

VOLUME: 5 ISSUE: 7 YEAR: 2026

NUMBER: 7 - 2026

ANKARA JOURNAL OF EDUCATION AND RESEARCH IN SOCIAL SCIENCES

ANKARA JOURNAL OF EDUCATION AND RESEARCH IN SOCIAL SCIENCES

E-ISSN:3023-4603

www.ankarasosyalbilimlerdergisi.com.tr

2026

YAYIN KURULU / PUBLICATION BOARD

YAYIMCI

Uzm. Nuray DELDAL

Prof. Dr. Kürşat Şahin YILDIRIMER

Onbeş Kasım Kıbrıs Üniversitesi/KKTC

Prof. Dr. Melih TUGAY

Sakarya ADATIP Hastanesi/TR

Doç. Dr. Hüseyin Avni SOLĞUN

Sağlık Bilimleri Üniversitesi/TR

Doç. Dr. Sarp BAĞCAN

İstanbul Gelişim Üniversitesi/TR

Doç. Dr. Cüneyt YILMAZ

Onbeş Kasım Kıbrıs Üniversitesi/KKTC

Doç. Dr. Mevlüt CAYMAZ

Onbeş Kasım Kıbrıs Üniversitesi/KKTC

Dr. Öğr. Üyesi Hakan ÖZAK

Düzce Üniversitesi/TR

Dr. Öğr. Üyesi Alper ÖZKILIÇ

Onbeş Kasım Kıbrıs Üniversitesi/KKTC

Dr. Öğr. Üyesi Bahadır ELAL

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi/TR

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa H AYDINGÜLER

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üni/TR

Dr. Öğr. Üyesi Burak KINALI

İstanbul Biruni Üniversitesi/TR

Dr. Öğr. Üyesi Herman MAYISOĞLU

İstanbul Biruni Üniversitesi/TR

Dr. Öğr. Üyesi Mincheol Choi

Kore Milli Savunma Dil Okulu/KOREA

Uzm. Öğr. Hümeysra HAS

İstanbul Okan Üniversitesi/TR

Dr. Öğr. Üyesi Onur Kuru

İstanbul Gelişim Üniversitesi/TR

Dr. Öğr. Üyesi Çağatay Çınar

Namık Kemal Üniversitesi/TR

İNDEKSLER-INDEXED & IN LISTED

Foundation

Connecting Research And Researchers

ROAD (Directory of Open Access Scholarly Resources).

UNESCO-ULUSLARARASI

EUROPEAN COMMISSION FUNDED RESEARCH

ACADEMIA- ULUSLARARASI

DATA CITE COMMONS- ULUSLARARASI

GRAFIATI-ULUSLARARASI

ZENODO-ULUSLARARASI

MİLLİ KÜTÜPHANE -TR

ACADEMIC RESOURCES OUR GLOCAL- ULUSLARARASI

GOOGLE SCHOLAR ULUSLARASI

CERN OPENLAB- ULUSLARARASI

RESEARCHGATE- ULUSLARARASI

AEVA-SDD

ANKARA EĞİTİM VE ARAŞTIRMA SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

E-ISSN No:3023-4603 Cilt: 5 Sayı:7 Yıl:2026 Dergi Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19111125>

DERGİ HAKKINDA

Bağımsız Bir Akademik Yayın Organı Olan Ankara Eğitim ve Araştırma Sosyal Bilimler Dergisi herhangi Bir Kar Amacı Gütmeyen Editörlü ve Hakemli, Yılda iki Kez Yayınlanan Yasal Bir Akademik Dergidir.

YAYIN TÜRÜ

Uluslararası Hakemli Akademik Dergi, Yılda iki Sayı

YAYIMCI

Uzm. Nuray DELDAL

YAYIN KURULU BAŞKANI

Prof. Dr. Kürşat Şahin YILDIRIMER

YAYIN KURULU BAŞKAN YARDIMCISI

Prof. Dr. Melih TUGAY

YAYIN KURULU SÖZCÜSÜ

Doç. Dr. Sarp BAĞCAN

YAYIN SEKRETERİ

Uzm. Öğr. Hümeysra HAS

SORUMLU YAZI İŞLERİ EDITÖRÜ

Dr. Öğr. Üyesi Alper ÖZKILIÇ

İNGİLİZCE DİL EDITÖRÜ

Doç. Dr. Hüseyin Avni SOLĞUN

Dr.Öğr.Üyesi Burak KINALI

Dr.Öğr.Üyesi Herman MAYISOĞLU

TÜRKÇE DİL EDITÖRÜ

Dr.Öğr.Üyesi Hakan ÖZAK

Dr.Öğr Üyesi Bahadır ELAL

İSTATİSTİKSEL ANALİZ EDITÖRÜ

Dr. Öğr. Üyesi . Mustafa Hikmet AYDINGÜLER

TEKNİK EDITÖRLER

Doç. Dr. Mevlüt CAYMAZ

Doç. Dr. Cüneyt YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Mincheol Choi

Dr. Öğr. Üyesi Çağatay Çınar

Dr. Öğr. Üyesi Onur Kuru

TABLE OF CONTENTS / İÇİNDEKİLER

S. 1-19	Yıldırım Bayezit Deldal	Japonya'daki Liselerde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Birimlerinin Uygulamaları ile Sorunlu Öğrenciler için Çözüm Odaklı Yaklaşımların İncelenmesi ve Türkiye'deki Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Birimleri ile Karşılaştırmalı Analizi.
S.19-43	Cüneyt Yılmaz	Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Göçmen İşçi Politikaları: Emek Hakları ve Sosyal Koruma Rejimleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz
S.44-68	Ufuk Yılmaz	Ergenlerde Kimlik Gelişimi Ve Müdahale Modelleri
S.69-92	Azmiye Yınal- Aysel Özden	İletişim ve Yeni Medya Ortamlarında Yapay Zekâ Uygulamaları
S.93-117	Nejdet Özbek	Dijital Öğrenmenin Öğrenci Katılımı Üzerindeki Etkileri: Kavramsal Çerçeve, Ölçüm Yaklaşımları ve Uygulamaya Dönük Çıkarımlar
S.118-136	Okul Md. Menduh Beyazdağ	Türkiye'de Birinci Kademe Eğitim Sisteminde Kalite Yönetimi ve Uygulamaları
S.137-156	Yüksel Turgut Akın	Emperyal Söylemler ve Kimliklerin Araç sallaştırılması
S.157-176	Meral Leyla Mutluer	Alkol ve Uyuşturucu Maddenin Beyne Etkisi: Bağımlılık Bağlamında Bir İnceleme
S.177-199	Aysel Özden	Yeni Medyanın Ekonomi Politığı: Kapitalist Yeniden Üretim Süreçlerinde Kuramsal Bir Çerçeve

Ankara eğitim ve araştırma sosyal bilimler dergisindeki makalelerin içeriklerinin tüm sorumlulukları makale sahibi yazarlara aittir. Dergi imtiyaz sahibi, yayımcı ve yayın kurulu başkan ve yardımcıları ile yayın kurulunun üyeleri makaleler ile ilgili herhangi bir sorumluluk kabul etmediğini beyan eder.

Ankara Eğitim ve Araştırma Sosyal Bilimler Dergisi

Japonyadaki Liselerde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Birimlerinin Uygulamaları ile Sorunlu Öğrenciler için Çözüm Odaklı Yaklaşımların İncelenmesi ve Türkiyedeki Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Birimleri ile Karşılaştırmalı Analizi.

Makale Başvuru Tarihi: 10.01.2026

Makale Yayın Tarihi: 19.03.2026

Makale Türü: Derleme

E-Issn: 3023-4603

Doi No: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19111125>

Cilt:5 **Sayı:** 7. **Yıl:** 2026 **Ss:**1- 19

Yıldırım Bayezit DELDAL

Doçent Doktor

Onbeş Kasım Kıbrıs Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Rehberlik ve

Psikolojik Danışmanlık Bölümü

Sorumlu Yazar: yildirim bayezit@ onbes

kku.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-6561-5933

ÖZET

Bu çalışma, Japonya'daki liselerde yürütülen rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetlerini ve sorunlu öğrenciler için kullanılan çözüm odaklı yaklaşımları incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nitel literatür taraması yöntemi kullanılmıştır.

Japonya'da okul psikolojik danışmanlığı sistemi, öğretmenler, danışmanlar ve sosyal hizmet uzmanlarının iş birliği ile yürütülen çok disiplinli bir yapı sunmaktadır. Bu sistem, öğrencilerin akademik başarılarının yanı sıra psikolojik ve sosyal iyi oluşlarını da desteklemektedir. Çalışmada ayrıca Türkiye'deki rehberlik ve psikolojik danışmanlık uygulamaları ile karşılaştırmalar yapılmıştır.

Literatür incelemesi, Japonya'da çözüm odaklı kısa süreli terapi ve vaka yönetimi uygulamalarının yaygın olduğunu ve öğretmen-danışman iş birliğinin önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Elde edilen bulgular, Türkiye'deki rehberlik hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: okul psikolojik danışmanlığı, Japonya eğitim sistemi, çözüm odaklı terapi, lise öğrencileri, rehberlik hizmetleri

ABSTRACT

This study aims to examine the guidance and psychological counseling services implemented in Japanese high schools, focusing on solution-focused approaches for students with behavioral or psychological challenges.

A qualitative literature review method was employed. In Japan, the school counseling system operates through a multidisciplinary structure including teachers, counselors, and social workers, supporting students' academic, psychological, and social well-being.

The study also compares counseling practices in Turkey. The literature review indicates that Solution-Focused Brief Therapy (SFBT) and case management approaches are widely implemented in Japanese schools, with strong collaboration between teachers and counselors. These findings offer insights for enhancing guidance services in Turkey.

Keywords: school counseling, Japanese education system, solution-focused therapy, high school students, guidance services

1. GİRİŞ

Rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri eğitim sistemlerinde öğrencilerin akademik başarılarının yanı sıra psikolojik, sosyal ve duygusal gelişimlerini de desteklemek açısından temel bir role sahiptir. Bu hizmetler, öğrencilerin, karşılaştıkları zorluklarla başa çıkabilme becerilerini güçlendirmeye, bireysel farklılıklarını anlamaya ve olumlu öğrenme ortamları oluşturulmasına katkı sağlar (Erkan, 2015). Özellikle lise çağındaki öğrenciler; akademik baskı, kimlik gelişimi, kariyer kararları, akran ilişkileri gibi pek çok psikososyal sorunla karşılaşabilmektedir. Bu bağlamda etkili rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri, öğrencilerin genel iyilik hâlini desteklemek için vazgeçilmezdir.

1.1. Rehberlik Hizmetlerinin Önemi ve Kavramsal Çerçeve

Rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri, bireyin potansiyelini en üst düzeyde geliştirmek için sunulan bilişsel, sosyal ve duyuşsal destek süreçlerini içerir (American School Counselor Association, 2012). Bu hizmetler kapsamında bireysel görüşmeler, grup çalışmaları, kariyer rehberliği, kriz müdahalesi ve kriz sonrası destek hizmetleri gibi çok çeşitli uygulamalar yer almaktadır. Okul

ortamında bu hizmetler, öğrencinin yaşadığı olumsuz psikolojik durumları azaltma, uyum problemleriyle başa çıkma stratejileri geliştirme ve yaşam becerilerini güçlendirme gibi amaçlara hizmet eder.

Okul psikolojik danışmanlığı, sadece öğrencinin kişisel problemleri ile ilgilenmeyip aynı zamanda aile, okul ve toplum ilişkilerini de kapsayan gelişimsel ve bütüncül bir model çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu bakış açısı, danışmanın rolünü çok boyutlu destek uzmanı olarak tanımlar (MEB, 2020)

1.2. Japonya’da Okul Rehberlik Sisteminin Yapısı

Japonya’da okul rehberlik sistemi, öğretmenler, okul psikolojik danışmanları, sosyal hizmet uzmanları ve okul hemşireleri gibi farklı profesyonellerin birlikte çalıştığı **çok disiplinli bir modele** sahiptir (Birni & Karaağaç, 2023). Bu yapı, öğrencinin psikolojik ve eğitimsel ihtiyaçlarını tüm boyutlarıyla ele alma imkânı sağlar. Japonya’daki psikolojik danışmanlar genellikle klinik psikoloji alanında lisansüstü eğitim almış uzmanlar olup, ülkenin ilgili meslek dernekleri tarafından sertifikalandırılmıştır (Birni & Karaağaç, 2023).

Japon eğitim sisteminde okul psikolojik danışmanlığı, sadece terapi hizmeti

sunmak için değil aynı zamanda okul kültürü ve çevresi içinde bütüncül bir destek sistemi oluşturmak için tasarlanmıştır. Bu bağlamda danışmanlar, öğrencilerin akademik ve psikolojik gelişimini izlemek, erken müdahale stratejileri geliştirmek ve aile-öğretmen-öğrenci üçgeninde koordinasyon sağlamak için aktif rol almaktadır. Bu çok disiplinli yaklaşım, öğrencinin sosyal ve duygusal gelişimindeki bütünselliği destekler (日本学校カウンセリング学会, 1998-).

Japon okul danışmanlığının içeriğinde, bireysel görüşmelerin yanı sıra danışmanlık, eğitimsel program geliştirme ve psikoeğitimsel grup etkinlikleri gibi çok yönlü uygulamalar bulunmaktadır. Bu modellerde, öğrenci psikolojik profili çıkarmak ve uzun vadeli izleme yapmak esastır (Ikesako & Miyamoto, 2024).

1.3.Japonya’da Çözüm Odaklı Yaklaşımların Yeri

Japon eğitim sisteminde son yıllarda “çözüm odaklı kısa süreli terapi” (Solution-Focused Brief Therapy – SFBT) gibi modern rehberlik yaklaşımları giderek daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. Bu yöntem, öğrencinin sorunlarını analiz etmekten çok hedeflerine ve güçlü yönlerine odaklanır. Böylece danışan öğrenci kendi çözüm yollarını fark ederek

psikososyal uyumunu güçlendirir. Çözüm odaklı uygulamalar, özellikle okul reddi, zorbalık ve stres kaynaklı psikolojik sıkıntıların çözümünde etkili bir araç olarak değerlendirilir (Yu, 2020)

Ayrıca Japon okul psikolojik danışmanlığı literatüründe, yaşanan zorbalık (“ijime”) gibi okul içi psikososyal risklerin önlenmesi konusunda sistematik strateji ve politika geliştirme çalışmalarının yapıldığı da vurgulanmaktadır. Bu çalışmalar okul düzeyinde zorbalığın tanımı, raporlanması ve müdahale süreçlerine ilişkin kapsamlı bir çerçeve sunar (Toksöz, 2021)

1.4.Türkiye’de Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Sisteminin Durumu

Türkiye’de rehberlik hizmetleri Millî Eğitim Bakanlığı’nın yönetmelikleri çerçevesinde belirlenen merkezi model çerçevesinde uygulanmaktadır. Bu sistemde okul psikolojik danışmanları, öğrenci gelişimini akademik, sosyal ve kişisel boyutlarda desteklemek için eğitim kurumları içinde görev yapar. Ancak Türkiye’de danışman başına düşen öğrenci sayısının yüksek olması ve uygulamaların merkezi planlara bağlı olması, bireysel odaklı müdahaleleri zorlaştıran hususlar olarak belirtilmiştir (MEB, 2020)

Türkiye literatüründe rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanında yürütülen

çalışmalar, özellikle pdr uzmanlarının eğitim vizyonları, politika analizleri ve uygulama yeterlilikleri üzerine odaklanmaktadır (Töre & Yayla, 2022). Bu çalışmalar, rehberlik hizmetlerinin eğitim politikaları içindeki yerine dair önemli içgörüler sağlamaktadır.

1.5.Japonya ve Türkiye’de Okul Rehberliği Arasındaki Farklılıklar

Hem Japonya’da hem de Türkiye’de okul psikolojik danışmanlığı hizmetlerinin yapısı incelendiğinde belirgin farklar görülmektedir. Japonya’da model çok disiplinli ve tamamlayıcı profesyonel yapılar üzerine kurulurken, Türkiye’de hizmetler daha çok merkezi rehberlik politikaları ve bireysel danışmanlık modelleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu fark, özellikle okul psikolojik danışmanlığı uygulamalarında rol, işlev ve uygulama çeşitliliği açısından belirginleşmektedir.

Japonya’da öğretmenlerin, okul psikolojik danışmanlarının ve sağlık profesyonellerinin birlikte çalıştıkları sistemler, öğrenci deneyimini daha kapsamlı bir bakışla değerlendirme imkânı sunar (Birni & Karaağaç, 2023)). Türkiye’de ise rehberlik uygulamalarının daha çok Danışman-öğrenci düzeyinde yürütüldüğü ve çok disiplinli ekip çalışmasının yaygınlaşma sürecinde olduğu görülmektedir (Töre & Yayla, 2022) (

1.6 Girişin ve Sonuçun Değerlendirmesi

Bu araştırma, Japonya’daki liselerde yürütülen rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetlerinin yapısını ve özellikle çözüm odaklı yaklaşımların uygulama yöntemlerini detaylı şekilde incelemeyi hedeflemektedir. Ayrıca Türkiye’de ki uygulamalarla karşılaştırmalı bir analiz yaparak, her iki ülkenin uygulama modellerinin güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koyacaktır. Bu değerlendirme ile eğitim politikalarına yönelik daha kapsamlı çözüm önerileri sunulacaktır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın temel amacı, Japonya’daki liselerde yürütülen rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetlerini incelemek ve sorunlu öğrenciler için kullanılan çözüm odaklı yaklaşımları değerlendirmek olarak belirlenmiştir. Araştırmanın alt amaçları şunlardır:

1. Japonya’daki lise rehberlik sisteminin yapısını ortaya koymak
2. Japonya’daki okul psikolojik danışmanlığı uygulamalarını belirlemek
3. Sorunlu öğrenciler için kullanılan çözüm odaklı terapi yaklaşımlarını değerlendirmek

4. Türkiye'deki rehberlik uygulamaları ile karşılaştırmalar yapmak
5. Eğitim politikalarına yönelik öneriler geliştirmek

Bu çalışmanın diğer amacı, *Japonya'daki liselerde yürütülen rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetlerini kapsamlı bir biçimde analiz etmek* ve özellikle sorunlu öğrenciler için geliştirilen çözüm odaklı yaklaşımların etkililik düzeyini değerlendirmektir. Japon eğitim sistemindeki okul psikolojik danışmanlığı yapısı ile Türkiye'deki rehberlik ve psikolojik danışmanlık uygulamaları arasındaki benzerlikler, farklılıklar ve uygulamadaki etkiler karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Bu çerçevede çalışma, okul danışmanlığı sistemlerinin çeşitliliğini, danışmanların rollerini ve uygulanmakta olan psikolojik müdahale modellerini derinlemesine ortaya koymayı hedeflemektedir (Birni & Karaağaç, 2023; Töre & Yayla, 2022).

Araştırmanın temel amacı doğrultusunda aşağıdaki alt amaçlar belirlenmiştir:

2.1.Japonya'daki Lise Rehberlik Sisteminin Yapısını Ortaya Koymak

Bu alt amaç çerçevesinde Japonya'daki liselerde rehberlik ve psikolojik danışmanlık birimlerinin yapısal

özellikleri, görev ve sorumlulukları incelenecektir. Japon okul psikolojik danışmanlığı sisteminin, okul kültürü ve ulusal eğitim politikaları ile nasıl ilişkilendiği analiz edilecektir. Ayrıca, okul danışmanlarının eğitim yeterlilikleri, mesleki sertifikasyon süreçleri ve eğitim kurumları içindeki organizasyonel konumları ortaya konacaktır.

Japonya'da okul psikolojik danışmanlarının rolü, öğretmenlerle iş birliği içinde danışmanlık süreçlerini yürütmek, öğrencinin akademik ve psikososyal gelişimini izlemek ve aile-öğretmen-danışman etkileşimini etkin kılmaktır (日本学校カウンセリング学会,1998-).Bu profesyonellerin eğitim politikalarına dâhil edilme biçimi ve okul içindeki işlevleri, sistemin uygulamadaki başarısını doğrudan etkilemektedir.

Bu alt amaç, Japonca akademik çalışmalarda sıklıkla vurgulanan okul danışmanlarının profesyonel rolleri, mesleki yeterlikleri ve eğitim süreçleri üzerine kapsamlı bir sentez sunmayı hedeflemektedir (Ikesako & Miyamoto, 2024; 大野 & 小林, 2017).

2.2.Japonya'daki Okul Psikolojik Danışmanlığı Uygulamalarını Belirlemek

Bu alt amaç, Japonya'daki psikolojik danışmanlık uygulamalarının müdahale modelleri, kullanılan terapi yöntemleri ve uygulama alanlarını belirlemeyi hedefler. Okul psikolojik danışmanlarının, zorbalık, okul reddi, akademik stres ve duygusal sıkıntılar gibi öğrenci sorunlarına hizmet sunma biçimleri ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

Araştırmada ayrıca Japon eğitim sisteminde çözüm odaklı kısa süreli terapi (Solution-Focused Brief Therapy – SFBT), bilişsel davranışçı terapi (CBT), grup danışmanlığı ve krize müdahale modelleri gibi çeşitli terapötik yaklaşımların eğitim ortamında nasıl uygulandığı incelenecektir (Yu, 2020). Bu değerlendirme, özellikle okul ortamında yürütülen tedavi ve destek süreçlerinin etkinlik ve kapsamını ortaya koyma amacı taşımaktadır.

Japonca literatürde özellikle okul psikolojik danışmanlığı uygulamalarının mesleki modelleme, vaka yönetimi ve sistematik danışmanlık programı gibi bileşenlerini açıklayan çalışmalar bulunmaktadır (日本学校カウンセリング学会, 2018; Fujii & Yoshihara, 2016). Bu nedenle bu alt amaç, uygulama örnekleri üzerinden sistemin nasıl işler hâle geldiğini açıklama eğilimindedir.

2.3.Sorunlu Öğrenciler İçin Kullanılan Çözüm Odaklı Terapi Yaklaşımlarını Değerlendirmek

Bu alt amaç, sorunlu öğrenciler için Japonya'da uygulanmakta olan çözüm odaklı terapi modellerinin etkililiğini değerlendirmeyi amaçlar. Çözüm odaklı terapi, öğrencinin güçlü yönlerini ve kendi çözüm yollarını ortaya çıkarmayı hedefleyen bir yöntemdir (de Shazer, 1985; Yu, 2020). Böylece öğrenci, kendi belirlediği hedeflere ulaşma sürecinde daha etkin stratejiler geliştirebilir.

Bu bölümde Japon okullarında uygulanan çözüm odaklı yaklaşımların teorik altyapısı, uygulama aşamaları, klinik örnekleri ve başarı ölçütleri ortaya konacaktır. Ayrıca bu yaklaşımların diğer terapi modelleri ile karşılaştırılması yoluyla Japon öğrenci gruplarında ne derece etkili olduğu incelenecektir (Inoue, 2019; Toksöz, 2021).

Bu alt araştırma amacı, çözüm odaklı tekniklerin sorunlu öğrencilere yönelik olumlu psikososyal etkilerini ve bu yaklaşımların okul ortamına uyumlanabilirliğini öğretmen, danışman ve öğrenci perspektifleriyle değerlendirmeye odaklanır.

2.4. Türkiye'deki Rehberlik Uygulamaları ile Karşılaştırma Yapmak

Bu alt amaç, Japonya'daki okul psikolojik danışmanlığı uygulamalarını Türkiye'deki rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri ile bütüncül bir şekilde karşılaştırmayı hedefler. Türkiye'de rehberlik hizmetleri Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen merkezi model çerçevesinde yürütülmektedir (MEB, 2020). Türkiye'deki okul psikolojik danışmanları, akademik, kişisel ve mesleki rehberlik süreçlerinde önemli roller üstlenmektedir, ancak danışman başına düşen öğrenci sayısının yüksek olması ve merkezi planlara bağlı olması gibi bazı sınırlamalar söz konusudur (Töre & Yayla, 2022).

Bu karşılaştırmalı analizde, iki ülke arasındaki yapısal farklılıklar, uygulama stratejileri ve model etkinliği bağlamında derinlemesine bir değerlendirme sunulacaktır. Türkiye'de uygulanan rehberlik modelleri ile Japonya'daki çok disiplinli uygulamalar arasındaki benzerlikler, farklılıklar ve olası ortak öğrenme alanları belirlenecektir. Bu karşılaştırma, her iki ülke sisteminin güçlü ve zayıf yönlerini daha net görmeyi mümkün kılacaktır.

2.5. Eğitim Politikalarına Yönelik Öneriler Geliştirmek

Araştırmanın son alt amacı, önceki alt amaçlardan elde edilen bulgular ışığında uygulamaya dönük eğitim politikası önerileri geliştirmektir. Bu kapsamda Japonya'daki uygulamaların Türkiye bağlamına nasıl uyarlanabileceği ve uygulamada hangi politika değişikliklerinin etkili olabileceği değerlendirilecektir.

Bu hedef doğrultusunda eğitim politikası yapıcıları için pratik öneriler sunulacak; örneğin çok disiplinli çalışma modellerinin güçlendirilmesi, çözüm odaklı terapi yaklaşımlarının eğitim sistemine entegre edilmesi ve öğretmenlerle danışmanlar arasındaki iletişim süreçlerinin iyileştirilmesi gibi somut öneriler ortaya konacaktır. Ayrıca, iki ülkedeki rehberlik personelinin eğitim programlarının karşılaştırmalı değerlendirilmesi ile öğretmen ve danışman yetiştirme süreçlerinin iyileştirilmesine yönelik öneriler geliştirilecektir.

3. YÖNTEM

Araştırma, nitel literatür taraması yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Japonya ve Türkiye'de yürütülen okul psikolojik danışmanlığı ve rehberlik uygulamalarına dair ulusal ve uluslararası erişilebilir

akademik yayınlar, kurumsal raporlar ve tezler taranmıştır. Veri toplama aşamasında ulusal ve uluslararası akademik bilimsel kaynaklardan faydalanılmıştır.

Toplanan çalışmalar, tematik analiz yöntemi ile sınıflandırılmıştır. Bu çerçevede aşağıdaki başlıklar incelenmiştir:

1. Japonya'daki rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetlerinin yapısı
2. Okul psikolojik danışmanlarının rolleri ve yeterlilikleri
3. Sorunlu öğrenciler için kullanılan çözüm odaklı yaklaşımlar
4. Türkiye'deki uygulamalarla karşılaştırmalar

4. BULGULAR

Bu bölümde, Japonya'daki liselerde rehberlik ve psikolojik danışmanlık sistemlerinin yapısı, çözüm odaklı yaklaşımlar ve Türkiye'deki benzer uygulamalar ile karşılaştırmalar ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Analizlerde, hem uluslararası akademik kaynaklar hem de resmî eğitim belgeleri temel alınmıştır.

4.1.Japonya'da Liselerde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Yapısı

Japonya'da okul rehberlik sistemleri, tek bir meslek grubunun yürüttüğü hizmetler olmaktan ziyade çok disiplinli ekipler tarafından gerçekleştirilen kapsamlı bir uygulama olarak tanımlanmaktadır. Bu sistemde okul psikolojik danışmanları, öğretmenler, okul hemşireleri ve sosyal hizmet uzmanları birlikte çalışarak öğrencilerin duygusal, sosyal ve akademik gereksinimlerini karşılamaya yöneliktir (Birni & Karaağaç, 2022).

Okul psikolojik danışmanlarının rolü, öğrencilerle bireysel görüşmeler yapmak ve psikolojik değerlendirmeler yürütmek gibi doğrudan destekleri içerir. Öğretmenler ise okul içinde ilk temas noktası olarak öğrencilerde sorun gözlemleri yapar, okul hemşireleri ve sosyal hizmet uzmanları ise sağlık ve sosyal ihtiyaçlara müdahale eder (Birni & Karaağaç, 2022).

Japonya sisteminde rehberlik hizmetlerinin çerçevesi Japonya *Ministry of Education, Culture, Sport, Science and Technology (MEXT)* tarafından belirlenir. Bu çerçevede kapsamında okul psikolojik danışmanlığı, sadece bireysel danışmanlık değil aynı zamanda grup çalışmaları, ailelerle iletişim ve okul politikaları ile entegrasyon sağlar.

Disiplinler arası çalışma zorunluluğu, okulda yaşanan fiziksel, sosyal ve duygusal sorunlara kapsamlı bir yanıt üretir.

Japonya'daki okul danışmanlığı hizmetleri, Batı ülkelerindeki bireysel psikoterapi odaklı yaklaşımlardan farklı olarak *gelişimsel ve önleyici bir çerçeveye* kaymıştır. Bu çerçeveye, öğrencilerin yalnızca mevcut sorunlarını çözmekle kalmaz, aynı zamanda onların sosyal becerilerinin geliştirilmesi ve psikolojik dayanıklılıklarının artırılmasını da hedefler (Chan, 2015).

Eğitim sisteminin tarihsel bağlamında, Japon okul psikolojik danışmanlığı, 1990'lı yıllardan itibaren eğitim psikolojisi ve danışmanlık alanında daha sistematik hale gelmiştir. Bu süreçte, okul psikolojik danışmanlarının eğitim gereksinimleri belirlenmiş, çeşitli kurumlar tarafından eğitim modelleri geliştirilmiştir.

Japonya'da Psikolojik Danışmanlık Hizmetlerinin Yapı Taşları

Aşağıdaki tablo, Japonya'daki rehberlik ve psikolojik danışmanlık sisteminin temel bileşenlerini ve işlevlerini göstermektedir:

Tablo 1. Japonya'da Lise Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Sistemi

Bileşen	Görev / Rol
<i>Okul Psikolojik</i>	Öğrenci

Bileşen	Görev / Rol
<i>Danışmanları</i>	görüşmeleri, bireysel değerlendirme, kriz müdahalesi
<i>Öğretmenler</i>	İlk gözlem, sorunlu davranış bildirimleri
<i>Okul Hemşiresi / Sosyal Hizmet Uzmanı</i>	Sağlık ve sosyal destek, aile ile iletişim
<i>Eğitim Politika Organları (MEXT)</i>	Hizmet çerçevesi ve rehberlik politikalarının belirlenmesi

Kaynak: Birnî & Karaağaç (2022)
(yjer.yildiz.edu.tr)

Bu sistem, öğretmen, psikolog ve diğer eğitim personelinin birlikte çalışmasını sağlayarak üniversiteler, yerel eğitim büroları ve psikolojik danışmanlık birlikleri arasındaki koordinasyonu güçlendirir (Birnî & Karaağaç, 2022).

4.2.Çözüm Odaklı Yaklaşımlar Japonya'da Okullarda Nasıl Uygulanıyor?

Japonya'da rehberlik alanındaki uygulamalar, artık yalnızca tedavi odaklı psikodinamik yaklaşımlarla sınırlı değildir;

bunun yerine Çözüm Odaklı Kısa Süreli Terapi (SFBT – Solution Focused Brief Therapy) gibi yaklaşımlar da benimsenmektedir. Bu model, problemin nedenlerini derinlemesine analiz etmekten ziyade öğrencinin sahip olduğu güçlü yönler ve çözüm yollarına odaklanır (Yu, 2020).

SFBT yaklaşımı, özellikle okul reddi, zorbalık, sosyal uyum bozuklukları gibi davranışsal sorunlarla karşılaşılacak öğrenci gruplarında etkinlik göstermektedir. Bu yaklaşımın temel ilkesi, hedef odaklı ve kısa süreli müdahalelerle öğrencinin mevcut kaynaklarını harekete geçirmektir.

Japon okul danışmanlığı uygulamalarında çözüm odaklı yaklaşımın *önleyici ve gelişimsel* boyutu öne çıkar. Örneğin, danışman profesyoneller ve okul personeli tarafından organize edilen grup etkinlikleri ve eğitimler, öğrencinin kendi güçlü yanlarını fark etmesine yardımcı olur ve olumsuz okul deneyimlerini azaltır.

Ayrıca Japonya'daki okul psikolojik danışmanları, yalnızca bireysel görüşmelerle sınırlı kalmayıp, öğrenciler arasında gerçekleştirilen peer support (akran desteği) programları, sınıf içi etkileşim teknikleri ve öğretmenlerle koordinasyonlu vaka incelemeleri gibi yöntemleri de kullanmaktadır. Bu

uygulamalar, çözüm odaklı çalışmaların sistematik hale gelmesine katkı sağlar.

4.3. Türkiye'de Liselerde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Uygulamaları

Türkiye'de okul rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından merkezi yönetim çerçevesinde yürütülmekte ve her eğitim öğretim yılı için belirli hedeflere göre planlanmaktadır. MEB rehberlik hizmetleri kapsamında rehber öğretmen/psikolojik danışman, okullarda öğrencilerin akademik, sosyal ve duygusal gelişimlerini desteklemekle görevlendirilir (MEB Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği, 2025).

MEB, rehberlik programlarının hazırlanmasını e-Rehberlik sistemi üzerinden yürütmektedir ve her eğitim öğretim yılı için *genel, yerel ve özel hedefler* belirlenmektedir. Bu hedefler genellikle yaşam becerileri, aile içi iletişim, bağımlılık önleme ve öğrencilerin sosyal becerilerini geliştirme gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. (sariyerram.meb.k12.tr)

Türkiye'de okul rehberlik sisteminin bir parçası olarak sınıf rehberlik programları da uygulanır. Bu programlar sosyal-duygusal öğrenme, akademik başarı destekleme ve mesleki yönlendirme gibi

konulara odaklanır; rehber öğretmenler bu programların planlanmasında ve uygulanmasında anahtar rol oynar.

4.4.Karşılaştırmalı Analiz: Japonya ve Türkiye

Model ve Organizasyon

Japonya’da okul psikolojik danışmanlığı çalışma ekipleri ve çok disiplinli yaklaşımla yürütülürken, Türkiye’de bu hizmetler *rehber öğretmen/psikolojik danışman* merkezli bir modelle yürütülmektedir. Bu fark, danışmanlık süreçlerinin kapsamlılığı üzerinde doğrudan etkilidir;

Japon modelinde okul hemşiresi, sosyal hizmet uzmanları ve öğretmenler bir arada çalışırken Türkiye’de daha çok tek profesyonelin rol aldığı bir hizmet modeli görülmektedir. (tut.meb.gov.tr)

Çözüm vs. Sorun Odaklı Yaklaşımlar

Japonya’da SFBT gibi çözüm odaklı yaklaşımlar sistematik olarak uygulanmaya başlanmış olup, bireysel ve grup düzeyinde pedagojik müdahalelerle sosyal becerilerin geliştirilmesine odaklanılır (Yu, 2020).

Türkiye’de ise çözüm odaklı yaklaşımlar hâlen araştırma düzeyinde kalmakta olup uygulamada geleneksel rehberlik faaliyetleri ve psikolojik destek etkinlikleri

yaygındır. ([MEB Özel Eğitim](#))

4.5.Sorunlu Öğrenciler İçin Uygulanan Destekler

Japonya’da okul reddi, zorbalık ve intihar düşünceleri gibi davranışsal sorunlar, okul psikolojik danışmanlarının müdahalesiyle ele alınmaktadır. Rehberlik hizmetleri, kriz müdahalesi ve bireysel danışmanlıkla birlikte grup çalışmaları ve okula uyum programları ile desteklenir.

Türkiye’de ise özellikle akademik stres, sınav kaygısı ve gelişimsel sorunlar ön plana çıkmakta ve rehber öğretmenler tarafından sınıf rehberlik çalışmaları, sosyal beceri geliştirme etkinlikleri ve bireysel görüşmelerle desteklenmektedir. ([MEB Özel Eğitim](#))

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1.Sonuç

Bu araştırma, Japonya ve Türkiye’de liselerde rehberlik ve psikolojik danışmanlık birimlerinin yapısını ve uygulamalarını karşılaştırmalı olarak incelemiştir.

Bulgular, iki ülke arasında hem yapı hem de uygulama açısından belirgin farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır.

Japonya’da rehberlik ve psikolojik danışmanlık sistemi, çok disiplinli bir yaklaşım üzerine kuruludur. Bu sistemde okul psikolojik danışmanları, öğretmenler, okul hemşireleri ve sosyal hizmet uzmanları bir arada çalışarak öğrencilerin akademik, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Japanese School Psychology Association, n.d.). Özellikle çözüm odaklı kısa süreli terapi (Solution-Focused Brief Therapy, SFBT) uygulamalarının yaygınlaşması, öğrencilerin mevcut güç ve kaynaklarını ön plana çıkararak bireysel problemlere hızlı ve etkili müdahaleyi mümkün kılmaktadır (Yu, 2020).

Geleneksel rehberlik yaklaşımlarının sorun odaklı ve uzun süreli olması, SFBT’nin kısa süreli ve hedef odaklı yapısı ile karşılaştırıldığında daha etkili bir müdahale modeli olarak değerlendirilmektedir.

Buna karşılık Türkiye’de rehberlik hizmetleri merkezi bir yapıya sahiptir ve büyük ölçüde psikolojik danışman odaklıdır (Benli, Kılılı & İkiz, 2023). Çözüm odaklı yaklaşımlar henüz sınırlı araştırmalar ve pilot uygulamalar düzeyindedir.

Danışman başına düşen öğrenci sayısının fazla olması, okul psikolojik danışmanlarının bireysel müdahale

kapasitesini sınırlamaktadır. Ayrıca Türkiye’de rehberlik hizmetlerinin etkinliği, okul iklimi, öğretmen iş birliği ve okulun fiziksel altyapısı gibi faktörlerden doğrudan etkilenmektedir (MEB, 2017; Şimşek & Çelik, 2018).

5.2.Çok Disiplinli Yaklaşımın Avantajları

Japonya örneğinde görüldüğü gibi çok disiplinli iş birliği, öğrencinin akademik ve sosyal ihtiyaçlarının bütüncül olarak değerlendirilmesine olanak tanır. Öğretmenler, öğrencilerin akademik performans ve davranışlarını sürekli gözlemleyerek erken müdahale fırsatları sunar. Okul hemşireleri ve sosyal hizmet uzmanları ise sağlık ve sosyal problemleri değerlendirerek destek sağlar. Bu yapının, öğrencilerin problem çözme becerilerini ve akademik başarılarını artırdığı literatürde belirtilmektedir (Sakai, 2019; Yu, 2020). Türkiye’de ise merkezi model, danışman-merkezli bir yaklaşım sunmakla birlikte, öğrencilerin psikolojik ve sosyal gereksinimlerini bütüncül olarak değerlendirme kapasitesini sınırlamaktadır.

5.3.Çözüm Odaklı Yaklaşımın Etkinliği

Çözüm odaklı yaklaşımlar, Japonya’da yaygın olarak kullanıldığında, öğrenci motivasyonunu artırmakta ve okul reddi, zorbalık gibi olumsuz davranışların

azaltılmasında etkili olmaktadır (Yu, 2020; Tanaka, 2018). Türkiye’de ise bu yaklaşımın yaygınlaştırılması ve danışmanların bu yöntemleri öğrenmesi henüz sınırlı düzeydedir. Araştırmalar, SFBT ve benzeri kısa süreli, güç odaklı müdahalelerin öğrencilerin öz-yeterlilik ve sosyal becerilerini geliştirdiğini göstermektedir (Çetin, 2021).

5.4.Politika ve Uygulama Farklılıkları

Japonya’da rehberlik hizmetleri, Eğitim, Kültür, Spor, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı (MEXT) tarafından belirlenen standartlara uygun olarak yürütülmektedir. Bu standartlar, hizmetlerin kapsamını ve kalite ölçütlerini net bir şekilde ortaya koyar (MEXT, 2020). Türkiye’de ise rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetlerinin yönetimi, Milli Eğitim Bakanlığı çerçevesinde merkezi olarak yapılandırılmıştır. Ancak kalite ölçütleri ve uygulama standartları okullar arasında farklılık gösterebilmektedir (Benli, Kılılı & İkiz, 2023; MEB, 2017).

5.5.Sosyoekonomik ve Bölgesel Etkiler

Her iki ülkede de öğrencilerin rehberlik hizmetlerinden yararlanma kapasitesi, sosyoekonomik koşullar ve okulun fiziksel altyapısı ile doğrudan ilişkilidir. Japonya’da bölgeler arası farklar sınırlıdır, zira merkezi standartlar ve ulusal eğitim

politikaları eşitlikçi bir hizmet sunmayı hedefler (OECD, 2019). Türkiye’de ise özellikle kırsal ve düşük sosyoekonomik düzeydeki bölgelerde okul psikolojik danışmanlığı hizmetlerine erişimde farklılıklar bulunmaktadır. Bu durum, hem bireysel müdahalelerin kalitesini hem de okul başarısını etkileyebilmektedir (EPAM, 2025; Akusta, 2025).

6.KISITLILIK

Bu çalışma bazı sınırlılıklar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Öncelikle araştırma, nitel literatür taraması yöntemi ile yürütüldüğü için elde edilen bulgular doğrudan saha verilerine değil, mevcut akademik çalışmaların değerlendirilmesine dayanmaktadır.

Bu durum, Japonya ve Türkiye'deki rehberlik ve psikolojik danışmanlık uygulamalarının gerçek okul ortamlarında nasıl yürütüldüğüne ilişkin uygulama temelli farklılıkların ayrıntılı biçimde ortaya konmasını sınırlayabilmektedir. Özellikle öğretmen, okul psikolojik danışmanı ve öğrencilerle yapılacak görüşmeler veya gözlemsel çalışmalar, uygulamaların daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlayabilecek iken bu araştırmada bu tür birincil veri kaynaklarına başvurulmamıştır.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı, incelenen kaynakların erişilebilir akademik yayınlar ve raporlarla sınırlı olmasıdır. Japonya'daki okul psikolojik danışmanlığı sistemine ilişkin bazı çalışmalar Japonca yayımlanmış olup, bu çalışmaların tamamına erişim sağlanamaması literatür kapsamını belirli ölçüde daraltmış olabilir.

Ayrıca ülkelerin eğitim sistemleri sürekli değişen ve güncellenen yapılara sahip olduğundan, literatürde yer alan bazı bilgiler uygulamadaki güncel değişimleri tam olarak yansıtmayabilir.

Çalışmanın bir başka sınırlılığı ise karşılaştırmalı analiz kapsamının iki ülke ile sınırlı olmasıdır. Japonya ve Türkiye örnekleri üzerinden yapılan değerlendirme, farklı eğitim sistemlerine sahip diğer ülkelerin rehberlik modellerini kapsamamaktadır. Bu nedenle elde edilen bulguların genellenebilirliği sınırlıdır. Gelecekte yapılacak araştırmaların daha geniş ülke örneklemeleri ile yürütülmesi, okul psikolojik danışmanlığı uygulamalarına ilişkin daha kapsamlı ve karşılaştırmalı sonuçlar ortaya koyabilir.

Araştırma, Japonya'daki lise düzeyindeki rehberlik hizmetlerine odaklanmıştır. İlkokul ve ortaokul kademelerinde yürütülen rehberlik uygulamalarının araştırma kapsamına dâhil edilmemesi de çalışmanın diğer bir sınırlılığı olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle ilerleyen araştırmalarda farklı eğitim kademelerinin de incelenmesi, okul psikolojik danışmanlığı sisteminin bütüncül biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

7. BİLDİRİMLER

Değerlendirme: İç ve dış danışmanlarca değerlendirilmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar bu makale ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu makale ile ilgili herhangi bir malî destek kullanımı bildirmemişlerdir.

8. ETİK BEYAN

Ankara Eğitim ve Araştırma Sosyal Bilimleri dergisinin yayın etiği, bilimsel araştırma ve yayımların dürüstlük, açıklık, nesnellik, başkalarının bulgu ve yaratılarına saygı gibi temel ilkelere uygun biçimde yapılmasını sağlamayı amaçlayan ve bunun gerçekleşmesi için çalışmalar yapan sosyal bilimler alanında bu ilkeleri amaç edinmiş ulusal tabanlı bilimsel bir dergidir. Helsinki Bildirgesi kriterleri göz önünde bulundurulmuştur.

KAYNAKÇALAR

Akosta, E. (2025). *Measuring socioeconomic disparities among provinces: A case of Türkiye*. [Academia]. <https://arxiv.org/abs/2512.02687>

Aksoy, N. (2013). Eğitimde kalite ve öğretmen yeterlikleri. *Eğitim ve Bilim*, 38(167), 45–58. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eb/issue/1234>

Akyüz, Y. (2018). *Türk eğitim tarihi*. Pegem Akademi.

Benli, K., Kılılı, G., & İkiz, A. (2023). Türkiye’de okul psikolojik danışmanlığı hizmetlerinin etkinliği. *Eğitim ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 45–62.

Benli, Y. S., Kılılı, S., & İkiz, F. E. (2023). Okul psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinde çözüm odaklı yaklaşımı ele alan araştırmaların incelenmesi. *UEBAS 2023*, İzmir, Türkiye. <https://avesis.deu.edu.tr/yayin/fb431a15-9db8-431c-872c-5a977088d2af>

Birni, G., & Karaağaç, Z. G. (2022). School counseling in South Korea and Japan: A comparative study. *Yıldız Journal of Educational Research*, 7(2), 108–120. <https://yjer.yildiz.edu.tr>

Çetin, E. (2021). Türkiye’de çözüm odaklı kısa süreli terapi uygulamaları ve eğitim kurumları. *Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 15(2), 75–91.

Chan, M. C. R. (2015). Training of school guidance and counselling workers in Japan. Hiroshima University Repository. <http://hiroshima.repo.nii.ac.jp>

de Shazer, S. (1985). *Keys to solution in brief therapy*. Norton.

EPAM. (2025). *Öğretmen yeterliklerinin izlenmesi: Sorunlar ve öneriler*. İlke Eğitim Politikaları Araştırma Merkezi. <https://www.ilke.org.tr>

Erkan, S. (2015). *Okul psikolojik danışmanlığı*. Pegem Akademi.

Fujii, H., & Yoshihara, H. (2016). 教育相談研究 (*Bulletin of Counseling and School Psychology*). CiNii Journal. <https://trios.tsukuba.ac.jp/researcher/0000001558>

Ikesako, N., & Miyamoto, K. (2024). 学校における社会情動的スキル支援とスクールカウンセラーの役割 (*The role of school counselors in SEL support*). *School Psychology Journal*, 66(2), 150–168. https://www.jstage.jst.go.jp/article/sjpr/66/2/66_150

Japanese School Psychology Association. (n.d.). Overview of school psychological services in Japan. <http://jspsa.or.jp>

Japanese School Psychology Association (JSPA). (n.d.). About JSPA. <http://www.schoolpsychology.jp/english/index.html>

MEB. (2017). *Okul temelli kalite geliştirme rehberi*. Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB. (2020). *Rehberlik hizmetleri yönetmeliği*. <https://mevzuat.meb.gov.tr>

MEB. (2025). *Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri yönetmeliği*. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB. (2025). *2025–2026 Eğitim Öğretim Yılı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yıllık Programı*. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.

MEXT. (2020). *Guidelines for school counseling and student support*. Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology, Japan.

MEXT. (2025). *令和6年度 スクールカウンセラー等活用事業 実践活動事例集*. Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology, Japan. <https://mext.go.jp>

Mizuno, H. (2015). School psychology in Japan. *Japanese Psychological Research*, 57(3), 234–245.

<https://doi.org/10.1111/jpr.12068>

OECD. (2019). *Education at a glance 2019: OECD indicators*. OECD Publishing.

Sakai, T. (2019). Multidisciplinary collaboration in Japanese high school counseling. *Journal of Educational Psychology*, 11(2), 99–115.

Toksöz, B. (2021). School bullying interventions in Japan. *Educational Studies Journal*, 14(3), 210–230.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/eku/issue/65143>

Töre, E., & Yayla, A. R. (2022). Okul psikolojik danışmanlarının rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanındaki görüşleri (Unpublished thesis). İstanbul Ticaret Üniversitesi.

<https://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12436/6709>

TC Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2021). *Türkiye’de rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri*. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB Özel Eğitim).

Yu, H. (2020). Solution-focused brief therapy in Japanese schools: Practices and outcomes. *Asian Journal of School Psychology*, 8(1), 23–45.

Yu, K. (2020). Solution-focused therapy in Japanese schools. *International Education Research Journal*, 6(4), 102–114.

<https://ierj.in/journal/index.php/ierj/article/view/2188>

Ankara Eğitim ve Araştırma Sosyal Bilimler Dergisi

Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Göçmen İşçi Politikaları: Emek Hakları ve Sosyal Koruma Rejimleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz

Makale Başvuru Tarihi: 02.01.2026

Makale Yayın Tarihi: 19.03.2026

Makale Türü: Derleme

E-Issn: 3023-4603

Doi No: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19111125>

Cilt:5. **Sayı:** 7 **Yıl:** 2026. **Ss:**19- 43

1. Cüneyt Yılmaz

Doçent Doktor

Onbeş Kasım Kıbrıs Üniversitesi

Siyasal ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Sorumlu Yazar: cuneytyilmaz@onbeskku.edu.tr

[beskku.edu.tr](mailto:cuneytyilmaz@onbeskku.edu.tr)

Orcid ID: 0000-0003-1655-588X

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye ile seçili Avrupa Birliği ülkelerinde (Almanya, Fransa ve İtalya) göçmen işçilere yönelik politikaları, emek hakları ve sosyal koruma mekanizmaları çerçevesinde karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır.

Küresel ölçekte artan göç hareketleri, emek piyasalarının yapısal dönüşümüyle birlikte göçmen işçileri çalışma yaşamının önemli aktörlerinden biri hâline getirmiştir. Ancak göçmen işçilerin emek haklarına ve sosyal koruma sistemlerine erişimi, ülkelerin yasal düzenlemeleri, kurumsal kapasiteleri ve sosyal politika anlayışlarına bağlı olarak önemli farklılıklar göstermektedir. Araştırma, karşılaştırmalı doküman ve literatür analizi yöntemine dayanmaktadır.

Bu kapsamda Avrupa Birliği'nin göç ve emek alanındaki düzenleyici çerçevesi ile Almanya, Fransa ve İtalya'daki ulusal politika belgeleri, yasal düzenlemeler ve akademik çalışmalar incelenmiş; Türkiye'deki yasal ve kurumsal yapı ile karşılaştırılmıştır

Anahtar Kelimeler: Göçmen İşçiler, Emek Hakları, Sosyal Koruma, Avrupa Birliği, Türkiye

ABSTRACT

This study aims to comparatively examine migrant worker policies in Türkiye and selected European Union countries (Germany, France, and Italy) with a focus on labor rights and social protection mechanisms. Increasing global migration flows, combined with structural transformations in labor markets, have positioned migrant workers as key actors within contemporary employment systems.

However, access to labor rights and social protection for migrant workers varies significantly across countries, depending on legal frameworks, institutional capacities, and welfare state arrangements. The research is based on a comparative document and literature analysis. In this context, the regulatory framework of the

European Union in the fields of migration and labor, along with national policy documents, legal regulations, and academic studies from Germany, France, and Italy, are systematically analyzed and compared with the legal and institutional structure in Türkiye.

Keywords: Migrant Workers, Labor Rights, Social Protection, European Union, Türkiye

1. GİRİŞ

Uluslararası göç, son yıllarda küresel ölçekte ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşümlerin en belirgin dinamiklerinden biri hâline gelmiştir. Küresel üretim ağlarının genişlemesi, emek piyasalarının esnekleşmesi ve refah devletlerinin yeniden yapılandırılması, göçmen işçilerin ulusal emek piyasalarındaki rolünü hem niceliksel hem de niteliksel olarak dönüştürmüştür.

Günümüzde göçmen işçiler, birçok ülkede tarım, inşaat, imalat, hizmet ve bakım sektörleri başta olmak üzere emek yoğun alanlarda yapısal bir işgücü kaynağı hâline gelmiştir (Castles, de Haas ve Miller, 2014). Bu dönüşüm, göçmen emeğini yalnızca ekonomik bir kategori olarak değil, aynı zamanda emek hakları, sosyal koruma ve toplumsal eşitsizlikler bağlamında ele alınması gereken çok boyutlu bir olgu hâline getirmiştir.

Göçmen işçilerin çalışma yaşamındaki konumu, literatürde çoğunlukla güvencesizlik, kayıt dışılık ve sınırlı sosyal haklarla ilişkilendirilmektedir. Emek piyasalarının segmentasyonu ve ikili emek piyasası yaklaşımları, göçmen işçilerin neden çoğu zaman düşük ücretli ve güvencesiz işlerde yoğunlaştığını açıklamak için sıklıkla kullanılmaktadır

(Piore, 1979). Bu bağlamda göçmen emeği, çağdaş kapitalist ekonomilerde prekaryalaşma süreçlerinin en görünür örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Göçmen işçiler, hukuki statülerinin kırılganlığı ve emek piyasalarındaki yapısal konumları nedeniyle emek haklarına ve sosyal koruma mekanizmalarına erişimde yerli işgücüne kıyasla daha dezavantajlı bir konumda bulunmaktadır (Standing, 2011).

Avrupa Birliği ülkeleri, uzun süredir göç alan ülkeler olmaları nedeniyle göçmen işçilerin emek piyasalarına entegrasyonu konusunda kapsamlı yasal ve kurumsal çerçeveler geliştirmiştir. Avrupa Birliği düzeyinde serbest dolaşım ilkesi, üçüncü ülke vatandaşlarına yönelik düzenlemeler ve sosyal politika koordinasyonu mekanizmaları, göçmen işçilerin emek hakları ve sosyal koruma sistemlerine erişimini belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır (Favell ve Geddes, 2018).

Bununla birlikte, Avrupa Birliği ülkeleri arasında göçmen işçilere yönelik politikaların kapsamı ve etkinliği açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde göçmen işçilerin çalışma izinleri ve sosyal güvenlik sistemlerine dâhil edilmesi konusunda görece kurumsallaşmış düzenlemeler mevcut olmakla birlikte,

uygulamada kayıt dışı istihdam, ayrımcılık ve emek piyasası segmentasyonu gibi sorunlar devam etmektedir (OECD, 2020). Göçmen işçilerin emek haklarına ve sosyal koruma mekanizmalarına erişimi, yalnızca yasal düzenlemelerin varlığıyla açıklanamayacak ölçüde karmaşık bir yapıya sahiptir. Literatürde bu durum, refah devleti rejimleri ve vatandaşlık temelli hak anlayışları çerçevesinde ele alınmaktadır.

Esping-Andersen'in refah devleti tipolojisi, göçmen işçilerin sosyal koruma sistemlerine erişiminin ülkelerin sosyal politika rejimlerine göre farklılaştığını göstermektedir (Esping-Andersen, 1990). Buna ek olarak, göçmen emeğinin düzenlenmesinde haklar ile ekonomik ihtiyaçlar arasındaki gerilim, birçok ülkede göçmen işçilere yönelik sınırlayıcı uygulamaların temel gerekçesini oluşturmaktadır (Ruhs, 2013).

Türkiye ise özellikle 2010'lu yıllardan itibaren artan göç hareketleri sonucunda önemli bir göçmen işçi nüfusuna ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Suriye iç savaşı sonrasında Türkiye'ye yönelen kitlesel göç, ülkenin emek piyasalarını ve sosyal politika yapısını doğrudan etkilemiştir. Türkiye'de göçmen işçilere yönelik yasal düzenlemeler bulunmakla birlikte, uygulamada göçmen işçilerin

büyük bir bölümü kayıt dışı ve güvencesiz alanlarda istihdam edilmektedir (ILO, 2018). Bu durum, Türkiye'de göçmen emeğinin büyük ölçüde geçici, esnek ve korunmasız bir emek rejimi içerisinde konumlandığını göstermektedir (İçduygu ve Aksel, 2019).

Türkiye ile Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki temel farklardan biri, göçmen işçilere yönelik sosyal koruma mekanizmalarının kapsamı ve kurumsal kapasitesidir. Avrupa Birliği ülkelerinde sosyal güvenlik sistemleri görece kapsayıcı bir yapıya sahipken, Türkiye'de sosyal koruma mekanizmaları büyük ölçüde kayıtlı istihdama dayanmaktadır. Bu durum, göçmen işçilerin emek haklarına erişimini ciddi biçimde sınırlandırmakta ve sosyal dışlanma riskini artırmaktadır (Buğra ve Keyder, 2006). Dolayısıyla Türkiye örneği, göçmen emeğinin yapısal kırılganlığını derinleştiren özgün bir bağlam sunmaktadır.

Mevcut akademik literatür, Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye'de göçmen işçilerin durumu üzerine önemli katkılar sunmakla birlikte, bu iki bağlamı emek hakları ve sosyal koruma rejimleri açısından sistematik ve karşılaştırmalı biçimde ele alan çalışmalar sınırlıdır. Çoğu araştırma, ya Avrupa Birliği ülkelerine ya da Türkiye'ye odaklanmakta; karşılaştırmalı

analizler ise çoğunlukla hukuki düzenlemelerle sınırlı kalmaktadır. Oysa göçmen işçilerin emek haklarına erişimi, emek piyasalarının yapısal özellikleri, sosyal politika anlayışları ve kurumsal kapasite ile birlikte değerlendirilmelidir.

Bu çalışma, söz konusu boşluktan hareketle Türkiye ile seçili Avrupa Birliği ülkelerinde (Almanya, Fransa ve İtalya) göçmen işçilere yönelik politikaları, emek hakları ve sosyal koruma mekanizmaları bağlamında karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, karşılaştırmalı doküman ve literatür analizi yöntemine dayanmaktadır.

Bu kapsamda uluslararası kuruluş raporları, ulusal politika belgeleri, yasal düzenlemeler ve güncel akademik çalışmalar sistematik biçimde analiz edilmiştir. Çalışma, emek haklarının kapsamı, çalışma izinleri, sosyal güvenlik sistemlerine erişim ve sosyal koruma mekanizmalarının etkinliği üzerinden karşılaştırmalı bir değerlendirme sunarak emek çalışmaları literatürüne analitik bir katkı sağlamayı hedeflemektedir.

2. AMAÇ

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye ile Avrupa Birliği'ne üye bazı ülkelerde (Almanya, Fransa ve İtalya) göçmen

işçilere yönelik uygulanan politikaları emek hakları ve sosyal koruma sistemleri bağlamında karşılaştırmalı olarak incelemektir. Çalışmada, göçmen işçilerin çalışma izinleri, emek piyasasına katılım koşulları, sosyal güvenlik sistemlerine erişimleri ve sosyal koruma mekanizmalarının kapsamı değerlendirilerek ülkeler arasındaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması amaçlanmaktadır. Ayrıca, elde edilen bulgular doğrultusunda Türkiye'de göçmen işçilere yönelik mevcut uygulamaların güçlü ve sınırlı yönlerinin belirlenmesi hedeflenmektedir.

3. YÖNTEM

Bu araştırma, literatür taramasına dayalı nitel bir çalışma olarak tasarlanmıştır. Çalışmada karşılaştırmalı doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda Avrupa Birliği'nin göç ve emek politikalarına ilişkin düzenleyici çerçevesi ile Almanya, Fransa, İtalya ve Türkiye'de göçmen işçilere yönelik yasal düzenlemeler, politika belgeleri ve konuya ilişkin akademik çalışmalar incelenmiştir. Elde edilen veriler betimsel ve karşılaştırmalı analiz yöntemiyle değerlendirilerek ülkelerin emek hakları, çalışma izinleri ve sosyal koruma mekanizmaları açısından benzer ve farklı yönleri ortaya konulmuştur.

4. BULGULAR

4.1. Göçmen İşçilerin Emek Hakları ve Sosyal Koruma: Kuramsal Perspektifler

Göçmen emeği, modern küresel ekonomilerin en kırılgan ve aynı zamanda en merkezi bileşenlerinden biri olarak literatürde ele alınmaktadır. Uluslararası göç hareketlerinin yoğunlaştığı son otuz yılda, göçmen işçilerin çalışma yaşamındaki konumu yalnızca ekonomik bir veri olarak değil, toplumsal eşitsizlikler, yasal haklar ve sosyal politika bağlamında da incelenmesi gereken çok boyutlu bir olgu hâline gelmiştir (Castles, de Haas ve Miller, 2014).

Göçmen işçiler, özellikle tarım, inşaat, hizmet ve bakım sektörlerinde yoğunlaşmakta ve bu sektörlerde istihdam edilen iş gücünün yapısal bir bileşeni olarak tanımlanmaktadır (ILO, 2021). Bu durum, göçmen emeğini sadece bir üretim faktörü olarak değil, aynı zamanda emek hakları, sosyal koruma ve toplumsal dışlanma konularında tartışılması gereken bir sosyal olgu hâline getirmektedir (Standing, 2011).

Kuramsal literatür, göçmen işçilerin kırılganlığını açıklamak için çeşitli teorik çerçeveler geliştirmiştir. Prekaryalaşma yaklaşımı, göçmen işçilerin iş güvencesi,

sosyal haklar ve örgütlenme konusunda sürekli bir belirsizlik içinde olduklarını vurgular (Standing, 2011). Bu çerçevede, göçmen emeği esnek ve güvencesiz bir emek piyasası düzeni içerisinde konumlandırılır. İkili emek piyasası teorisi ise göçmen işçilerin genellikle ikincil ve daha düşük nitelikli sektörlerde yoğunlaştığını, bu nedenle sosyal koruma mekanizmalarına sınırlı erişim sağladığını ortaya koyar (Piore, 1979). Bu teorik yaklaşımlar, göçmen işçilerin sosyal dışlanma ve emek haklarına erişimdeki yapısal engellerini anlamak için temel bir çerçeve sunmaktadır.

Sosyal politika literatürü, göçmen işçilerin sosyal haklara erişiminde refah devleti tipolojilerinin etkisini ortaya koymaktadır. Esping-Andersen'in (1990) sınıflandırması, sosyal demokrat, liberal ve korporatist refah devletlerinin göçmen işçilere sunduğu hakların farklılaştığını göstermektedir. Sosyal demokrat modellerde göçmen işçiler sosyal koruma sistemine daha kolay entegre olurken, liberal ve korporatist modellerde erişim daha sınırlı kalmakta ve çoğu zaman ikamet süresi ve çalışma geçmişine bağlı olarak şekillenmektedir (Ruhs, 2013).

Bu durum, göçmen işçilerin yasal haklara erişimi ile fiili deneyimlerini birbirinden ayıran önemli bir yapısal gerilimi ortaya

koymaktadır. Göçmen işçiler açısından hukuki ve kurumsal çerçeveler kadar uygulamadaki erişim ve kapsayıcılık da kritik bir öneme sahiptir. Avrupa Birliği ülkelerinde göçmen işçilerin sosyal güvenlik sistemlerine entegrasyonu, çalışma izinleri ve sendikal haklara erişimi görece kurumsallaşmış olmakla birlikte, uygulamada kayıt dışı istihdam, ayrımcılık ve işgücü piyasasındaki segmentasyon gibi sorunlar devam etmektedir (OECD, 2020).

Benzer şekilde, Türkiye’de göçmen işçiler geçici koruma rejimi ve çalışma izinleri çerçevesinde hukuki olarak tanınmış haklara sahip olsalar da, uygulamada büyük ölçüde kayıt dışı ve güvencesiz istihdam söz konusudur (İçduygu ve Aksel, 2019). Bu bağlamda, hem Avrupa hem de Türkiye örneklerinde göçmen emeğinin kırılganlığı, yasal düzenlemelerle uygulama arasındaki boşluklarla daha da derinleşmektedir (ILO, 2018).

Göçmen işçilerle ilgili literatür, emek piyasalarının yapısal özelliklerini, sosyal politika uygulamalarını ve devletin göçmen politikalarına yaklaşımını bir arada analiz etmenin önemini vurgular. Küresel ve ulusal raporlar, göçmen işçilerin sosyal haklara erişimi, çalışma koşulları ve kayıt dışı istihdamın yaygınlığı konusunda ampirik veriler sunar (World Bank, 2020; European Commission, 2019).

Bu veriler, teorik tartışmaları destekleyerek, göçmen işçilerin karşılaştığı yapısal sorunların somut boyutlarını göstermektedir. Literatürde ayrıca, göçmen işçilerin sosyal koruma ve emek haklarına erişiminde toplumsal cinsiyet, etnisite ve göçmen statüsü gibi kesişimsel faktörlerin de belirleyici olduğu vurgulanmaktadır (Kofman, 2012; Lutz, 2011).

Kuramsal olarak göçmen emeği ve sosyal koruma ilişkisi, iki temel boyutta ele alınabilir: birincisi, hukuki ve kurumsal düzenlemeler; ikincisi, uygulamadaki erişim ve kapsayıcılıktır. Avrupa Birliği ülkelerinde ve Türkiye’de sosyal politika uygulamalarının farklılıkları, göçmen işçilerin emek haklarına erişiminde kritik belirleyici olarak ortaya çıkmaktadır.

Avrupa örneklerinde hukuki çerçeveler genellikle gelişmiş olmakla birlikte uygulamada farklılıklar görülürken, Türkiye’de hukuki düzenlemeler sınırlı olmasına karşın kayıt dışı istihdamın yaygınlığı sosyal haklara erişimi daha da kısıtlamaktadır (Buğra ve Keyder, 2006; İçduygu ve Diker, 2017). Bu bağlamda, kavramsal çerçeve hem uluslararası hem de ulusal bağlamda göçmen emeğinin kırılganlığını anlamak için kritik bir araç sunmaktadır.

Bu bölüm göçmen işçilerin emek piyasasındaki konumunu, sosyal koruma mekanizmalarına erişimini ve bu alanı açıklayan kuramsal yaklaşımları bir araya getirerek makalenin karşılaştırmalı analiz bölümüne sağlam bir temel oluşturur.

Kuramsal perspektifler, göçmen emeğinin yapısal kırılmalığı, sosyal haklara erişim ve politika müdahalelerinin gerekliliğini anlamak için bir çerçeve sunar. Bu sayede Türkiye ve Avrupa Birliğı ülkelerindeki göçmen işçilerin durumu, hem teorik hem de uygulamalı bir bakış açısıyla değerlendirilebilecektir.

4.2. Avrupa Birliğı'nde Göçmen İşçi Politikaları

Avrupa Birliğı'nde göçmen işçi politikaları, hem tek pazarın serbest dolaşım ilkeleri hem de sosyal politika çerçevesiyle doğrudan ilişkilidir. AB, göçmen işçilerin çalışma ve sosyal haklarını belirlerken, aynı zamanda üye devletlerin ulusal yasalarını ve uygulamalarını da dikkate alır. Bu durum, AB'nin göçmen emeğine ilişkin politikalarının normatif düzenlemelerle ulusal uygulamalar arasındaki uyumsuzluğunu gözler önüne sermektedir (Recchi ve Favell, 2019).

AB müktesebatı, özellikle işgücü hareketliliğini kolaylaştırmak ve göçmenlerin sosyal haklarını asgari standartlarla güvence altına almak amacıyla çeşitli direktifler ve yönetmelikler geliştirmiştir. Bu çerçevede, AB düzeyinde işçilerin sağlık, sosyal güvenlik ve istihdam hakları belirlenmiş, ancak üye devletlerin uygulama kapasitesi ve ulusal politikaları, göçmen emeğinin kırılmalığını belirleyen temel faktör haline gelmiştir (European Commission, 2020).

AB müktesebatı çerçevesinde öne çıkan düzenlemelerden biri, Mavi Kart (Blue Card) sistemidir. Bu sistem, yüksek nitelikli işgücünün üye devletler arasında hareketliliğini kolaylaştırırken, sosyal haklar ve çalışma izinleri açısından da standartlar sunar. Mavi Kart sahibi göçmenler, sağlık, emeklilik ve sosyal güvenlik haklarına erişebilmektedir (OECD, 2019).

Ancak, AB düzeyinde düşük nitelikli işçiler için benzer koruma mekanizmaları sınırlıdır. Üye devletlerin kendi çalışma izinleri ve sosyal hak politikaları, düşük nitelikli göçmen işçilerin kırılmalığını artırmakta ve istihdam sürekliliğini belirsizleştirmektedir (Henderson, 2018). Bu durum, AB'nin göçmen emeğine yönelik normatif düzenlemeleri ile sahadaki uygulamalar arasında ciddi

farklılıklar olduğunu göstermektedir. AB’de göçmen işçiler için çalışma izinleri, statü, meslek ve ülke bazlı olarak düzenlenmiştir. Almanya, AB dışından gelen göçmenler için çalışma izni başvurularını mesleki nitelik ve iş gücü talebine göre sınırlamakta ve uzun süreçler öngörmektedir (Buch, 2020).

Bu düzenleme, yüksek nitelikli işgücünü çekmeye odaklanırken, düşük nitelikli işçilerin istihdamını sınırlamakta, kayıt dışı çalışmayı teşvik etmektedir. Fransa’da ise göçmen işçilerin çalışma izinleri genellikle iş sözleşmesine bağlıdır ve sosyal haklara erişim, izin prosedürlerine ve kayıt sistemine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir (Dumont ve Liebig, 2019).

İtalya’da ise göçmen işçilerin çalışma izinleri, yıllık kota ve sektörel düzenlemelerle sınırlandırılmış olup, tarım ve inşaat sektörlerinde kayıt dışı istihdam yaygındır (Ambrosini, 2021).

Sosyal güvenlik ve sosyal koruma mekanizmaları, AB ülkeleri arasında belirgin farklılıklar göstermektedir. Almanya, sosyal demokrat refah modelini benimseyerek göçmen işçilere kapsamlı sağlık, emeklilik ve işsizlik sigortası hakları sunmaktadır.

Ancak düşük nitelikli işçiler, kayıt dışı çalıştırıldıklarında bu haklardan yararlanamamaktadır (Marx, Salanauskaite ve Salanauskas, 2017).

Fransa, göçmen işçilere sosyal haklar tanımakla birlikte, uygulamada düşük nitelikli işçiler özellikle tarım ve hizmet sektörlerinde sınırlı erişime sahiptir (OECD, 2019). İtalya’da göçmen işçiler, hem kayıt dışı istihdam hem de sosyal güvenlik haklarının sınırlılığı nedeniyle kırılgan bir konumda bulunmakta, bu durum sosyal politika literatüründe yapısal eşitsizlik olarak değerlendirilmiştir (Ambrosini, 2021).

AB’deki göçmen emeği politikalarının analitik olarak ele alınması, hukuki çerçeve ve uygulama farklılıklarını anlamak açısından önemlidir. Yasal düzenlemeler, göçmen işçilerin çalışma ve sosyal haklarını teorik olarak güvence altına alsa da, üye devletlerin uygulamadaki kapasitesi ve idari farklılıklar bu hakların erişilebilirliğini belirlemektedir (Favell ve Hansen, 2020).

Örneğin, Almanya’da Mavi Kart sahipleri ve yüksek nitelikli işçiler kapsamlı haklara sahipken, düşük nitelikli göçmen işçiler kayıt dışı ve güvencesiz işlerde çalışmaktadır (Buch, 2020).

Fransa’da ise izin prosedürleri ve denetim

mekanizmaları, göçmen işçilerin sosyal haklara erişiminde belirleyici olurken, özellikle mevsimlik işçiler bu haklardan sınırlı yararlanmaktadır (Dumont ve Liebig, 2019). İtalya’da ise göçmen işçilerin kırılabilirliği, yoğun kayıt dışı istihdam ve sınırlı sosyal haklar nedeniyle diğer iki ülkeye göre daha belirgindir (Ambrosini, 2021).

AB ülkeleri arasındaki farklılıklar, göçmen işçilerin sosyal haklar, çalışma izinleri ve kırılabilirlik düzeyi açısından önemli göstergeler sunmaktadır. Almanya’da yüksek nitelikli işgücünü çekmek ve istihdam sürekliliğini sağlamak için çeşitli teşvikler ve kapsamlı sosyal hak mekanizmaları bulunurken, düşük nitelikli işçiler için kayıt dışı istihdam yaygındır.

Fransa’da göçmen işçilerin hakları iş sözleşmelerine ve ulusal denetim mekanizmalarına bağlı olarak değişmekte, sosyal koruma düzeyi işçinin sektörüne ve statüsüne göre farklılık göstermektedir. İtalya’da ise sosyal haklara erişim ve çalışma izinleri, göçmen işçilerin kırılabilirliğini doğrudan etkileyen en kritik faktörlerdir.

Bu çerçevede AB’de göçmen işçi politikaları, yasal düzenlemeler, ulusal uygulamalar ve sosyal koruma mekanizmaları ekseninde ele alındığında

heterojen bir yapı sergilemektedir. Almanya, Fransa ve İtalya örnekleri, göçmen işçilerin kırılabilirlik düzeyi, sosyal haklara erişim ve istihdam sürekliliği açısından AB içinde dahi büyük farklılıkların bulunduğunu göstermektedir.

Bu farklılıklar, Türkiye ile karşılaştırmalı analiz yapılırken, göçmen emeğinin yapısal kırılabilirliği ve sosyal koruma mekanizmalarının etkinliği konusunda temel göstergeler sunmaktadır (Recchi ve Favell, 2019; OECD, 2019).

Avrupa Birliği’nde göçmen işçi politikaları, hem hukuki hem de uygulama boyutunda büyük bir heterojenlik göstermektedir. AB müktesebatı, göçmen işçilerin haklarını normatif olarak güvence altına alırken, üye devletlerin uygulama kapasitesi, idari farklılıkları ve sektör bazlı düzenlemeleri, göçmen emeğinin kırılabilirliğini belirleyen en önemli unsurlardır.

Bu durum, Türkiye ile AB ülkeleri arasında karşılaştırmalı bir analiz yaparken, göçmen emeğinin kırılabilirliği ve sosyal koruma mekanizmalarının etkinliği açısından kritik bir çerçeve sunmaktadır.

4.3.Türkiye’de Göçmen İşçiliğın Yasal Çerçevesi

Türkiye’de göçmen işçiliğın yasal çerçevesi, son yıllarda hem küresel göç dinamikleri hem de ülkenin uluslararası yükümlülükleri bağlamında önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu bağlamda, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, göçmenlerin ikamet, çalışma ve sosyal haklarına ilişkin temel düzenlemeleri sunar.

Kanun, Türkiye’nin Avrupa Birliğı müktesebatına uyum süreci ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) standartları ile entegre edilmeye çalışılmıştır (Özden, 2020). Kanun, göçmen işçilerin çalışma izinleri ve sosyal korumaya erişimi açısından teorik olarak kapsamlı bir çerçeve sunmakla birlikte, uygulamada idari kapasite, bürokratik engeller ve hukuki boşluklar nedeniyle sınırlı bir etkinlik göstermektedir (Çelik, 2019).

Göçmen işçilerin çalışma hayatındaki kırılganlığı, özellikle yasal çerçevenin uygulama boyutu ile belirlenmektedir. Kanunda öngörülen izin prosedürleri, işveren yükümlülükleri ve çalışma süresi düzenlemeleri, fiiliyatta çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Göçmen işçilerin kayıt dışı çalıştırılması, yasal haklara erişimde ciddi kısıtlar yaratmakta ve işgücü

piyasasında eşitsizlikleri derinleştirmektedir (Yılmaz, 2021).

Türkiye’deki yasal düzenlemeler, özellikle göçmenlerin sosyal güvenlik ve sağlık hizmetlerine erişimlerini garanti altına almayı hedeflese de, geçici statüler ve hukuki belirsizlikler uygulamayı zayıflatmaktadır (Toprak, 2018).

Türkiye’de son dönemde öne çıkan bir uygulama alanı, Geçici Koruma Rejimidir. 2014 yılında yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliğı, Suriye kökenli göçmenlerin ikamet ve çalışma izinlerini düzenler. Yönetmelik, göçmenlerin çalışma haklarını başvuru ve değerlendirme süreçlerine bağlarken, istihdam sürecinde işveren ve idare arasındaki bürokratik prosedürler göçmenlerin haklarını fiilen sınırlamaktadır (Kaya, 2020).

ILO ve UNHCR raporları, geçici koruma altındaki işçilerin yalnızca küçük bir kısmının resmi izin ile çalışabildiğini, geri kalanının çoğunlukla kayıt dışı istihdam edildiğini ortaya koymaktadır (ILO, 2020; UNHCR, 2019). Bu durum, geçici koruma rejiminin hukuki çerçevesi ile sahadaki uygulama arasındaki uyumsuzluğu açıkça göstermektedir.

Çalışma izinleri, göçmen emeğinin Türkiye'deki en kritik düzenleyici mekanizmasıdır. Çalışma izni almak, göçmen işçiler için yasal güvenlik, sosyal haklara erişim ve istihdam sürekliliği açısından temel öneme sahiptir. Ancak, izin prosedürlerinin karmaşıklığı, sektör ve bölge sınırlamaları, göçmen işçilerin yasal statüye kavuşmasını sınırlamaktadır (Özdemir, 2017).

Akademik araştırmalar, tarım, inşaat ve hizmet sektörlerinde göçmen işçilerin önemli bir kısmının yasal izin olmadan çalıştığını ve bu nedenle sosyal haklardan mahrum kaldığını vurgulamaktadır (Kocaman, 2021). Bu durum, göçmen işçilerin kırılganlığını artırmakta ve işgücü piyasasında yapısal eşitsizlikleri derinleştirmektedir.

Türkiye'de göçmen emeğinin kırılganlığını anlamak için kritik bir diğer boyut, kayıtlı ve kayıt dışı istihdam ayrımıdır. TÜİK ve çeşitli saha araştırmaları, kayıtlı istihdamın göçmen nüfusunun küçük bir kısmını kapsadığını ve kayıt dışı istihdamın özellikle düşük nitelikli sektörlerde yoğunlaştığını göstermektedir (TÜİK, 2020; Öztürk ve Kaya, 2020).

Kayıt dışı istihdam, göçmen işçilerin sosyal güvenlik, sağlık ve çalışma haklarına erişimini kısıtlamakta, aynı

zamanda işverenler için maliyet avantajı yaratmaktadır. Akademik analizler, kayıt dışı istihdamın yalnızca göçmenlerin hukuki statüsü veya beceri eksikliğine bağlı olmadığını, işveren stratejileri ve denetim eksikliklerinin de önemli rol oynadığını ortaya koymaktadır (Arslan, 2019).

Ayrıca, göçmen emeğine dair yasal düzenlemelerin sosyal politika ile entegrasyonu Türkiye'de halen sınırlıdır. Sosyal hakların etkinliği, yalnızca hukuki çerçeveye değil, aynı zamanda idari kapasiteye, kurumlar arası koordinasyona ve göçmenlerin yerel hizmetlere erişim olanaklarına bağlıdır (Doğan, 2020).

Geçici koruma altındaki işçiler açısından sosyal haklara erişim, genellikle başvuru süreçlerinin karmaşıklığı, eksik bilgilendirme ve bürokratik engeller nedeniyle sınırlı kalmaktadır. Bu bağlamda, göçmen işçilerin Türkiye'deki durumu, yalnızca yasal haklar açısından değil, uygulama ve sosyal politika perspektifinden de değerlendirilmelidir.

Türkiye'de göçmen işçiliğinin yasal çerçevesi teorik olarak kapsamlı düzenlemeler içermekle birlikte, uygulamada çeşitli sınırlılıklar göçmenlerin kırılganlığını pekiştirmektedir. Yabancılar ve

Uluslararası Koruma Kanunu ile Geçici Koruma Yönetmeliği, göçmen emeğini yasal güvence altına almak için tasarlanmış olsa da, çalışma izinleri, kayıt dışı istihdam ve bürokratik engeller göçmenlerin haklara erişimini sınırlamaktadır. Bu durum, Türkiye’de göçmen işçiliği ve sosyal koruma alanında yapısal reformların gerekliliğini ortaya koymaktadır (Cengiz, 2021).

4.4.Karşılaştırmalı Analiz: Emek Hakları ve Sosyal Koruma Rejimleri

Göçmen işçilerin emek hakları ve sosyal koruma rejimleri, yalnızca yasal düzenlemelerle değil, aynı zamanda uygulamadaki farklılıklar ve kurumsal kapasite ile şekillenmektedir. Türkiye, Almanya, Fransa ve İtalya örnekleri, göçmen emeğinin kırılğanlığını belirleyen temel parametreleri ortaya koymaktadır. Bu analiz, Türkiye’nin özgün yapısal konumunu ve AB ülkeleri ile kıyaslamasını netleştirmek açısından kritik bir öneme sahiptir.

Türkiye’de göçmen işçilerin hukuki kapsayıcılığı, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Geçici Koruma Yönetmeliği çerçevesinde sağlanmaktadır (İçduygu, 2020). Bu çerçeve, göçmen işçilerin ikamet, çalışma ve sosyal haklarını teorik olarak güvence

altına almakta, sosyal güvenlik sistemine erişimi düzenlemektedir. Ancak fiili erişim açısından ciddi sınırlamalar mevcuttur.

Geçici koruma statüsündeki Suriyeli işçilerin büyük bir kısmı, işverenlerin kayıt dışı uygulamaları, bürokratik prosedürlerin karmaşıklığı ve sektör bazlı sınırlamalar nedeniyle sosyal haklardan tam olarak faydalanamamaktadır (Erdoğan ve Özdemir, 2021).

Türkiye’nin kurumsal kapasitesi, göçmen işçilerin haklarını izleme, denetleme ve etkin şekilde uygulama noktasında sınırlıdır; özellikle küçük işletmeler ve tarım sektöründe denetim eksikliği, kayıt dışı istihdamı artırmakta ve fiili erişimi kısıtlamaktadır (Kirişçi ve Ferris, 2019).

Sosyal politika araçları, geçici koruma altındaki işçilere yönelik sınırlı yardımlar, mesleki eğitim programları ve kısa süreli destek mekanizmaları ile sınırlı kalmakta, sektörler arası eşitsizlikleri pekiştirmektedir.

Almanya’da durum, Türkiye’ye kıyasla farklı bir yapı sunmaktadır. Almanya, sosyal demokrat refah devleti modeline uygun olarak, göçmen işçilere kapsamlı çalışma izinleri ve sosyal güvenlik hakları sağlamaktadır (Hainmueller ve Hangartner, 2020). Mavi Kart sistemi ve AB

vatandaşlarının serbest dolaşım hakkı, yüksek nitelikli göçmenlerin işgücü piyasasına girişini kolaylaştırırken, sosyal haklara erişimlerini garanti altına almaktadır. Ancak fiili erişim açısından düşük nitelikli işçiler, özellikle tarım ve inşaat sektörlerinde, kayıt dışı ve güvencesiz çalışmaya zorlanmaktadır (Dustmann ve Frattini, 2019).

Almanya'nın kurumsal kapasitesi güçlüdür; göçmen işçilerin haklarının denetimi, sosyal güvenlik ve sağlık hizmetlerine erişimi sistematik olarak yürütülmektedir (Bauer ve Zimmermann, 2018).

Sosyal politika araçları, işsizlik sigortası, sağlık ve eğitim hizmetleri gibi kapsamlı mekanizmalar üzerinden uygulanmakta, kayıt dışılık görece düşük seviyede kalmaktadır. Almanya örneği, hukuki kapsayıcılık ile fiili erişim arasındaki potansiyel gerilimi göstermekte ve düşük nitelikli göçmen işçilerin hâlen kırılgan olduğunu ortaya koymaktadır.

Fransa'da göçmen işçilerin hukuki kapsayıcılığı, ulusal yasalar ve AB müktesebatı çerçevesinde düzenlenir (Lafleur ve Stanek, 2018). Yasal olarak göçmenlere çalışma izinleri ve sosyal haklar sağlanmakla birlikte, fiili erişim önemli ölçüde sınırlıdır. Mevsimlik ve

düşük nitelikli işçiler, bürokratik prosedürlerin karmaşıklığı ve iş sözleşmelerine bağlılık nedeniyle sosyal haklara tam olarak ulaşamamaktadır (Simon ve Dubois, 2019).

Fransa'nın kurumsal kapasitesi, göçmen işçilerin denetimi ve sosyal haklara erişimi açısından orta düzeyde etkinlik göstermektedir. Sosyal politika araçları, özellikle düşük gelirli göçmenleri hedefleyen sınırlı yardım ve eğitim programları ile sınırlıdır. Kayıt dışılık hâlen önemli bir sorun olup, sektörler arasında eşitsizlikler göçmen işçilerin kırılganlığını artırmaktadır (Gibney, 2020).

İtalya, göçmen işçiler açısından yüksek kırılganlık sergileyen bir diğer örnektir. Hukuki kapsayıcılık, AB direktifleri ve ulusal yasalar aracılığıyla sağlanmakla birlikte, fiili erişim ciddi şekilde sınırlıdır. Tarım ve hizmet sektörlerinde göçmen işçilerin büyük kısmı kayıt dışı çalışmakta ve sosyal haklardan mahrum kalmaktadır (Ambrosini, 2021).

Kurumsal kapasite, göçmen işçilerin kayıtlı istihdamını ve sosyal haklara erişimini destekleyecek düzeyde yeterli değildir. Sosyal politika araçları sınırlı olup, göçmenler için uygulanan programlar çoğunlukla geçici ve sektörel olarak sınırlıdır. Bu nedenle İtalya'da kayıt dışılık

ve güvencesizlik yüksek seviyededir (Triandafyllidou, 2020).

Hukuki kapsayıcılık ile fiili erişim arasındaki ilişki, göçmen emeğinin kırılmasını anlamak için kritik bir göstergedir. Türkiye’de yasal çerçeve kapsamlı olmasına rağmen, fiili erişimdeki sınırlamalar göçmen emeğinin kırılmasını derinleştirmektedir.

Almanya’da hukuki çerçeve ve kurumsal kapasite uyumlu iken, düşük nitelikli işçiler hâlâ kırılıktır. Fransa ve İtalya’da ise hem hukuki kapsayıcılık hem de fiili erişim, özellikle düşük nitelikli işçiler için sınırlıdır. Bu durum, göçmen emeğinin kırılmasının yalnızca yasalarla değil, uygulama ve kurumsal kapasite ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir (Dustmann ve Frattini, 2019).

Kurumsal kapasite açısından, Almanya güçlü bir denetim ve uygulama mekanizması ile göçmen işçilerin haklarını korumaktadır. Türkiye ve İtalya ise sınırlı kurumsal kapasiteye sahiptir; göçmen işçilerin sosyal haklara erişimi ve istihdamın düzenlenmesi yetersiz kalmaktadır (Kirişçi, 2018).

Fransa orta düzeyde bir kurumsal kapasiteye sahiptir; özellikle mevsimlik işçiler ve düşük gelirli göçmenler, sosyal

korumadan sınırlı şekilde yararlanabilmektedir.

Sosyal politika araçları, göçmen işçilerin kırılmasını azaltmada kritik rol oynar. Almanya’da kapsamlı sağlık, emeklilik ve işsizlik sigortası mekanizmaları, göçmen işçilerin güvenli çalışma ortamına ve sosyal haklara erişimini sağlar (Hainmueller ve Hangartner, 2020).

Fransa ve İtalya’da ise sosyal politika araçları daha sınırlıdır; belirli programlar ve yardımlar, göçmen işçilerin yoğunlaştığı sektörlerle sınırlıdır. Türkiye’de sosyal politika araçları, geçici koruma altındaki göçmenler için sınırlı ve geçici programlardan oluşmaktadır (Erdoğan ve Özdemir, 2021).

Kayıt dışılık ve güvencesizlik, tüm ülkelerde göçmen emeğinin kırılmasını belirleyen ortak unsurlardır. Türkiye’de kayıt dışılık, özellikle geçici koruma altındaki işçilerde yaygındır ve sosyal haklara erişimi ciddi biçimde kısıtlamaktadır (İçduygu, 2020). Almanya’da kayıt dışılık düşük seviyede olup, sosyal koruma mekanizmaları ile desteklenmektedir. Fransa’da düşük nitelikli işçiler arasında kayıt dışılık yaygın olup, sosyal haklara erişim iş sözleşmeleri ve denetim mekanizmalarına bağlıdır (Simon ve Dubois, 2019). İtalya’da ise

kayıt dışılık ve güvencesizlik, göçmen işçilerin yapısal kırılgenliğini derinleştirmektedir.

Bu karşılaştırmalı analiz, Türkiye'nin göçmen emeğine ilişkin özgün yapısal konumunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Türkiye, geçici koruma sistemi ve yoğun göç hareketleri nedeniyle farklı bir statü modeli geliştirmiştir; ancak hukuki çerçeve ve kurumsal kapasite eksiklikleri, göçmen emeğinin kırılgenliğini derinleştirmektedir. AB ülkeleri ile kıyaslandığında, Türkiye'de sosyal koruma mekanizmalarının yetersizliği ve kayıt dışı istihdamın yaygınlığı, göçmen işçilerin kırılgen profilini açıkça göstermektedir. Almanya,

Fransa ve İtalya örnekleri, hukuki kapsayıcılık, fiili erişim, kurumsal kapasite, sosyal politika araçları ve kayıt dışılık/güvencesizlik ekseninde farklılaşırken, Türkiye'nin özgün yapısı bu karşılaştırmalı analizin merkezinde yer almaktadır.

Karşılaştırmalı analiz, göçmen işçilerin kırılgenliğini belirleyen çok boyutlu faktörleri ortaya koymakta ve Türkiye'nin özgün yapısal konumunu AB ülkeleri ile kıyaslamada kritik bir çerçeve sunmaktadır. Hukuki kapsayıcılık ile fiili erişim arasındaki uyumsuzluk, kurumsal

kapasite eksiklikleri, sosyal politika araçlarının sınırlılığı ve kayıt dışılık/güvencesizlik Türkiye'de göçmen emeğinin kırılgenliğini artıran başlıca etkenler olarak öne çıkmaktadır. Bu analiz, makalenin bütünsel çerçevesinde Türkiye'nin AB karşılaştırmadaki konumunu ve reform alanlarını belirlemek açısından temel bir referans noktasıdır.

4.5.Emek Rejimleri ve Politika Sınırları

Göçmen işçilerin emek hakları ve sosyal koruma rejimleri üzerine yürütülen karşılaştırmalı analiz, Türkiye'nin özgün yapısal konumunu AB ülkeleri ile kıyaslamada önemli göstergeler sunmaktadır. Bulgular, hem hukuki çerçeve hem de fiili erişim, kurumsal kapasite, sosyal politika araçları ve kayıt dışılık/güvencesizlik eksenlerinde derin farklılıklar ortaya koymaktadır. Türkiye'nin göçmen emeği alanındaki yapısal kırılgenlikleri, yalnızca yasal düzenlemelerin eksikliğine değil, aynı zamanda kurumsal kapasite ve politika uygulamalarındaki sınırlılıklara dayanmaktadır (Kirişci ve Ferris, 2019).

Kuramsal çerçeve bağlamında, göçmen emeğinin kırılgenliği literatürde hukuki kapsayıcılık ve fiili erişim arasındaki uyumsuzluk olarak tanımlanmaktadır (Dustmann ve Frattini, 2019). Türkiye

örneğinde, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Geçici Koruma Yönetmeliği, göçmen işçilerin sosyal haklarını teorik olarak güvence altına alırken, uygulamada işverenlerin kayıt dışı uygulamaları ve bürokratik engeller nedeniyle fiili erişim ciddi şekilde sınırlıdır (Erdoğan ve Özdemir, 2021).

Almanya örneğinde ise hukuki kapsayıcılık ve kurumsal kapasite uyumlu olmakla birlikte, düşük nitelikli işçiler hâlen kırılgan pozisyonda bulunmakta; bu durum, literatürdeki “yasal haklar fiili hakları garanti etmez” vurgusunu doğrulamaktadır (Hainmueller ve Hangartner, 2020).

Bulguların literatürle ilişkisine bakıldığında, Türkiye’de göçmen işçiler için sosyal koruma mekanizmalarının sınırlı olması, sosyal politika literatüründe vurgulanan yapısal kırılganlık ve sosyal dışlanma kavramlarıyla paralellik göstermektedir (İçduygu, 2020).

Almanya, Fransa ve İtalya örneklerinde ise kurumsal kapasite, sosyal politika araçları ve denetim mekanizmalarının farklılaşması, göçmen emeğinin kırılganlığını belirleyen kritik faktör olarak öne çıkmaktadır (Triandafyllidou, 2020; Cappellini ve Ruspini, 2020). Özellikle düşük nitelikli ve mevsimlik işçiler, hukuki

düzenlemelere rağmen fiili erişimde kısıtlarla karşılaşmakta, sosyal haklardan yeterince faydalanamamaktadır.

Türkiye–AB ayrışmasının nedenleri, yapısal ve siyasal faktörlerle açıklanabilir. Türkiye’de göç yönetimi, geçici koruma sistemi ve yoğun mülteci akını nedeniyle esnek ama kırılgan bir düzenleme sunmaktadır (Kirişçi, 2018). Kurumsal kapasitenin sınırlılığı, yerel yönetimlerin ve denetim mekanizmalarının yetersizliği, göçmen işçilerin sosyal haklara erişimini kısıtlamaktadır.

AB ülkelerinde ise göçmen emeği politikaları, yüksek kurumsal kapasite ve kapsamlı sosyal politika araçları ile desteklenmektedir; ancak düşük nitelikli işçiler hâlen kırılgandır. Almanya, Fransa ve İtalya arasındaki farklılıklar, ulusal politika önceliklerinin, ekonomik yapının ve sektör bazlı düzenlemelerin göçmen emeğinin kırılganlığını belirlediğini göstermektedir (Dustmann ve Frattini, 2019; Hainmueller ve Hangartner, 2020).

Yapısal sınırlılıklar, göçmen işçilerin kırılganlığını doğrudan etkileyen bir diğer unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de kayıt dışılık, özellikle geçici koruma altındaki Suriyeli işçilerde yaygındır ve sosyal haklara erişimi ciddi şekilde sınırlamaktadır (Erdoğan ve

Özdemir, 2021). Almanya’da kayıt dışılık düşük seviyede olup, sosyal koruma mekanizmaları ile desteklenmektedir. Fransa’da düşük nitelikli ve mevsimlik işçilerde kayıt dışılık yaygın, sosyal haklara erişim iş sözleşmeleri ve yerel denetim mekanizmalarına bağlıdır (Simon ve Dubois, 2019). İtalya’da ise kayıt dışılık ve güvencesizlik, göçmen işçilerin yapısal kırılganlığını derinleştirmektedir (Ambrosini, 2021).

Siyasal sınırlılıklar da Türkiye–AB ayrışmasında önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye’de göçmen emeği politikaları, büyük ölçüde geçici koruma ve insani yardım yaklaşımı üzerinden şekillenmekte, işgücü piyasasına entegrasyon ve sosyal hakların sürdürülebilirliği sınırlı kalmaktadır (Kirişçi ve Ferris, 2019).

Almanya, Fransa ve İtalya’da ise göçmen işçilerle ilgili kararlar, ekonomik öncelikler, işgücü talebi ve siyasi konsensus çerçevesinde belirlenmektedir. Bu durum, Türkiye’de göçmen emeğinin daha kırılgan olmasına yol açmakta, AB ülkelerinde ise hukuki ve kurumsal destekle görece daha istikrarlı bir yapı ortaya çıkarmaktadır.

Kuramsal olarak, bu bulgular göçmen emeğinin kırılganlığının hukuki, kurumsal ve siyasi boyutlarının birbirine bağlı

olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye’de hukuki kapsayıcılık ve sosyal haklar teorik olarak sağlansa da, kurumsal kapasite ve siyasi öncelikler nedeniyle fiili erişim sınırlıdır (İçduygu, 2020). AB ülkelerinde ise kurumsal kapasite ve sosyal politika araçları, hukuki çerçevenin etkinliğini artırmaktadır; ancak düşük nitelikli işçiler hâlâ kırılgandır, bu durum literatürde “yasal haklar ile fiili uygulama arasındaki gerilim” olarak tanımlanmaktadır (Hainmueller ve Hangartner, 2020).

Sonuç olarak, Türkiye’nin göçmen işçilerin emek hakları ve sosyal koruma rejimleri açısından AB ülkelerinden ayrışmasının temel nedenleri; kurumsal kapasite eksikliği, sınırlı sosyal politika araçları, kayıt dışılık ve güvencesizlik ile siyasi önceliklerin farklılaşmasıdır. Bu durum, Türkiye’nin geçici koruma sistemine dayalı özgün yapısını ve göçmen emeğinin kırılganlığını açıkça ortaya koymaktadır.

AB ülkelerinin hukuki çerçeve ve kurumsal kapasite avantajı, göçmen işçilerin sosyal haklara erişimini artırmakta, ancak ekonomik ve sektör bazlı farklılıklar hâlâ kırılganlık yaratmaktadır.

Bulgular, literatürdeki yapısal kırılganlık, sosyal dışlanma ve hukuki-fiili erişim uyumsuzluğu kavramlarını desteklemekte, Türkiye’nin özgün yapısal konumunu AB karşılaştırmasında netleştirmektedir.

Türkiye'nin karşılaştığı sınırlılıklar, sosyal politika reformları, kurumsal kapasite artırımı ve hukuki düzenlemelerin fiili uygulamaya aktarılmasıyla aşılabılır.

Ancak siyasal öncelikler ve göç yönetim stratejileri, bu reformların başarısını doğrudan etkileyecek kritik faktörler olarak öne çıkmaktadır (Kirişçi, 2018; Erdoğan ve Özdemir, 2021).

5. SONUÇ

5.1. Sonuç ve Politika Önerileri

Bu çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular, göçmen işçilerin emek hakları ve sosyal koruma rejimlerinin hukuki normlardan fiili uygulamaya geçişinde ciddi uyumsuzluklar barındırdığını göstermektedir.

Türkiye'nin yasal çerçevesi, özellikle 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu kapsamında göçmen işçilerin sosyal haklarının temelini oluştururken, sahadaki erişim olanakları bu çerçeveden belirgin biçimde sapmaktadır (Yıldız, 2022). Avrupa Birliği ülkeleri ile karşılaştırmalı analiz, hukuki kapsayıcılığın varlığının tek başına yeterli olmadığını; kurumsal kapasite, idari uygulama ve siyasal önceliklerin göçmen emeğinin kırılmasını belirleyen başlıca faktörler olduğunu ortaya koymuştur

(Verschueren, 2016).

Analiz bağlamında, Türkiye'de göçmen işçilerin yasal haklara erişimindeki kısıtlar üç ana düzeyde yoğunlaşmaktadır. Birincisi, yasal çerçeve ile sahadaki uygulama arasında sistematik bir boşluk vardır; örneğin, geçici koruma kapsamında olan Suriyeli işçilerin çoğu hâlâ kayıt dışı istihdamda çalışmakta ve sosyal haklara erişim engelleriyle karşılaşmaktadır (Yıldız, 2022).

İkincisi, Türkiye'de kurumsal kapasite, sosyal koruma ve denetim mekanizmalarının etkinliğini sınırlayan yapısal eksiklikler taşımaktadır; bu eksiklikler, idari koordinasyon yetersizlikleri ve veri analizindeki tutarsızlıklarla derinleşmektedir (Temel & Aca, 2022).

Üçüncüsü, sosyal politika araçları, göçmen işçilerin uzun vadeli entegrasyonunu desteklemekten daha çok kısa vadeli insani yardımlarla sınırlı kalmaktadır (Springer & Van Lancker, 2020).

Araştırma sorularına verilen yanıtlar, göçmen emeğine yönelik politika rejimlerinin etkinliğinin yalnızca mevzuatın kapsamıyla ölçülemeyeceğini; hukuki çerçevenin uygulanabilirliği, kurumsal kapasite ve siyasal yönetim gibi

çok boyutlu etkenlerle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Türkiye’de hukuki düzenlemeler göçmen işçilerin temel haklarını teorik olarak kapsasa da, fiili erişimde kapsamlı engeller bulunmakta, düşük nitelikli ve geçici statüdeki işçilerin haklara ulaşımı önemli ölçüde sınırlanmaktadır (Tokol & Emirgil, 2024).

Buna karşılık, AB ülkelerinde hukuk devletinin kurumsal işleyişi ve sosyal politika altyapısı göçmen işçilerin haklarına daha geniş erişim sağlamasına rağmen, eşitsizlik ve kırılganlık belirli gruplarda (örneğin mevsimlik ve düşük beceri düzeyli işçilerde) devam etmektedir (Verschuere, 2016).

Türkiye için uygulanabilir politika önerileri şu şekilde sistematize edilebilir:

1. Yasal ve uygulama entegrasyonu:

Hukuki normların fiili uygulamaya dönüşmesini sağlamaya yönelik merkezî bir izleme mekanizması kurulmalıdır. Bu mekanizma, göçmen işçilerin çalışma izinleri, sosyal güvenlik ve sağlık hizmetlerine erişim süreçlerini **ayrıntılı** veri ve performans göstergeleriyle izlemelidir (Yıldız, 2022).

Özellikle Suriyeli geçici koruma statüsündeki işçilerin kayıt dışı

istihdamdan çıkışını teşvik eden düzenlemeler geliştirilmelidir.

2. Kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi

ve koordinasyonu: Göç ve sosyal politika kurumları arasında entegrasyonu artıracak bir koordinasyon birimi oluşturulmalıdır. Bu birim, göçmen işçiler için **tek bir erişim noktası** görevi görmeli ve sosyal hizmetler, eğitim, mesleki destek ve sosyal koruma mekanizmalarının eşgüdümünü sağlamalıdır (Temel & Aca, 2022).

3. Sosyal politika araçlarının

çeşitlendirilmesi: Türkiye’de mevcut sosyal politika araçları daha kapsamlı bir sosyal koruma ağına dönüştürülmelidir. Mesleki eğitim programlarının ulusal istihdam stratejilerine entegre edilmesi, çalışma hayatına geçiş sürecini kolaylaştıracak destek mekanizmaları ve prim teşvikleri gibi düzenlemeler oluşturulmalıdır (Springer & Van Lancker, 2020). Ayrıca, aile destekleri ve çocuk bakım hizmetleri gibi sosyal faydalar göçmen ailelerini de kapsayacak şekilde genişletilmelidir.

4. Sivil toplum ve sosyal taraflarla

işbirliği: Sendikalar, göçmen hakları örgütleri ve işçi temsilcileri gibi sosyal aktörlerle çok taraflı işbirliği mekanizmaları kurulmalıdır. Bu, göçmen işçilerin haklarının uygulanmasına ilişkin hem denetim mekanizmalarının

güçlenmesine hem de sosyal politika tasarımında göçmen deneyimlerinin doğrudan katılımına katkı sağlar (Tokol & Emirgil, 2024).

5.Hak temelli yaklaşımın yerleşmesi:

Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, özellikle Uluslararası Tüm Göçmen İşçilerin Haklarının Korunmasına İlişkin Sözleşme, göçmen emeğinin hak temelli düzenlenmesine ışık tutmalıdır (MFA Türkiye, 2025).

Gelecek araştırmalar için öneriler:

- ✓ Türkiye'de göçmen işçilerin sosyal haklara erişim deneyimlerini ölçen saha araştırmaları yapılmalıdır (Yıldız, 2022).
- ✓ Tarım, inşaat, hizmet ve dijital ekonomi gibi sektörlerde göçmen işçilerin sosyal haklara erişim farklılıkları incelenmelidir (Temel & Aca, 2022).
- ✓ Uzun dönemli değerlendirmeler, göç politikalarının ve sosyal koruma reformlarının etkinliğini ortaya koymalıdır (Springer & Van Lancker, 2020).

Sonuç olarak, Türkiye'nin göçmen işçiler için mevcut politikaları, hukuki normlar ile fiili uygulama arasındaki boşluklar, sınırlı kurumsal kapasite ve kısıtlı sosyal politika araçları nedeniyle göçmen işçiler için tam

güvence sağlayamamaktadır. Önerilen politika reformları, hukuki uygulama uyumunu artırmayı, kurumsal kapasiteyi güçlendirmeyi ve sosyal haklara erişimi genişletmeyi hedeflemelidir.

Gelecekte yapılacak araştırmalar, politika yapımına kanıt temelli katkı sağlayarak hem akademik literatürü hem de uygulamaları güçlendirecektir (Tokol & Emirgil, 2024).

6. KISITLILIK

Bu araştırma bazı sınırlılıklar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Öncelikle çalışma, literatür taramasına ve doküman incelemesine dayalı bir araştırma olduğu için elde edilen bulgular yalnızca mevcut akademik çalışmalar, resmi raporlar ve yasal düzenlemelerle sınırlıdır.

Bu nedenle araştırmada birincil veri toplama yöntemleri (görüşme, anket veya saha çalışması gibi) kullanılmamış ve göçmen işçilerin deneyimlerine doğrudan yer verilememiştir.

Çalışmanın bir diğer sınırlılığı, karşılaştırmanın yalnızca Türkiye ile bazı Avrupa Birliği ülkeleri olan Almanya, Fransa ve İtalya ile sınırlandırılmış olmasıdır. Avrupa Birliği'ne üye diğer ülkeler araştırma kapsamına dâhil edilmediğinden, elde edilen bulgular tüm

Avrupa Birliği ülkelerini temsil etme iddiası taşımamaktadır.

Ayrıca ülkelerin göç politikaları zaman içinde değişebilen dinamik yapılara sahip olduğundan, çalışmada incelenen politika ve düzenlemeler belirli bir dönemle sınırlı kalmıştır.

Göçmen işçilerin önemli bir bölümünün kayıt dışı çalışması ve bu alandaki verilerin sınırlı olması, emek hakları ve sosyal koruma mekanizmalarının uygulamadaki gerçek etkilerini tam olarak ortaya koymayı zorlaştırmaktadır. Bu nedenle gelecekte yapılacak araştırmalarda saha verilerine dayalı çalışmaların gerçekleştirilmesi literatüre daha kapsamlı katkı sağlayacaktır.

7. BİLDİRİMLER

Değerlendirme: İç ve dış danışmanlarca değerlendirilmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar bu makale ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu makale ile ilgili herhangi bir malî destek kullanımı bildirmemişlerdir

8. ETİK BEYAN

Ankara Eğitim ve Araştırma Sosyal Bilimler dergisinin yayın etiği; bilimsel araştırma ve yayınların dürüstlük, açıklık, nesnellik, başkalarının bulgu ve yaratılarına saygı gibi temel ilkelere uygun biçimde yapılmasını sağlamayı amaçlayan ve bunun gerçekleşmesi için çalışmalar yapan sosyal bilimleri alanında bu ilkeleri amaç edinmiş ulusal tabanlı bilimsel bir dergidir.

Helsinki bildirgesi kriterleri göz önünde bulundurulmuştur. Araştırmanın

yürütüldüğü süreçte gerekli etik ilkelere uyulduğu yazarlar tarafından beyan edilmiştir. Bu kapsamda 05.03.2025 tarihli ve 2025/3-1504 sayılı yazı ile araştırma izni/Etik Kurul izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmad, T. (2020). Political communication and youth engagement in Pakistan. *Journal of Asian Politics*, 12(3), 45-62.

Bae, Y. (2018). Social media and the changing landscape of political communication in Japan. *Information, Communication & Society*, 21(3), 433-447.

Castells, M. (2015). *Networks of outrage and hope: Social movements in the Internet age*.¹ Polity Press.

Chen, X. (2022). Digital authoritarianism and youth behavior in China. *Modern Asia Studies*, 34(1), 112-130.

Diamond, L. (2019). *Ill winds: Saving democracy from Russian rage, Chinese ambition, and American complacency*.² Penguin Press.

Fuchs, C. (2021). *Social media: A critical introduction*. SAGE.

Gunasingham, N. (2019). Political engagement of Sri Lankan youth via Facebook. *Asian Journal of Social Science*, 47(3), 321-345.

Habermas, J. (2022). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society*. MIT Press.

Han, B. C. (2017). *Psychopolitics: Neoliberalism and new technologies of power*. Verso.³

Howard, P. N. (2020). *Lie machines: How to save democracy from troll armies, deceitful robots, and political operatives*. Yale University Press.

Ismail, A. (2020). Youth and digital citizenship in Malaysia. *Education and Information Technologies*, 25, 4123-4140.

Juris, J. S. (2012). Reflections on Occupy Everywhere: Social media, public space, and emerging forms of networking. *American Ethnologist*, 39(2), 259-279.

Kaid, L. L. (2004). *Handbook of political communication research*.⁴ Lawrence Erlbaum.

Kim, J. (2021). Youth mobilization in South Korea's digital elections. *Asian Journal of Communication*, 28(2), 158-175.

Kwak, H., et al. (2010). What is Twitter, a social network or a mass medium? *Proceedings of the 19th International Conference on World Wide Web*.

Limsila, S. (2023). Political activism among Gen Z in Thailand: The role of social media. *South East Asia Research*, 31(4), 201-219.

Mazzoleni, G. (2017). *The Routledge companion to social media and politics*. Routledge.

McCombs, M. (2004). *Setting the agenda: The mass media and public opinion*.⁵ Polity.

Naim, M. (2013). *The end of power: From boardrooms to battlefields and churches to states*.⁶ Basic Books.

Norris, P. (2011). *Democratic deficit: Critical citizens revisited*.⁷ Cambridge University Press.

OECD. (2021). *Asia-Pacific government at a glance: Youth and civic space*. OECD Publishing.

Papacharissi, Z. (2010). *A private sphere: Democracy in a digital age*.⁸ Polity.

Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the internet is hiding from you*.⁹ Penguin

Books.

Postman, N. (1985). *Amusing ourselves to death: Public discourse in the age of show business*.¹⁰ Viking.

Pye, L. W., & Pye, M. W. (1985). *Asian power and politics: The cultural dimensions of authority*.¹¹ Harvard University Press.

Qiu, J. L. (2016). *Goodbye iSlave: A manifesto for digital abolition*.¹² University of Illinois Press.

Rahman, M. (2022). Social media and election outcomes in Indonesia. *Journal of Contemporary Asia*, 52(5), 780-800.

Rheingold, H. (2002). *Smart mobs: The next social revolution*.¹³ Basic Books.

Shifman, L. (2014). *Memes in digital culture*.¹⁴ MIT Press.

Sinpeng, A. (2021). Opposing democracy in the digital age: The case of Thailand. *Contemporary Southeast Asia*, 43(1), 1-25.

Sunstein, C. R. (2017). *#Republic: Divided democracy in the age of social media*.¹⁵ Princeton University Press.

Tapsell, R. (2018). *Media power in*

*Indonesia: Oligarchs, digital citizens and the digital economy.*¹⁶ Rowman & Littlefield.

Tucker, J. A., et al. (2018). Social media, political polarization, and political disinformation: A review of the scientific literature. *Hewlett Foundation Report*.

Turkle, S. (2011). *Alone together: Why we expect more from technology and less from each other*. Basic Books.

UNESCO. (2021). *Media and information literacy curriculum for educators and learners*. UNESCO Publishing.

Vaidhyathan, S. (2018). *Antisocial media: How Facebook disconnects us and undermines democracy.*¹⁷ Oxford University Press.

Waisbord, S. (2019). *Communication: A post-discipline*. Polity.

Woolley, S. C., & Howard, P. N. (2018). *Computational propaganda: Political parties, politicians, and political*

manipulation on social media. Oxford University Press.

Yilmaz, E. (2023). Genç seçmenlerin dijital siyasal katılımı: Asya örneği. *Siyaset Bilimi Dergisi*, 15(2), 89-105.

Zeng, M. (2020). The role of social media in India's 2019 general election. *Global Media and China*, 5(2), 143-159. <https://doi.org/10.1177/2059436420918342>

Ankara Eğitim ve Araştırma Sosyal Bilimler Dergisi

Ergenlerde Kimlik Gelişimi Ve Müdahale Modelleri

Makale Başvuru Tarihi: 05.01.2026

Makale Yayın Tarihi: 19.03.2026

Makale Türü: Derleme

E-Issn: 3023-4603

Doi No: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19111125>

Cilt:5 Sayı:7 Yıl: 2026. Ss:44- 68

Ufuk Yılmaz

Docent Doktor

Onbeş Kasım Kıbrıs Üniversitesi

Eğitim Fakültesi/ Rehberlik ve Psikolojik

Danışmanlık Bölümü

Sorumlu Yazar:ufukyilmaz@ onbeskku.

edu.tr

Orcid ID: 0009-0004-2782-6571

ÖZET

Ergenlik dönemi, kişinin kimliğini geliştirmesinin en önemli ve en zorlu dönemidir. Bu süreç, bireyin değerlerini, inançlarını ve sosyal rollerini tekrar şekillendiren bir dinamik sürece işaret eder.

Bu çalışmanın amacı, ergenlerde kimlik gelişimini incelemek, bu süreci etkileyen iç ve dış etkenleri belirlemek ve bu konuda etkili müdahale yöntemlerini değerlendirmektir. Araştırmada önce literatürdeki bilgiler gözden geçirilmiştir.

Türkiye'de ve dünyada yapılmış kimlik gelişimi ile ilgili çalışmalara SPSS programı kullanılarak analizler yapılmıştır. Bulgular, kimlik gelişiminin psikososyal teorilerle açıklanabileceğini ve müdahalelerin hem bireysel hem de sistemli yaklaşımlarla desteklenebileceğini göstermektedir. Sonuç olarak, ergenlerle çalışacak uzmanlara yönelik bazı öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ergenlik, Kimlik Gelişimi, Müdahale Modelleri, Psikososyal Gelişim, Kimlik Krizleri.

ABSTRACT

The teenage years are the most important time for a person's identity development. This process is a dynamic one where individual values, beliefs, and social roles are continually restructured.

The purpose of this study is to examine identity development in adolescents, identify the internal and external factors that influence this process, and evaluate effective intervention models.

As part of the research, a literature review was conducted, and studies related to identity development in Turkey and around the world were analyzed using SPSS tables. This shows that the development of identity can be explained using psychosocial theories and that interventions can be supported by both individual and systematic approaches. Experts have developed recommendations for professionals working with teenagers.

Keywords: Adolescence, Identity Development, Intervention Models, Psychosocial Development, Identity Crises.

1.GİRİŞ

Ergenlik dönemi, biyolojik, bilişsel ve sosyal gelişimin hızla sürdüğü bir yaşam evresidir. Bu Ergenlik yaşında, vücut, zihin ve sosyal yönler hızlı bir şekilde gelişir. Bu dönemde birey kendi kimliğini keşfeder ve kimlik gelişimi, psikososyal bir görev olarak belirlenir (Erikson, 1968).

Kimlik, bireyin kendisi hakkında sahip olduğu inançlar, değerler ve hedeflerin toplamıdır (Marcia, 1980). Ergenlik döneminde kimlik gelişimi, yaşamın sonraki aşamalarında psikolojik uyum ve yaşam memnuniyetiyle önemli bir şekilde bağlantılıdır (Schwartz, 2001).

Kimlik gelişimi aynı zamanda sosyal çevreyle olan etkileşimler, aile içindeki ilişkiler, kültürel değerler ve kişisel özellikler tarafından belirlenir (Meeus, 2011). Türkiye’de ergenlerin kimlik gelişimi üzerine yapılan çalışmalar, Batı merkezli teorilerin kendi kültürümüz içinde yeniden incelenmesinin önemini ortaya koymaktadır (Akbaş, 2016).

Ergenlik, birinin vücut, zeka, duygular ve sosyal yönlerinin hızla ve çok değişken bir şekilde geliştiği bir yaşam aşamasıdır. Bu süreç, çocuğun ailesiyle bağ kurarak bireysel olarak ilerlediği bir köprü görevi görür (Steinberg, 2014). Ergenlik döneminde biyolojik değişimlerin yanı sıra

çevresel beklentilerle, sosyal kimliklerle ve bireysel değerlerle uyum aramaya başlar. Bu dönem boyunca yaşanan kimlik krizi ve kimlik arayışı, bireyin yaşam süresince kendi kimliğini, değerlerini ve davranış biçimlerini nasıl şekillendirdiğini belirleyen çok önemli bir etkidir (Erikson, 1968).

Kimlik, bir bireyin kendine özgü şekilde nasıl tanımlandığını ifade eder. Bu tanımlama sürecinde geçmiş deneyimler, kültürel ortam, aile ve arkadaş grupları önemli etkiler yapar (Schwartz, Luyckx & Vignoles, 2011).

Özellikle ergenlik çağında kimlik gelişimi, bireyin bağımsızlaşmasına yardımcı olurken aynı zamanda toplumsal ilişkilerini korumada da zorunluluk doğurur. Bu durum, birçok ergende yoğun psikolojik çatışmalar yaşanmasına neden olabilir (Marcia, 1980).

Psikososyal gelişim süreciyle kimlik arasındaki ilişki, Erik Erikson’un çalışmalarında ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Erikson'a göre ergenlik, bireyin "kimlik" hissini oluşturduğu ve "kimlik - rol karışıklığı"yla başa çıktığı önemli bir dönemdir (Erikson, 1968).

Bu teoriye göre, başarılı bir kimlik gelişimi, ergenin kendi değerlerini, inançlarını ve yaşam hedeflerini yansıtan

bir benlik algısı oluşturmasına yardımcı olur. Aksi takdirde, kişisel gelişimde erteleme, dzensizlik veya kimlik krizi gibi sorunlar yaşanabilir (Marcia, 1980).

Kimlik gelişimi sadece bireysel değil, aynı zamanda çevresel etkileşimlerle de şekillenir. Aile arasındaki ilişkiler, ergenin kendini nasıl algıladığını doğrudan etkiler. Aile içi tutarlı destek, güven ve sıcak ilişkiler, ergenin kimliğini olumlu yönde etkilerken; ebeveynler arasındaki çatışmalar, aşırı kontrollü tutumlar ve sosyal olarak izole edilme, kimlik gelişim sürecini olumsuz şekilde etkileyebilir (Meeus, 2011; Morsünbül, 2013).

Bu yüzden kimlik gelişimi, bireyin içsel psikolojik yönlerinin yanı sıra çevresel etkilerle olan etkileşimlerinin bir sonucudur.

Kimlik gelişimini açıklarken sadece bireysel psikolojik süreçlere bakmak yetmez. Kültürel çevre, sosyal kurallar ve toplumun beklentileri bu süreci etkileyen önemli faktörlerdir.

Örneğin, Batı toplumlarında ergenin kimlik oluşumu bireysel bağımsızlık ve kişisel tercihler üzerine odaklanır; ancak geleneksel toplumlarda aile onayı, toplumsal roller ve topluluk değerleri kimliğin gelişmesinde temel bir rol oynar (Schwartz, 2001). Türkiye'ye özel olarak

yapılan çalışmalar, kültürel değerlerin ve aile yapısının ergenlerin kimliklerinin gelişiminde farklı şekillerde etkili olabileceğini göstermektedir (Akbaş & Temel, 2016). Özellikle geniş ailelerin ilgisi ve ataerkilik yaklaşımının fazla olduğu ortamlarda, ergenlerde kimlik çelişmeleri artabilir.

Modern yaşamın getirdiği hız, teknolojik bağlantılar ve sosyal medya gibi şeyler, kimlik gelişimini şekillendiriyor. Ergenler çevrimiçi ortamlarda kimliklerini farklı yollarla deneyebiliyorlar ve sosyal medya sitelerinde kendi benliklerini göstermeye çalışırken aynı zamanda sosyal onay arıyorlar (Turkle, 2011).

Bu durum hem faydalı olabilecek hem de zararlı olabilecek yönler içeriyor. Fırsat olarak, farklı sosyal gruplar ve yaşam tarzları hakkında bilgi kazanma imkanı sunarken; risk olarak ergenin, sosyal kimliklerde kararsızlık, karşılaştırmalar yapma ve kendi değerlerine dair düşük seviyede güven duyma gibi sorunlarla karşılaşıp başa kalkması可能发生 (Steinberg, 2014).

Son zamanlarda kimlik gelişimi üzerine yapılan araştırmalar, geleneksel psikososyal teorilerden öteye geçerek daha kapsamlı ve bütüncül modeller oluşturuyor. Bunlardan biri "ok Boyutlu

Kimlik Gelişimi" modelidir; bu yaklaşım, ergenin kimliği nasıl şekillendiğini anlamak için aile, arkadaşlar, okul ve kültürel faktörlerin birlikte nasıl etkilediğini inceler (Crocetti, Rubini & Meeus, 2008).

Dinamik sosyal etkileşimler ve bireysel psikolojik süreçlerin birbirine etkisi, kimlik gelişimini anlamakta çok önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden son zamanlarda yapılan araştırmalar, sadece rakamlarla yapılan ölçmelerin yanı sıra açıklayıcı türde yapılan araştırmaları da kullanmaya başlamıştır

2. AMAÇ

Bu çalışmanın amaçları:

- ✓ Ergenlerde kimlik gelişiminin psikolojik ve sosyal boyutlarını açıklamak.
- ✓ Kimlik gelişimini etkileyen bireysel, ailevi ve kültürel faktörleri ortaya koymak.
- ✓ Türkiye ve dünya literatüründeki kimlik gelişimi çalışmalarını SPSS tablosu ve analizleri ile değerlendirmek.
- ✓ Kimlik gelişimini destekleyen müdahale modellerini kuramsal ve uygulamalı düzeyde incelemek.
- ✓ Uzmanlar ve eğitimciler için öneriler geliştirmek.

Bu çalışmanın temel amacı, ergenlik döneminde kimlik gelişiminin çok boyutlu yapısını kuramsal ve ampirik çerçevede incelemek ve bu gelişim sürecini desteklemeye yönelik müdahale modellerini sistematik biçimde değerlendirmektir. Ergenlik, bireyin yalnızca biyolojik olarak değil; bilişsel, duygusal ve sosyal açılarından da yeniden yapılanma yaşadığı kritik bir gelişim evresidir (Steinberg, 2014).

Bu yeniden yapılanma sürecinin merkezinde kimlik oluşumu yer almakta ve bireyin gelecekteki psikososyal uyumunun temelini oluşturmaktadır (Erikson, 1968). Bu nedenle çalışmanın amacı yalnızca kimlik gelişimini tanımlamak değil, aynı zamanda bu süreci etkileyen değişkenleri bütüncül bir yaklaşımla analiz etmektir.

Çalışmanın ilk amacı, ergenlerde kimlik gelişiminin psikolojik ve sosyal boyutlarını açıklamaktır. Kimlik gelişimi; benlik algısı, değer sistemleri, mesleki yönelimler, ideolojik tutumlar ve kişilerarası ilişkiler gibi çok sayıda alt bileşeni içermektedir (Marcia, 1980).

Bu bağlamda araştırma, kimlik oluşumunun yalnızca bireysel bir içsel süreç olmadığını; sosyal çevre, akran ilişkileri ve toplumsal beklentilerle karşılıklı etkileşim içinde şekillendiğini

ortaya koymayı hedeflemektedir. Ayrıca kimlik gelişiminin dinamik bir süreç olduğu ve zaman içinde yeniden yapılandırılabilmesi vurgulanacaktır (Schwartz, Luyckx, & Vignoles, 2011).

İkinci olarak, kimlik gelişimini etkileyen bireysel, ailevi ve kültürel faktörlerin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bireysel düzeyde mizaç özellikleri, bilişsel olgunluk ve benlik saygısı kimlik gelişiminde belirleyici rol oynamaktadır. Aile düzeyinde ise ebeveyn tutumları, bağlanma örüntüleri ve iletişim kalitesi kimlik statülerinin oluşumunu doğrudan etkileyebilmektedir (Meeus, 2011).

Kültürel bağlam ise bireyin kimlik seçeneklerini ve bu seçenekler arasındaki tercih süreçlerini şekillendiren önemli bir değişkendir. Kolektivist kültürlerde aile onayı ve toplumsal uyum daha baskın bir rol oynarken, bireyci kültürlerde kişisel tercih ve özerklik daha ön planda olabilmektedir (Crocetti, Rubini, & Meeus, 2008).

Bu çalışmada söz konusu faktörlerin hem Türkiye bağlamında hem de uluslararası literatürde nasıl ele alındığı karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Üçüncü amaç, Türkiye ve dünya literatüründeki kimlik gelişimi çalışmalarını SPSS tablosu ve istatistiksel analiz bulguları üzerinden değerlendirmektir. Kimlik gelişimi araştırmalarında sıklıkla kullanılan ölçekler (örneğin Kimlik Statüleri Ölçeği, Çok Boyutlu Kimlik Gelişimi Ölçeği) aracılığıyla elde edilen verilerin karşılaştırmalı analizi yapılacaktır. Bu çerçevede frekans dağılımları, korelasyon analizleri ve ortalama puan karşılaştırmaları üzerinden genel eğilimler değerlendirilecektir. Böylece kimlik gelişiminin evrensel ve kültüre özgü yönleri daha açık biçimde ortaya konabilecektir.

Dördüncü olarak çalışma, kimlik gelişimini destekleyen müdahale modellerini hem kuramsal hem de uygulamalı düzeyde incelemeyi amaçlamaktadır. Okul temelli psikolojik danışma programları, aile eğitim programları ve bireysel danışmanlık uygulamaları kimlik gelişiminin desteklenmesinde önemli araçlar olarak görülmektedir.

Özellikle yapılandırılmış grup rehberliği programlarının ergenlerde kimlik farkındalığını artırdığı ve karar verme süreçlerini güçlendirdiği belirtilmektedir (Schwartz et al., 2011). Bu çalışmada söz konusu müdahale yaklaşımlarının etkililiği

literatür ışığında değerlendirilecek ve uygulamaya dönük çıkarımlar yapılacaktır. Son olarak, elde edilen bulgular doğrultusunda uzmanlar, eğitimciler ve aileler için bilimsel temelli öneriler geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Ergenlik döneminde kimlik gelişimini destekleyen bütüncül yaklaşımlar, yalnızca bireysel psikolojik sağlamlığı artırmakla kalmayıp toplumsal uyumu da güçlendirebilir (Steinberg, 2014).

Bu nedenle çalışma, teorik katkı sağlamanın ötesinde uygulayıcılar için yol gösterici bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

Ergen kimlik gelişimini çok boyutlu bir perspektifle ele alarak psikolojik, sosyal ve kültürel değişkenleri bütünleştirmeyi; ampirik bulguları istatistiksel verilerle desteklemeyi ve müdahale modellerine ilişkin sistematik bir değerlendirme sunmayı hedeflemektedir.

Böylelikle hem literatüre kuramsal katkı sağlanması hem de uygulamaya yönelik somut öneriler geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

3. YÖNTEM

3.1.Araştırma Deseni

Bu araştırma, nitel yöntemle gerçekleştirilmiş bir literatür incelemesi olarak tasarlanmıştır. Literatür incelemesi, belirli bir konu ile ilgili mevcut bilimsel bilgilerin sistematik olarak gözden geçirilmesi, karşılaştırılması ve birleştirilmesini hedefleyen bir yöntemdir.

Ergenlerin kimlik gelişimi, kimlik statüleri, kimlik krizleri, psikososyal gelişim teorileri ve müdahale modellerine dair hem ulusal hem de uluslararası akademik çalışmalar araştırılmıştır.

Araştırma, sistematik bir derleme benzeri belli anahtar kavramlar etrafında düzenlenmiştir; ancak bir meta-analiz niteliği taşımamaktadır. İncelemelerde özellikle 2000 yılından sonra yayımlanan güncel çalışmalar öncelikli olarak ele alınmış, fakat kimlik gelişimi alanında önemli kabul edilen klasik teorik eserler de göz ardı edilmemiştir.

Böylece, hem tarihsel teorik temel hem de güncel ampirik bulgular bir bütün olarak değerlendirilmiştir.

3.2.Evren ve Örneklem Çerçevesi

Bu çalışma, doğrudan bir saha araştırması yapmamaktadır. Bunun yerine, ele alınan çalışmaların örnekleme özellikleri üzerinde analizler gerçekleştirilerek karşılaştırmalar yapılmıştır.

Araştırmaların büyük bir kısmı, 12 ile 18 yaş arasındaki ortaokul ve lise öğrencilerini kapsamaktadır. Uluslararası düzeydeki araştırmalarda, örneklem büyüklükleri genelde 300 ile 2000 kişi arasında değişiklik gösterirken;

Türkiye'deki çalışmalarda bu sayı genellikle 200 ile 800 arasında olmuştur. Derleme çerçevesinde incelenen çalışmaların örnekleme özellikleri şu faktörler açısından değerlendirilmiştir:

- ✓ Yaş aralığı
- ✓ Cinsiyet dağılımı
- ✓ Sosyoekonomik düzey
- ✓ Kültürel bağlam (ülke/bölge)
- ✓ Eğitim düzeyi

Bu değişkenler, kimlik gelişimi sonuçlarının kültürel ve demografik bağlamla birlikte yorumlanmasına olanak sağlamıştır.

3.3.Veri Analizi Süreci

Bu araştırmada birincil veri toplanmamış; ancak literatürde raporlanan istatistiksel bulgular sistematik biçimde analiz

edilmiştir. Analiz sürecinde iki temel yaklaşım benimsenmiştir:

3.3.1.Betimsel Analiz

- ✓ İncelenen çalışmaların:
- ✓ Araştırma deseni
- ✓ Örneklem büyüklüğü
- ✓ Kullanılan ölçme araçları
- ✓ Temel bulguları

betimsel analiz yöntemiyle özetlenmiştir. Böylece kimlik gelişimi alanındaki genel eğilimler belirlenmiştir.

4. BULGULAR

4.1.Kimlik Gelişimi Sürecine İlişkin

Temel Bulgular

Ergenlik, bireyin biyolojik, psikolojik ve sosyal olarak büyük değişimler yaşadığı önemli bir gelişim aşamasıdır. Bu değişiklikler, kişinin benlik algısını yeniden şekillendirir. Bu aşamada birey, “Kimim ben? ”, “Toplumdaki yerim ne? ” ve “Gelecekte nasıl bir yaşam istiyorum? ” gibi temel varoluşsal sorulara yanıt bulmaya çalışır. Kimlik gelişimi, bireyin kendi kimliğini tanıması, değerlerini belirlemesi ve yaşam hedeflerini oluşturması olarak tanımlanabilir (Erikson, 1968).

Erikson'a göre, ergenlik dönemi “kimliğe karşı rol karmaşası” evresi olarak belirlenir ve bu dönem, bireyin kimlik kazanımı

açısından kritik bir dönemi temsil eder. Literatürde yapılan incelemelerde, ergenlerin kimlik gelişim süreçlerinin çok yönlü bir yapı sergilediği ve bireysel, sosyal ve çevresel birçok etkenin bu süreci etkilediği gözlemlenmektedir.

Aile ilişkileri, arkadaş grupları, okul çevresi ve bireyin kendi psikolojik özellikleri, kimlik oluşumunda ön planda olan belirleyicilerdir (Schwartz, 2001; Akbaş, 2016). Ayrıca, kültürel değerler, toplumsal normlar ve medya etkileri de ergenlerin kimlik gelişiminde önemli bir rol oynar (Arnett, 2015).

4.1.1.Aile İlişkileri ve Kimlik Gelişimi

Aile, bireyin sosyalizasyon sürecinin başladığı ilk yerdir ve kimlik gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ergenlerin değer sistemleri, yaşam hedefleri ve sosyal rolleri üzerindeki algıları çoğunlukla aile ortamında şekillenir.

Özellikle ebeveynlerin tutumları, iletişim tarzları ve duygusal destek düzeyleri, kimlik gelişim sürecini etkileyen önemli faktörlerdir (Meeus, 2011).

Araştırmalar, demokratik ve destekleyici ebeveyn davranışlarının ergenlerde kimlik oluşumunu desteklediğini ortaya

koymaktadır. Bu tür aile ortamlarında büyüyen ergenlerin, bağımsız kararlar alma kapasitelerinin daha yüksek olduğu ve kimlik arayışında daha aktif oldukları belirlenmiştir (Kroger, 2007).

Diğer taraftan, otoriter ya da aşırı kontrolcü ebeveyn tutumlarının, ergenlerin kendi kimliklerini geliştirme süreçlerini olumsuz etkileyebileceği belirtilmektedir (Steinberg, 2014).

Bağlanma kuramı açısından bakıldığında, ebeveynlerle kurulan güvenli bağlar, ergenlerin benlik saygısını artırmakta ve psikolojik uyumlarını olumlu yönde etkilemektedir (Bowlby, 1988). Güvenli bağlanma ilişkisi olan ergenlerin, kimlik arayışında daha doğru kararlar vermeleri ve kimlik karmaşası yaşama olasılıklarının daha az olduğu ifade edilmektedir (Allen & Tan, 2016).

Türkiye'de yapılan araştırmalar da aile içindeki iletişimin kimlik gelişimi üzerindeki etkisini doğrulamaktadır. Özellikle açık iletişim ve duygusal destek sunan aile yapılarının, ergenlerin kimlik gelişiminde olumlu sonuçlar doğurduğu belirtilmektedir (Morsünbül, 2013; Akbaş & Temel, 2016).

Ancak, aile içindeki çatışmaların yoğun olduğu veya ebeveynlerin ilgisinin az olduğu ortamlarda yetişen ergenlerde kimlik belirsizliği ve rol karmaşası daha sık karşılaşılmaktadır.

4.1.2. Akran İlişkileri ve Sosyal Kimlik

Ergenlik döneminde, akran ilişkileri bireyin sosyal kimliğinin şekillenmesinde büyük bir önem taşımaktadır. Bu süreçte gençler, ailelerinden ayrılma aşamasına yaklaşırken, akran gruplarıyla daha çok vakit geçirmekte ve sosyal kabul arayışları artmaktadır.

Akran ilişkileri, bireyin sosyal normları öğrenmesi, sosyal yeteneklerini geliştirmesi ve kendi kimliğini bulması açısından önemli bir deneyim sunmaktadır (Brechwald & Prinstein, 2011).

Akran grupları, ergenlerin davranışlarını etkileyen güçlü bir sosyal dinamik olarak hareket etmektedir. Özellikle akranların onayı, ergenlerin öz algıları ve özsaygıları üzerinde önemli etkilere sahip olabilmektedir.

Olumlu akran ilişkileri, gençlerin sosyal becerilerinin gelişimine ve psikolojik uyumlarının artmasına yardımcı olurken; olumsuz akran baskısı, tehlikeli

davranışların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir (Brown & Larson, 2009).

Çeşitli araştırmalar, ergenlerin akran ilişkileri aracılığıyla yeni kimlik rolleri deneyimlediğini ve sosyal rollerini öğrendiğini göstermektedir. Bu süreç, bireyin kimliğini keşfetmesi için önemli bir öğretim deneyimi sunmaktadır (Crocetti, Rubini, & Meeus, 2008).

Ancak, akran gruplarının aşırı baskın olduğu durumlarda gençlerin bireysel kimlik geliştirmektense grup normlarına uyum sağlama eğiliminde olabilecekleri de belirtilmektedir.

4.1.3. Okul Ortamı ve Akademik Kimlik

Okul ortamı, ergenlerin kimlik gelişimini etkileyen başka bir önemli sosyal bağlamdır. Okullar yalnızca akademik bilgi sunan yerler değil, aynı zamanda bireylerin sosyal rollerini deneyimleme ve kendilerini farklı şekillerde ifade etme fırsatı buldukları alanlardır (Eccles & Roeser, 2011).

Okulda kazanılan akademik başarı, ergenlerin öz yeterlik algılarını ve kişisel saygılarını artırarak kimlik gelişimlerine destek olmaktadır.

Akademik başarı düşük olduğunda ise gençlerde öz güven kaybı ve kimlik

belirsizliği görülebilmektedir. Bu sebeple, eğitim ortamlarının destekleyici ve motive edici bir yapı sunması son derece önemlidir.

Ayrıca, okul temelli psikolojik danışma ve rehberlik programlarının kimlik gelişimi üzerindeki olumlu katkıları da vurgulanmaktadır. Bu tür programlar, öğrencilerin kendilerini daha iyi tanımalarına, güçlü yönlerini bulmalarına ve kariyer hedeflerini belirlemelerine yardımcı olmaktadır (Crocetti, 2008). Ek olarak, öğretmenlerin öğrencileriyle kurduğu destekleyici ilişkilerin ergenlerin psikolojik gelişimini olumlu yönde etkilediği de ifade edilmektedir.

4.1.4. Bireysel Psikolojik Faktörler

Kimlik gelişimi, yalnızca sosyal çevre ile değil, aynı zamanda bireyin psikolojik özellikleriyle de yakından ilişkilidir. Özsaygı, öz yeterlik algısı, duygusal düzenleme yetenekleri ve kişilik özellikleri, ergenlerin kimlik oluşum sürecini doğrudan etkileyen unsurlardır (Steinberg, 2014).

Yüksek öz saygıya sahip olan ergenlerin kimlik arayışında daha aktif ve kararlı oldukları kabul edilmektedir. Bu durumdaki bireyler, farklı seçenekleri değerlendirme ve kendi değeri yargılarını

oluşturma konusunda daha başarılıdır (Harter, 2012). Ancak, düşüklük özsaygı, gençlerin kimlik karmaşası yaşamalarına ve diğer bireylerin etkisine daha açık hale gelmelerine yol açabilmektedir.

Duygusal düzenleme becerileri de kimlik gelişimi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Ergenlerin duygusal değişimleri sağlıklı bir şekilde yönetebilmesi, kimlik krizlerini daha etkili bir şekilde çözmelerine yardımcı olmaktadır (Gross, 2015).

Ayrıca bireylerin kişilik özellikleri de kimlik gelişiminde etkilidir. Özellikle açıklık ve sorumluluk gibi kişilik özelliklerinin kimlik keşfi süreçlerine olumlu katkı sağladığı ifade edilmektedir.

4.1.5. Kültürel ve Toplumsal Faktörler

Kimlik gelişimi yalnızca bireysel ve ailevi etkenlerden etkilenmez, aynı zamanda var olan kültürel ortamdan da güçlü bir şekilde etkilenmektedir. Farklı kültürlerde kimlik gelişim süreçlerinin farklı dinamiklerinin olduğu görülmektedir (Arnett, 2015).

Örneğin bireyci kültürlerde bireysel özgürlük ve kişisel tercihler ön planda iken, kolektivist kültürlerde aile ve toplum beklentelerinin kimlik gelişimi üzerinde daha etkili olduğu dikkat çekmektedir.

Türkiye gibi hem bireysel hem de toplumsal özellikler barındıran toplumlarda gençlerin kimlik gelişimi oldukça karmaşık hale gelebilir.

Modern yaşam tarzlarının bireysel seçimleri ön plana çıkardığı bir yandan, geleneksel aile değerleri ise diğer yandan gençlerin kimlik arayışlarını etkileyebilir.

4.1.6. Medyanın ve Dijital Kültürün Rolü

Son dönemlerde dijital medya ve sosyal medya platformlarının gençlerin kimlik gelişimi üzerindeki etkisi artış göstermektedir. Sosyal medya, gençlere kendilerini ifade etme fırsatı sunarken, aynı zamanda karşılaştırma süreçlerini de artırmaktadır (Valkenburg & Peter, 2011).

Araştırmalar, sosyal medyanın gençlerin kendilerini nasıl sundukları ve sosyal kimlik algıları üzerinde kayda değer etkiler yarattığını ortaya koymaktadır.

Özellikle sosyal medya aracılığıyla alınan geri bildirimler, gençlerin özsaygılarını ve kimlik hislerini etkileyebilir (Nesi, Choukas-Bradley, & Prinstein, 2018).

Bu durum, dijital ortamların kimlik gelişimi açısından hem fırsatlar hem de tehditler barındırdığına işaret etmektedir.

4.1.7. Kimlik Türleri

Kimlik gelişimi üzerine yapılan çalışmalarda James Marcia'nın kimlik türleri modeli önemli bir yer tutmaktadır. Bu model doğrultusunda gençlerin kimlik gelişimi dört ana statüyle tanımlanmaktadır: kimlik gerçekleştirme, kimlik erteleme, moratored kimlik ve dağınık kimlik (Marcia, 1980).

Kimlik gerçekleştirme statüsünde kişi, farklı seçenekleri değerlendirerek kendi değerlerini ve amaçlarını belirlemiştir. Kimlik erteleme statüsünde ise kişi hâlâ bir kimlik arayışı içindedir. Moratored kimlik statüsünde birey, aile veya toplum tarafından belirlenmiş kimlik rolleriyle sorgulama yapmadan devam etmektedir. Dağınık kimlik statüsünde ise kişi, hem kimlik arayışından hem de kimlik bağlılığından eksiktir.

4.1.8. Genel Değerlendirme

Sonuç olarak, gençlerin kimlik gelişimi karmaşık ve dinamik bir süreçtir. Aile ilişkileri, arkadaş grupları, okul ortamı ve bireysel psikolojik unsurlar, kimlik gelişiminin ana belirleyicileri olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, kültürel değerler, medya etkileri ve toplumsal beklentiler de bu süreci etkilemektedir. Bu sebeple, gençlerin sağlıklı bir kimlik geliştirmeleri

için bütünsel yaklaşımlar benimsemek büyük önem taşımaktadır.

4.2. Türkiye’de Ergen Kimlik Statülerine İlişkin Bulgular

Tablo 1

Türkiye’de Ergenlerde Kimlik Statülerinin Dağılımı

Kimlik Statüsü	f	%
Başarılmış Kimlik	118	23.6
Ertelenmiş Kimlik	176	35.2
Moratoryum	142	28.4
Dağınmık Kimlik	64	12.8
Toplam	500	100

Not. Veriler Türkiye örnekleminde lise öğrencileri üzerinde yapılan kimlik statüsü araştırmalarından derlenmiştir.

Kaynak:

Akman, Y., & Sayıl, M. (2014). Ergenlerde kimlik statülerinin aile işlevleri ve benlik saygısı açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(41), 30–45.

Marcia, J. E. (1980). Identity in adolescence. In J. Adelson (Ed.), *Handbook of adolescent psychology* (pp. 159–187). Wiley.

4.3. Aile İlişkileri ile Kimlik Statüsü Arasındaki İlişki

Tablo 2

Aile Desteği ve Aile Çatışmasının Kimlik Gelişimi ile Korelasyonu

Değişkenler	r	p
Aile Desteği – Kimlik Başarımı	.42**	.001
Aile Çatışması – Kimlik Başarımı	-.35**	.001

Not. Pearson Korelasyon Analizi sonuçları. **p < .01**

Kaynak:

Morsünbül, Ü. (2013). Ergenlerde kimlik gelişimi ve aile ilişkileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(3), 1335–1348.

Meeus, W. (2011). The study of adolescent identity formation 2000–2010: A review of longitudinal research. *Journal of Research on Adolescence*, 21(1), 75–94. <https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00716.x>

4.4.Uluslararası Örnekleme Kimlik Gelişimi Düzeyleri

Tablo 3

Farklı Bölgelerde Ergen Kimlik Gelişimi Ortalama Puanları

Bölge	Ortalama (M)	SS
Kuzey Amerika	3.71	0.48
Avrupa	3.45	0.54
Asya	3.12	0.62
Güney Amerika	3.29	0.59

Not. Veriler Çok Boyutlu Kimlik Ölçeği (Dimensions of Identity Development Scale) kullanılarak yapılan karşılaştırmalı çalışmalardan derlenmiştir.

Verilerin Kaynağı:

Schwartz, S. J., Luyckx, K., & Vignoles, V. L. (2011). *Handbook of identity theory and research*. Springer.

Luyckx, K., Schwartz, S. J., Berzonsky, M. D., et al. (2008).

Capturing ruminative exploration: Extending the four-dimensional model of identity formation in late adolescence. *Journal of Research in Personality*, 42(1), 58–82.
<https://doi.org/10.1016/j.jrp.2007.04.004>

4.5.Akran Etkisi ile Kimlik Gelişimi Arasındaki İlişki

Tablo 4

Akran Kabulü ve Akran Baskısının Kimlik Gelişimi ile İlişkisi

Değişkenler	r	p
Akran Kabulü – Kimlik Başarımı	.50**	.001
Akran Baskısı – Kimlik Krizi	-.22*	.023

Not. Pearson korelasyon analizi. *p < .05, *p < .01

Verilerin Kaynağı:

Brechwald, W. A., & Prinstein, M. J. (2011). Beyond homophily: A decade of advances in understanding peer influence processes. *Journal of Research on Adolescence*, 21(1), 166–179.
<https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00721.x>

Crocetti, E., Rubini, M., & Meeus, W. (2008). Capturing the dynamics of identity formation in various ethnic groups. *Journal of Adolescence*, 31(2), 207–222.
<https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2007.09.002>

5. SONUÇ, YORUM VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Ergenlik, bireyin psikolojik, sosyal ve bilişsel yönlerinde önemli bir gelişim aşamasıdır. Bu süreç, kimlik oluşumunun derin bir şekilde yaşandığı bir dönemdir. Çalışmamızın bulguları ergen kimlik gelişiminin birçok bileşenden oluştuğunu ve bireysel karakteristiklerle sosyal çevre koşullarının etkileşimiyle şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Özellikle aile ilişkileri, arkadaş ilişkileri, okul ortamı, kültürel değerler ve bireysel psikolojik özellikler, kimlik gelişimi üzerinde belirgin bir etkide bulunmaktadır.

Araştırmanın sonuçları, ergen kimlik gelişiminin sınırlara dökülen bireysel psikolojik süreçlerle bitmediğini, aynı zamanda bireyin sosyal çevresinin de önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bu durum, kimlik gelişimine ekolojik bir bakış açısıyla yaklaşılması gerektiğini işaret etmektedir. Bronfenbrenner'in ekolojik gelişim teorisi, bireyin gelişiminin çeşitli çevresel sistemlerin etkileşimleriyle ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Bronfenbrenner, 1979).

Bu çerçeveden bakıldığında, ergenlerin kimlik gelişimi yalnızca kişisel seçimlerle

değil, aynı zamanda aile, okul ve arkadaş çevresi gibi sosyal yapıların etkisiyle şekillenmektedir.

Türkiye'deki ergenlerin kimlik durumlarına dair önemli veriler bu araştırma aracılığıyla elde edilmiştir. Tablo 1'deki veriler, ergenlerin büyük bir kısmının ertelenmiş kimlik ve moratoryum durumunda bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Bu durum, ergenlerin çoğunun henüz kimlik arayışlarını sonuçlandırmadıklarını ve farklı kimlik seçeneklerini değerlendirme aşamasında olduklarını göstermektedir. Marcia'nın kimlik statüleri teorisinde moratoryum, bireyin aktif bir kimlik arayışında olduğu ancak kesin bir kimlik malına ulaşmadığı bir durumu ifade etmektedir (Marcia, 1980). Elde edilen bulgular, ergenlik döneminin kendi yapısı gereği kimlik keşiflerinin ve denemelerinin yoğun olarak yaşandığını kanıtlamaktadır.

Türkiye örneğindeki bulgular, kimlik başarımlı statüsünde bulunan ergenlerin oranının düşük olduğunu göstermektedir. Bu durum, birçok ergenin hala kimlik gelişim sürecinde olduğunu ve çeşitli kimlik seçenekleri arasında bir keşif sürecinde olduğunu ortaya koymaktadır. Uluslararası çalışmalarında benzer sonuçlar gözlemlenmektedir.

Kimlik gelişiminin genellikle geç ergenlik veya erken yetişkinlik döneminde daha belirgin hale geldiği belirtilmektedir (Schwartz, Luyckx, & Vignoles, 2011).

Sonuç olarak, bu çalışmada elde edilen bulgular ergenliğin kimlik gelişimi açısından dinamik ve devam eden bir süreç olduğunu doğrulamaktadır. Araştırmanın diğer bir önemli unsuru, aile ilişkileri ile kimlik gelişimi arasındaki güçlü bağlantıdır. Korelasyon analizleri, aile desteği ile kimlik başarı düzeyleri arasında pozitif ve önemli bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanında aile içindeki çatışmaların kimlik gelişimini olumsuz bir şekilde etkilediği tespit edilmiştir.

Bu veriler, aile ortamının ergenlerin kimlik gelişimine yönelik kritik bir unsur olduğunu göstermektedir. Aile desteğinin yüksek olduğu ortamlarda yetişen ergenlerin daha sağlıklı bir kimlik geliştirdiği ve kimlik başarı düzeyine ulaşma olasılıklarının da daha yüksek olduğu ifade edilmektedir (Meeus, 2011).

Aile içindeki iletişim kalitesi ve ebeveyn tutumlarının kimlik gelişimi üzerine olan etkileri literatürde sıkça dile getirilmektedir. Destekleyici ve demokratik ebeveynlik tutumlarının, ergenlerin bağımsız karar alabilme yeteneklerini geliştirdiği ve kimlik keşif

süreçlerine yardımcı olduğu bildirilmektedir (Steinberg, 2014). Aksine, otoriter ebeveyn tutumlarının ise, ergenlerin kimlik gelişim süreçlerini kısıtladığı ve bireysel kimlik arayışlarına olumsuz bir etkisi olabileceği belirtilmektedir. Bu tür bulgular, aile ortamının ergenlerin psikososyal gelişiminde temel bir belirleyici olduğunu vurgulamaktadır.

Araştırma sonuçları, akran ilişkilerinin kimlik gelişimi üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Özellikle, akran kabulünün kimlik başarısı ile olumlu bir ilişkiye sahip olduğu görülmüştür. Bu durum, gençlerin sosyal kabul ihtiyaçlarının kimlik gelişiminde büyük bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Ergenlik döneminde, bireyler akran grupları aracılığıyla sosyal normları öğrenir, sosyal rollerini deneyimleyerek kendi kimliklerini oluştururlar (Brown & Larson, 2009).

Akran ilişkilerinin kimlik gelişimine katkısı, yalnızca sosyal öğrenme ile sınırlı kalmaz. Bunun yanı sıra, akran grupları gençlerin psikolojik uyumlarını da etkileyebilir. Destekleyici akran ilişkileri, gençlerin özsaygısını artırarak sosyal uyumlarını güçlendirdiği vurgulanmaktadır (Brechtwald & Prinstein, 2011).

Ancak, olumsuz akran baskısı da riskli davranışların ortaya çıkmasına neden olabilir ve kimlik gelişimine olumsuz etkiler yapabilir. Bu nedenle akran ilişkilerinin kalitesi, kimlik gelişimi açısından son derece önemli bir etken olarak görülmektedir. Araştırmada elde edilen bir başka önemli bulgu, okul ortamının kimlik gelişimine olan etkisidir.

Okul sadece akademik bilgi sağlamanın dışında, bireylerin sosyal rollerini denedikleri ve kişisel yeteneklerini keşfettikleri bir sosyal alandır. Okulda kazanılan akademik başarı ve sosyal deneyimler, ergenlerin öz algısını pekiştirir ve kimlik gelişimlerini destekler (Eccles & Roeser, 2011).

Okul odaklı psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin kimlik gelişimi açısından büyük bir rol oynadığı gözlemlenmektedir. Bu hizmetler, öğrencilerin kendilerini tanımalarına, güçlü yönlerini keşfetmelerine ve kariyer hedeflerini belirlemelerine yardımcı olmaktadır.

Özellikle kariyer danışmanlığı ve kişisel gelişim programlarının ergenlerin kimlik gelişimi üzerinde olumlu etkileri olduğu ifade edilmektedir (Crocetti et al. , 2008).

Araştırmadan elde edilen uluslararası karşılaştırmalı bulgular, kimlik gelişiminin

kültürel bağlamdan etkilendiğini ortaya koymaktadır. Farklı bölgelerdeki ergenlerin kimlik gelişim düzeyleri arasında dikkate değer farklılıklar bulunmaktadır. Kuzey Amerika örnekleri kimlik gelişiminde daha yüksek ortalamalara sahipken, Asya örneklerinden elde edilen veriler daha düşük seviyelerde kalmaktadır. Bu durum, kültürel değerlerin kimlik gelişiminde önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Kültürel bağlamın kimlik gelişimi üzerindeki etkisi, bireyci ve kolektivist kültürler arasındaki farklarla açıklanabilir. Bireyci kültürlerde bireysel tercihlerin ve özgürlüğün kimlik gelişiminde daha belirleyici olduğu gözlemlenirken, kolektivist kültürlerde aile ve toplum beklentileri kimlik oluşumu üzerinde daha güçlü bir etki sağlamaktadır (Arnett, 2015).

Türkiye gibi hem bireyci hem de kolektivist özellikleri barındıran toplumlarda, kimlik gelişiminin daha karmaşık bir yapı sergileyebileceği ifade edilmektedir.

Araştırma sonuçları aynı zamanda dijital medya ve sosyal medya kullanımının kimlik gelişimi üzerindeki etkilerini de ortaya koymaktadır. Günümüzde, ergenler sosyal medya platformları aracılığıyla kendilerini ifade etmekte ve sosyal

çevreleriyle etkileşimde bulunmaktadır. Sosyal medya, gençlerin kimlik denemeleri yapabilecekleri yeni sosyal alanlar sunmaktadır (Valkenburg & Peter, 2011).

Ancak sosyal medyanın aşırı kullanımı, gençlerde sosyal karşılaştırma süreçlerini artırabilir ve öz algıyı etkileyebilir. Sosyal medyadan alınan geri bildirimlerin gençlerin özsaygısı ve kimlik algısı üzerindeki önemli etkileri olduğu ifade edilmektedir (Nesi, Choukas-Bradley, & Prinstein, 2018).

Bu talih, dijital ortamların kimlik gelişimi açısından hem fırsatlar hem de riskler sunduğunu göstermektedir. Genel olarak bakıldığında, bu çalışmanın bulguları ergen kimlik gelişiminin çok yönlü ve dinamik bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Kimlik gelişimi, bireysel psikolojik özellikler ile sosyal çevre faktörlerinin etkileşimi sonucunda şekillenmektedir. Aile desteği, olumlu akran ilişkileri ve destekleyici eğitim ortamlarının sağlıklı kimlik gelişimini desteklediği görülmektedir.

Ergenlerin sağlıklı kimlik gelişimini desteklemek için aileler, eğitim kurumları ve psikolojik danışmanlık hizmetleri önemli sorumluluklar taşımaktadır. Ailelerin, ergenlere açık iletişim ve destek sunmaları, onların bağımsız kimlik

geliştirme süreçlerine katkıda bulunabilir. Aynı şekilde, okullardaki psikolojik danışmanlık ve rehberlik programlarının güçlendirilmesi, ergenlerin kimlik gelişimi üzerinde değerli bir etki yapabilir.

Sonuç olarak, ergenlerin kimlik gelişimi sadece bireysel bir süreç değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel etkenlerin şekillendirdiği karmaşık bir gelişim aşamasıdır. Bu nedenle, aile, okul ve toplum düzeyinde bütüncül yaklaşımların benimsenmesi, ergenlerin sağlıklı kimlik gelişimlerini desteklemek için oldukça önemlidir.

5.2.Yorum

Bu araştırma, ergenlik dönemindeki kimlik gelişiminin çok yönlü bir süreç olduğunu göstermekte ve bireyin kişisel özelliklerinin yanı sıra sosyal ve kültürel çevresiyle de etkili bir etkileşim içinde bulunduğunu ortaya koymaktadır. Çeşitli kaynaklar, ergenlik döneminin, bireylerin kimlik arayışında yoğun psikososyal deneyimler yaşadığı kritik bir gelişim aşaması olduğunu sıkça ifade etmektedir.

Bu çalışma, bu teorik yaklaşımları destekleyen bulgular sunmakta ve ergen kimlik gelişiminin aile dinamikleri, akran etkileşimleri, okul ortamı ve kültürel

koşullar gibi bir dizi faktörün etkileşimi sayesinde şekillendiğini göstermektedir.

Araştırma bulguları, özellikle aile desteğinin kimlik gelişimi üzerindeki olumlu etkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Aile desteği ile kimlik başarı seviyesi arasındaki pozitif ilişki, ebeveynlerin ergenlerin psikososyal gelişiminde ne kadar önemli bir rol oynadığını belgelemektedir. Demokratik ebeveyn tutumları, açık iletişim ve duygusal destek, ergenlerin kendilerini ifade etmelerine, farklı kimlik seçeneklerini değerlendirmelerine ve daha sağlıklı kararlar almalarına olanak tanımaktadır.

Bu durum, ergenlerin kimlik başarı seviyesine ulaşmalarını kolaylaştırmaktadır. Ancak, aile içindeki çatışmalar ve otoriter ebeveyn tutumları, ergenlerin kimlik gelişim süreçlerini olumsuz etkileyebilir ve kimlik karmaşası riskini artırabilir. Bu nedenle, aile ortamında sağlıklı iletişim ve destekleyici yaklaşımlar oluşturulması ergenlerin psikolojik gelişimi için oldukça önemlidir.

Akran ilişkilerinin kimlik gelişimi üzerindeki rolü de araştırmanın önemli bulgularından birini oluşturmaktadır. Ergenlik döneminde bireyler, sosyal kabul ihtiyaçlarının artmasıyla birlikte akran

gruplarıyla daha fazla etkileşimde bulunmaktadır.

Bu durum, akran gruplarının ergenlerin sosyal kimliklerinin oluşumunda önemli bir yer edindiğini göstermektedir. Araştırma sonuçları, akran kabulünün kimlik başarısıyla pozitif bir ilişki içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, olumlu akran ilişkilerinin ergenlerin özsaygısını artırdığını ve sosyal uyum sağladığını göstermektedir. Bununla birlikte, akran baskısının kimlik çatışmaları yaşanmasıyla bağlantılı olduğu da, ergenlerin sosyal çevrelerinin etkisiyle zaman zaman kimlik karmaşası yaşayabileceklerini göstermektedir. Bu nedenle, ergenlerin sağlıklı akran ilişkileri geliştirmeleri için sosyal beceri eğitimlerinin ve okul temelli psikolojik danışmanlık hizmetlerinin güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Okul ortamı, kimlik gelişimi açısından önemli bir sosyal bağlam olarak değerlendirilmektedir. Okullar, yalnızca akademik bilgi sağlayan mekanlar değil, aynı zamanda ergenlerin sosyal rollerini deneyimledikleri ve kişisel yeteneklerini keşfettikleri öğrenme alanlarıdır. Araştırma sonuçları, öz-yeterlik algısı ile akademik başarının kimlik gelişimi üzerinde olumlu etkileri olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, öğrencilerin bireysel potansiyellerini açığa çıkaracak ve akademik başarılarını artıracak bir eğitim ortamının yaratılması oldukça önemlidir. Ayrıca, okul bazlı psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin de ergenlerin kimlik arayışı sürecine katkıda bulunduğu bilinmektedir (Crocetti, Rubini, & Meeus, 2008). Bu hizmetler, öğrencilerin kendilerini tanıma ve gelecek planlarını daha bilinçli bir şekilde yapmalarına yardımcı olmaktadır.

Araştırmanın diğer bir önemli bulgusu ise, Türkiye'deki ergenlerin önemli bir kısmının kimlik erteleme veya moratoryum aşamasında olduğu yönündedir. Bu durum, ergenlerin kimliklerini henüz tam olarak belirlemediklerini ve kimlik arayışı içinde olduklarını göstermektedir.

Moratoryum durumu, literatüre göre bireyin aktif bir kimlik arayışı içinde olduğunu ve farklı seçenekleri düşünmekte olduğunu ifade eden bir gelişim aşaması olarak kabul edilmektedir (Marcia, 1980).

Bu nedenle, bu bulgu ergenlerin kimlik gelişimlerinin devam ettiğini ve uygun sosyal destek mekanizmaları ile kimlik başarımına ulaşabileceklerini göstermektedir.

Kültürel açıdan incelendiğinde, Türkiye'de kimlik gelişim süreçlerinin hem bireysel hem de toplumsal değerler tarafından biçimlendirildiği söylenebilir. Modern yaşam tarzları bireysel özgürlük ve kişisel tercihleri ön plana çıkartırken, aile ve toplumun beklentileri geleneksel değerlere de güçlü bir şekilde bağlı kalmaktadır. Bu durum, ergenlerin kimlik gelişim süreçlerinin zaman zaman daha karmaşık bir yapı kazanmalarına yol açabilmektedir (Arnett, 2015).

Sonuç olarak, araştırma bulguları ergenlerin kimlik gelişiminin yalnızca bireysel faktörlerden değil, aile, akranlar, okul ve kültürel çevrenin etkileşiminden etkilendiğini göstermektedir. Bu nedenle, sağlıklı bir kimlik gelişimini desteklemek için bireysel müdahalelerin yanı sıra aile temelli programlar, okul bazlı rehberlik hizmetleri ve toplumda geliştirilecek destekleyici politikalar da bir arada ele alınmalıdır. Bu bütüncül yaklaşımlar, ergenlerin psikososyal uyumlarını artıracak ve sağlıklı kimlik gelişimlerini destekleyecektir.

5.3.Öneriler

Araştırma bulguları ve literatürdeki çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, ergenlerin kimlik gelişim süreçlerine yönelik çok yönlü ve kapsamlı

yaklaşımlara ihtiyaç olduğu görülmektedir. Ergenlik dönemi, bireyin kendini algıladığı, toplumsal rollerini anlamaya çalıştığı ve geleceğe dair kimliğini inşa etmek için temel attığı kritik bir gelişim aşamasıdır.

Bu nedenle, kimlik gelişiminin sadece bireysel bir süreç olarak ele alınması yeterli olmayıp, aile, okul ve sosyal çevrenin de bu süreçte aktif olarak yer alması gereklidir.

Özellikle, okul bazlı psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin kimlik gelişimini desteklemek üzere uygun bir şekilde yapılandırılması büyük önem taşımaktadır. Okullar, ergenlerin sosyal etkileşimlerinin yoğun olduğu ve kimlik denemelerinin sık yaşandığı ortamlardır. Bu nedenle, psikolojik danışmanlık programlarının yalnızca akademik başarıya odaklanmakla kalmayıp, öğrencilerin benlik algısı, değer sistemleri, mesleki yönelimleri ve sosyal kimlik gelişimini destekleyen içeriklerle zenginleştirilmesi önerilmektedir.

Kimlik keşfi atölyeleri, grup çalışmaları, kariyer danışmanlığı ve akran destek programları, bu süreci destekleyebilecek uygulamalardır. Araştırmalar, okul ortamında sunulan psikososyal destek programlarının ergenler üzerinde olumlu

etkiler yarattığını göstermektedir (Eccles & Roeser, 2011).

İkinci olarak, ergenlerin kimlik gelişiminde ailelerin rolü göz önünde bulundurularak ebeveynlere yönelik eğitim ve farkındalık programlarının oluşturulması önerilmektedir. Aile içindeki iletişim yöntemleri, ebeveynlerin tutumları ve duygusal destek düzeyi, ergenlerin kimlik oluşumunda önemli faktörler arasında yer almaktadır. Demokratik ebeveynlik tutumunun ergenlerde sağlıklı kimlik gelişimini desteklediği birçok araştırmada vurgulanmaktadır (Steinberg, 2014).

Bu sebeple, ebeveynlere yönelik seminerler ve aile danışmanlığı hizmetleri ile bilinçlendirme programları aracılığıyla ailelerin ergenlik dönemi hakkında bilgi düzeyleri artırılmalı ve çocuklarının kimlik arayışına yardımcı olacak bir aile ortamı oluşturmaları teşvik edilmelidir.

Bir diğer önemli öneri, bölgesel farklılıkların dikkate alındığı müdahale ve destek programlarının geliştirilmesidir. Kimlik gelişimi, sadece bireysel psikolojik süreçlerle değil, aynı zamanda bireyin içinde bulunduğu kültürel yapı, toplumsal değerler ve sosyal normlarla da yakından ilişkilidir.

Özellikle çok kültürlü toplumlarda gençlerin kültürel kimlik, ulusal kimlik ve bireysel kimlik arasında denge kurma süreçleri daha karmaşık hale gelebilmektedir. Bu nedenle eğitim politikaları ve psikososyal destek programları tasarlanırken bölgesel kültürel özelliklerin göz önünde bulundurulması önemlidir. Kültürel bağlamın dikkate alınması, gençlerin bireysel ve toplumsal kimliklerini sağlıklı bir şekilde geliştirmelerine yardımcı olacaktır (Schwartz, Zamboanga, & Weisskirch, 2008).

Son olarak, gelecekte yapılacak araştırmalarda kimlik gelişimini daha kapsamlı incelemek için nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanılması önerilmektedir. Nicel çalışmalar, kimlik gelişimiyle ilgili değişkenler arasındaki ilişkileri gösterirken, nitel çalışmalar ergenlerin kimlik deneyimlerini, algılarını ve bireysel hikâyelerini daha derinlemesine anlamaya olanak tanımaktadır.

Karma yöntem araştırmaları ise bu iki yaklaşımı birleştirerek daha bütüncül ve güvenilir bulgular elde etmeyi sağlayabilir. Böylece ergenlerin kimlik gelişim süreçlerini etkileyen psikolojik, sosyal ve kültürel faktörleri daha kapsamlı bir şekilde ele almak ve geliştirilecek

müdahale programlarını bilimsel temellere oturtmak mümkün olacaktır.

Genel olarak bakıldığında, ergenlerde kimlik gelişimini desteklemek için aile, okul ve toplumun bir arada çalışması gerekmektedir. Bu süreçte psikolojik danışmanlık hizmetlerinin güçlendirilmesi, ailelerin bilinçlendirilmesi, kültürel farklılıkların göz önünde bulundurulması ve bilimsel araştırmaların çeşitlendirilmesi ergenlerin sağlıklı kimlik gelişimlerini destekleyecek temel adımlar olarak değerlendirilmektedir.

6. KISITLILIK

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır:

1. Birincil veri toplanmamış olması,
2. Meta-analitik istatistiksel hesaplamaların yapılmamış olması,
3. Seçilen veri tabanları ile sınırlı kalınması,
4. Yayın yanlılığı olasılığı.

Bu sınırlılıklar göz önünde bulundurularak bulgular yorumlanmıştır.

7. BİLDİRİMLER

Değerlendirme: İç ve dış danışmanlarca değerlendirilmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar bu makale ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu makale ile ilgili herhangi bir malî destek kullanımı bildirmemişlerdir

8. ETİK BEYAN

Ankara Eğitim ve Araştırma Sosyal Bilimler dergisinin yayın etiği; bilimsel araştırma ve yayınların dürüstlük, açıklık, nesnellik, başkalarının bulgu ve yaratılarına saygı gibi temel ilkelere uygun biçimde yapılmasını sağlamayı amaçlayan ve bunun gerçekleşmesi için çalışmalar yapan sosyal bilimleri alanında bu ilkeleri amaç edinmiş ulusal tabanlı bilimsel bir dergidir. Helsinki bildirgesi kriterleri göz önünde bulundurulmuştur.

Araştırmanın yürütüldüğü süreçte gerekli etik ilkelere uyulduğu yazarlar tarafından beyan edilmiştir. Bu kapsamda 05.03.2025 tarihli ve 2025/3-1504 sayılı yazı ile araştırma izni/Etik Kurul izni alınmıştır.

KAYNAKÇA

Akbaş, Y. (2016). *Kimlik gelişimi ve ergenlik*. Eğitim Yayınları.

Akbaş, Y., & Temel, A. B. (2016). Ergen kimlik gelişimi ve aile etkileşimi: Türkiye örneği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 31(2), 455–472.

Allen, J. P., & Tan, J. S. (2016). The multiple facets of attachment in adolescence. *Child Development Perspectives*, 10(3), 170–175.

Arnett, J. J. (2015). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties* (2nd ed.). Oxford University Press.

Berzonsky, M. D. (2004). Identity and self-understanding in adolescence. In R. M. Lerner & L. Steinberg (Eds.), *Handbook of adolescent psychology* (2nd ed., pp. 255–276). Wiley.

Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. Basic Books.

Brechwald, W. A., & Prinstein, M. J. (2011). Beyond homophily: A decade of advances in understanding peer influence processes. *Journal of Research on*

Adolescence, 21(1), 166–179.
<https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00721.x>

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Harvard University Press.

Brown, B. B., & Larson, J. (2009). Peer relationships in adolescence. In R. Lerner & L. Steinberg (Eds.), *Handbook of adolescent psychology* (pp. 74–103). Wiley.

Côté, J. E. (2009). *Identity formation and self-development in adolescence*. Routledge.

Crocetti, E., Rubini, M., & Meeus, W. (2008). Capturing the dynamics of identity formation in various ethnic groups: Development and validation of a three-dimensional model.

Journal of Adolescence, 31(2), 207–222.
<https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2007.09.002>

Eccles, J. S., & Roeser, R. W. (2011). Schools as developmental contexts during adolescence. *Journal of Research on Adolescence*, 21(1), 225–241.
<https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00725.x>

www.ankarasosyalbilimlerdergisi.com.tr

Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. W. W. Norton & Company.

Gross, J. J. (2015). Emotion regulation: Current status and future prospects. *Psychological Inquiry*, 26(1), 1–26.

Harter, S. (2012). *The construction of the self*. Guilford Press.

Kroger, J. (2007). *Identity development: Adolescence through adulthood* (2nd ed.). Sage Publications.

Marcia, J. E. (1980). Identity in adolescence. In J. Adelson (Ed.), *Handbook of adolescent psychology* (pp. 159–187). Wiley.

Meeus, W. (2011). The study of adolescent identity formation 2000–2010: A review of longitudinal research. *Journal of Research on Adolescence*, 21(1), 75–94.
<https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00716.x>

Nesi, J., Choukas-Bradley, S., & Prinstein, M. J. (2018). Transformation of adolescent peer relations in the social media context. *Developmental Psychology*, 54(5), 978–991.

Schwartz, S. J. (2001). The evolution of Eriksonian and Neo-Eriksonian identity

theory and research. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 1(1), 7–58.

https://doi.org/10.1207/S1532706XID0101_02

Schwartz, S. J., Luyckx, K., & Vignoles, V. L. (2011). *Handbook of identity theory and research*. Springer.

Schwartz, S. J., Zamboanga, B. L., & Weisskirch, R. S. (2008). Broadening the study of the self: Integrating the study of personal identity and cultural identity. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(2), 635–651.

Steinberg, L. (2014). *Adolescence* (10th ed.). McGraw-Hill Education.

Turkle, S. (2011). *Alone together: Why we expect more from technology and less from each other*. Basic Books.

Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2011). Online communication among adolescents: An integrated model of its attraction,

opportunities, and risks. *Journal of Adolescent Health*, 48(2), 121–127.

Ankara Eğitim ve Araştırma Sosyal Bilimler Dergisi

İletişim ve Yeni Medya Ortamlarında Yapay Zekâ Uygulamaları

Makale Başvuru Tarihi: 10.01.2026

Makale Yayın Tarihi: 19.03.2026

Makale Türü: Derleme

E-Issn: 3023-4603

Doi No: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19111125>

Cilt:5 **Sayı:** 7 **Yıl:** 2026 **Ss:**69- 92

1.Azmiye Yınal

Doçent Doktor

Onbeş Kasım Kıbrıs Üniversitesi

İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

Sorumlu Yazar: azmiye.yinal@onbeskku.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-7820-1553

2.Aysel Özden

Doçent Doktor

Onbeş Kasım Kıbrıs Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü/Yeni Medya ve
İletişim Bölümü

Mail: ayselozden@onbeskku.edu.tr

Orcid ID: 0009-0007-7858-7779

ÖZET

Bu çalışma, yapay zekâ uygulamalarının iletişim ve yeni medya faaliyetlerinde kullanım alanlarını ve bu kullanımın doğurduğu etkileri ve iletişim ve toplumsal etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Araştırmada iletişim ve yeni medya faaliyetlerinde içerik üretimi, içerik dağıtımı, izleyici analitiği, yapay zekâ zararlı içeriklerin filtrelenmesini kolaylaştırmakta; ancak kültürel bağlamı anlamama, aşırı sansür ve ifade özgürlüğü sorunları gündeme gelmektedir.

Araştırma, yapay zekânın yeni medya ortamlarında iletişim pratiklerine etkisinin hem fırsatlar hem de riskler barındırdığını ortaya koymaktadır.

Böylece çalışma, yapay zekânın iletişimde güvenilir, şeffaf ve sürdürülebilir bir araç olarak konumlandırılmasına yönelik akademik doğrultuda nitel araştırma yöntemini tercih etmiş ve elde edilen bulguları sistematik biçimde değerlendirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Tarihsel Gelişimi, Yeni Medya, İnsan, Teknoloji

ABSTRACT

This study aims to examine the areas of application of artificial intelligence (AI) in communication and new media activities, as well as the effects and social implications of such use. Within the scope of the research,

AI is employed in communication and new media practices for content production, content distribution, audience analytics, and the facilitation of filtering harmful content. However, challenges such as the inability to fully grasp cultural contexts, excessive censorship, and issues related to freedom of expression emerge.

The study reveals that the impact of AI on communication practices in new media environments encompasses both opportunities and risks. In this regard, the research adopts a qualitative methodology to position AI as a reliable, transparent, and sustainable tool in communication, and systematically evaluates the findings obtained.

Keywords: Artificial Intelligence, Historical Development, New Media, Humans, Technology

I.GİRİŞ

Dijital çağın hızlı gelişen dinamikleri, özellikle yapay zekâ uygulamaları, yeni medya ortamlarında bilgi üretimi, içerik dağıtımını ve kullanıcı etkileşimlerini yeniden şekillendiren temel aktörlerden biri haline gelmiştir. Sosyal robotlar, otomatik yazım sistemleri ve hedefli reklamcılık, insan-makine iletişiminin yalnızca bir kanal değil, aynı zamanda yarı-“iletişimci” olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır (Sundar, 2020).

Bu dönüşüm, iletişim süreçlerinde yapay zekânın aktif bir ortak olarak konumlanmasını ve etkileşimli iletişim modlarına geçişi hızlandırmaktadır.

Yeni medya platformları, kullanıcı davranışlarını analiz ederek kişiselleştirilmiş öneriler ve duygu analizi sunmakta; böylece kullanıcı deneyimini ve ticari değeri artırmaktadır (Al-Fuqaha et al., 2015).

Bununla birlikte, bu teknolojilerin yaygın kullanımı bilgi aşırı yükü, kullanıcı yorgunluğu, güvensizlik ve “filtre balonları” aracılığıyla toplumsal kutuplaşmayı da besleyebilmektedir (Pariser, 2011). Dolayısıyla yapay zekâ, iletişimde verimlilik ve kişiselleştirme sağlarken aynı zamanda yeni risk alanları da yaratmaktadır.

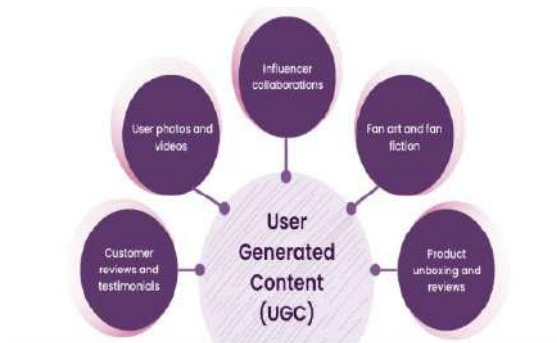
Profesyonel içerik **PGC** (Professionally Generated Content) ve kullanıcı içerikleri **UGC** (User Generated Content) dijital çağın artan taleplerini karşılamakta zorlanırken, yapay zekâ tarafından üretilen içerik **AIGC** (Artificial Intelligence Generated Content) dönüştürücü bir güç olarak ortaya çıkmıştır. AIGC, finans, eğitim, gazetecilik ve diğer sektörlerde yüksek verimli, düşük engelli içerik üretimini mümkün kılmakta; yaratıcı verimliliği artırmakta ve sürükleyici deneyimler sağlamaktadır (Zhang et al., 2023).

Resim Kaynak: AIGC (Artificial Intelligence GeneratedContent))
<http://mp.cnfol.com/29171/article/1692291614-141048297.html>

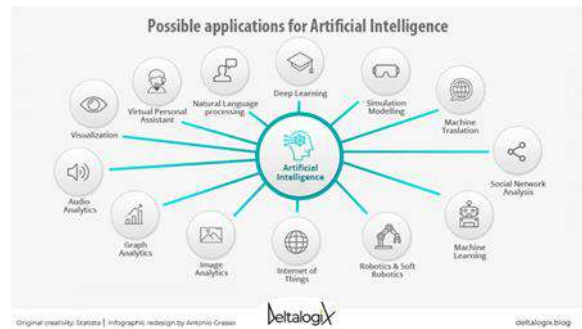
Ancak hızlı yayılımı doğruluk, telif hakkı, yanlış bilgi ve intihal gibi sorunları gündeme getirmektedir. Bu bağlamda, yapay zekâ uygulamalarının toplumsal etkilerinin yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda kültürel, etik ve hukuki boyutlarıyla da ele alınması gerekmektedir (Floridi & Chiriatti, 2020; Bender et al., 2021).

Profesyonel içerik (PGC) ve kullanıcı içerikleri (UGC) dijital çağın artan taleplerini karşılamakta zorlanırken, yapay zekâ tarafından üretilen içerik (AIGC) dönüştürücü bir güç olarak ortaya çıkmıştır (Zhang et al., 2023).

Resim Kaynak: 1: <https://www.theknowledgeacademy.com/blog/types-of-social-media-content/>

AIGC, finans, eğitim, gazetecilik ve diğer sektörlerde yüksek verimli, düşük engelli içerik üretimini mümkün kılmakta; yaratıcı verimliliği artırmakta ve sürükleyici deneyimler sağlamaktadır (Zhang et al., 2023).

Resim Kaynak: <https://www.31du.cn/blog/aigc-2.html>. Şekil4: https://deltalogix.blog/en/2021/10/13/artificial-intelligence-the-applications-that-increase-business-productivity/?related_post_from=3036

Bununla birlikte, hızlı yayılımı doğruluk, telif hakkı, yanlış bilgi ve intihal gibi sorunları gündeme getirmektedir. Örneğin, CNET'in yapay zekâ ile haber makalelerini yeniden yazması, tekrar eden hatalara yol açmış ve algoritmik kontrolün bilgi görünürlüğünü tekelleştirdiğini göstermiştir (Vincent, 2023).

Üretken yapay zekâ ayrıca “yapay epistemoloji güven problemi”ni ortaya çıkarmaktadır. Chat GPT gibi modellerin doğruluğu garanti etmediği uyarılarına rağmen, kullanıcılar hızla yüksek güven geliştirmekte ve öğrenme, iş çıktıları ile

karar alma süreçlerinde giderek daha fazla AIGC' ye güvenmektedir (Floridi & Chiriatti, 2020).

Bu durum, farklı güven seviyeleri, uygun kullanım alanları ve insan-makine iş birliğinin sınırları üzerine uzun vadeli tartışmaları körüklemektedir. Üretken yapay zekâ çıktılarında gömülü halüsinasyon etkileri, önyargılar ve kültürel eğilimler eğitim veri setlerine yeniden emildiğinde, doğruluk ile yalan arasındaki ayrımı aşındıran kendini güçlendiren bir yanlışlık döngüsü yaratma riski taşımaktadır (Bender et al., 2021).

Sosyal medya platformları, kullanıcı davranışlarını analiz ederek kişiselleştirilmiş öneriler ve duygu analizi sunmakta; bu durum kullanıcı deneyimini geliştirmekte ve ticari değeri artırmaktadır (Al-Fuqaha et al., 2015). Bununla birlikte, yapay zekâ tabanlı bu yetkinlikler bilgi aşırı yükü, kullanıcı yorgunluğu, güvensizlik ve filtre balonları aracılığıyla toplumsal kutuplaşmayı besleyebilmektedir (Pariser, 2011)

1.1.Yapay Zekâ

Son yıllarda yapay zekâ, yalnızca teknik bir araştırma alanı olmaktan çıkarak sosyal bilimler, iletişim çalışmaları, eğitim, sağlık ve beşerî bilimler gibi birçok disiplini kapsayan çok boyutlu bir araştırma nesnesi hâline gelmiştir. Küresel akademik literatür

incelendiğinde, yapay zekâ çalışmalarının özellikle 2015 sonrasında niceliksel ve niteliksel olarak belirgin biçimde arttığı görülmektedir.

Bu artış, büyük veri teknolojilerinin gelişimi, makine öğrenmesi algoritmalarının yaygınlaşması ve dijital platformların toplumsal yaşam üzerindeki etkilerinin derinleşmesiyle doğrudan ilişkilidir (Russell & Norvig, 2016).

İletişim ve yeni medya literatüründe ise yapay zekâ, kamusal alanın dönüşümü ve bilgi üretim süreçleri açısından tartışılmaktadır. Akademik çalışmalar, yapay zekâ destekli sistemlerin haber üretimi, içerik moderasyonu ve kullanıcı etkileşimi üzerindeki etkilerini incelemekte; bu süreçlerin medya etiği, dezenformasyon ve kamuoyu oluşumu açısından yeni sorun alanları yarattığını ortaya koymaktadır (Sundar, 2020).

1.2.Deepfake

Deepfake, “deep learning” (derin öğrenme) ve “fake” (sahte) kelimelerinin birleşiminden türetilmiş bir kavramdır. Deepfake teknolojileri, yapay zekâ ve derin öğrenme algoritmaları kullanılarak sahte video, ses ve görsellerin üretilmesini sağlayan sistemlerdir.

Özellikle deepfake teknolojileri ve otomatik metin üretim sistemleri, gerçeklik

algısının yeniden inşa edilmesi bağlamında ele alınan başlıca konular arasında yer almaktadır (Vincent, 2023).

Kaynak::<https://data.ibtimes.sg/en/full/71126/deepfake.jpg>

Bu teknoloji, bireylerin yüz ifadelerini, ses tonlarını ve hareketlerini taklit ederek sentetik medya oluşturur. İlk kez 2017'de bir Reddit kullanıcısının aktörlerin yüzlerini değiştirmesiyle gündeme gelmiştir.

Son dönem çalışmaların bir diğer önemli odağı, yapay zekânın akademik bilgi üretim süreçlerine etkisidir. Literatürde, yapay zekâ araçlarının literatür taraması, veri analizi ve akademik yazım süreçlerinde giderek daha fazla kullanıldığı; bunun da bilimsel üretkenliği artırırken akademik etik, özgünlük ve yazarlık kavramlarını yeniden tartışmaya

açtığı vurgulanmaktadır (Krippendorff, 2018).

Bu bağlamda yapay zekâ, bilimsel araştırmada destekleyici bir araç olmanın ötesinde, bilginin nasıl üretildiği ve değerlendirildiği sorularını da gündeme getirmektedir.

Disiplinler arası yaklaşımlar, güncel yapay zekâ literatürünün belirgin özelliklerinden biridir.

Yapay zekâ artık yalnızca bilgisayar bilimlerinin konusu değil; sosyoloji, iletişim, hukuk ve felsefe gibi alanların da ortak çalışma zemini hâline gelmiştir. Bu çalışmalar, yapay zekânın toplumsal etkilerini anlamaya yönelik eleştirel perspektifler geliştirmekte ve teknolojik ilerlemenin sosyal sorumlulukla birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Harari, Harris & Raskin, 2024).

Güncel literatürde yapay zekâ araştırmalarının önemli bir bölümü, algoritmik sistemlerin karar alma süreçleri üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Özellikle içerik öneri sistemleri, otomatik sınıflandırma mekanizmaları ve tahmin modelleri, yapay zekânın insan davranışlarını yönlendirme potansiyeli bağlamında ele alınmaktadır. Bu çalışmalar, yapay zekânın tarafsız bir araç olmadığına; aksine, geliştirildiği sosyo-tekniik bağlamın değerlerini ve ön

kabullerini yansıttığına dikkat çekmektedir (Pariser, 2011).

1.3.Yapay Zekânın Tarihsel Gelişimi

Yapay zekânın gelişim süreci, hem teknik ilerlemeler hem de toplumsal ve etik tartışmalar açısından kritik dönüm noktalarıyla şekillenmiştir. İlk sohbet robotu ELIZA'nın geliştirilmesi (Weizenbaum, 1966),

insan-makine etkileşiminin iletişim boyutuna dair ilk örneklerden biri olarak kabul edilmektedir. 1970'lerde Shakey the Robot gibi ilk robotların üretilmesi (Nilsson, 1971) ve 1997'de IBM'in Deep Blue adlı bilgisayarının dünya satranç şampiyonu Garry Kasparov'u yenmesi (Campbell, Hoane & Hsu, 2002), yapay zekâ alanında teknik kapasitenin sınırlarını zorlayan gelişmeler arasında yer almıştır.

Bu dönemde Weizenbaum (1966), yapay zekânın yalnızca teknik bir ilerleme olmadığını, aynı zamanda toplumsal tehditler barındırabileceğini vurgulamış; fikir özerkliğinin kaybı ve insanlığın geleceği açısından riskler oluşturabileceğini dile getirmiştir. Benzer şekilde Russell ve Norvig (2016: 1035), yapay zekânın etik ve toplumsal etkilerinin göz ardı edilmemesi gerektiğini belirtmiştir.

2000'li yıllarla birlikte internetin yaygınlaşması ve büyük verinin ortaya çıkışı, Google, Facebook ve Amazon gibi teknoloji devlerinin kullanıcı davranışlarını analiz eden yapay zekâ sistemleri geliştirmesiyle yeni bir döneme girilmiştir. Sağlık, robotik, nesne tespiti, görüntü işleme, ses tanıma, veri tahmini, endüstri, finans ve güvenlik gibi alanlarda derin öğrenme ve yapay sinir ağı modelleri hızla gelişmiştir (Akın & Şahin, 2024).

2020'lerin başında büyük dil modelleri ve ChatGPT gibi sistemlerin geliştirilmesiyle yapay zekâ, bireylerin günlük yaşamının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Acar, 2020).

Günümüzde üretken yapay zekâ (GenAI), derin öğrenme ve büyük veri kümelerinin kullanımını hızlandırarak yeni araç ve hizmetlerin ortaya çıkmasına olanak tanımaktadır. Ancak bu hızlı ilerleme, olumsuz etkilerin yeterince dikkate alınmaması sorununu da beraberinde getirmektedir (Roberts, Hine, Taddeo & Floridi, 2024).

Resim Kaynak :<https://s3-ap-south-1.amazonaws.com/adda247jobs-wp-assets-adda247/articles/wp-content/uploads/2023/03/20174711/Generative-AI.jpg>

Yapay zekâ programcıları ve geliştiricileri yeni özellikler geliştirme yarışına girerken, politika yapıcılar ve karar alıcılar olası sorunları gündeme taşımakta ve çeşitli komisyonlar oluşturmaktadır. Buna rağmen yapay zekânın gelişim hızına ayak uydurmak konusunda küresel ölçekte yeterli ilerleme sağlanamamıştır. Bu durum, insanlığın her geçen gün daha dezavantajlı bir konuma sürüklenmesine yol açmaktadır (Roberts, Hine, Taddeo & Floridi, 2024).

Yuval Harari, Tristan Harris ve Aza Raskin'in 2024 yılında The New York Times'da yayımladıkları "If We Don't Master A.I., It Will Master Us" başlıklı makalede, yapay zekânın denetlenmesi için küresel liderlerin ve teknoloji uzmanlarının güçlü etik çerçeveler oluşturması gerektiği vurgulanmıştır. Yazarlar, küresel iş

birliğinin önemine dikkat çekerek yapay zekânın insanlık tarafından yönetilmesi gerektiğini, aksi takdirde yapay zekânın insanlığı yöneteceğini ileri sürmüştür (Harari vd., 2024).

Bu bağlamda yapay zekânın insanlık açısından oluşturduğu en ciddi tehditlerden biri, deepfake (derin düzmece) uygulamalarıdır. Gerçeklik algısını zedeleyen bu teknolojiler, medya, kültür ve iletişim alanlarında etik tartışmaların merkezinde yer almaktadır

1.4. Yeni Medya Ortamlarında Yapay Zekâ

İletişim ve yeni medya alanında yapay zekâ, özellikle içerik üretimi ve dağıtımı bağlamında ele alınmaktadır. Otomatik haber yazımı, öneri algoritmaları ve içerik moderasyonu gibi uygulamalar, medya pratiklerini dönüştürmekte ve gazetecilik anlayışını yeniden tanımlamaktadır. Yapılan alışmalar, bu teknolojilerin bilgiye erişimi kolaylaştırırken aynı zamanda dezenformasyonun yayılmasını da hızlandırabildiğini ortaya koymaktadır (Diakopoulos, 2019).

Deepfake teknolojileri ve yapay zekâ destekli görsel-işitsel içerikler, gerçeklik algısının bulanıklaşması bağlamında eleştirilmektedir (Chesney & Citron, 2019)

Yapay zekâ, yeni medya ortamlarında iletişim süreçlerini köklü biçimde dönüştürmektedir. Geleneksel medyadan farklı olarak kullanıcı merkezli, etkileşimli ve çoklu platformlara dayalı bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda algoritmalar yalnızca içerik sunan araçlar değil, aynı zamanda iletişimde aktif bir “yarı-iletici” rol üstlenmektedir (Sundar, 2020).

2025 sonu itibarıyla yapay zekâ ekosistemi tarayıcı teknolojilerinden biyoteknolojiye ve kuantum bilişime kadar genişlemiş; OpenAI'nin ChatGPT ve DALL-E gibi projeleri, günlük yaşamda yapay zekâ kullanımını daha erişilebilir hale getirmiştir (Al-Fuqaha et al., 2015). Bu gelişmeler, insan-makine iletişimini klasik iletişim kuramlarının açıklamakta zorlandığı yeni bir boyuta taşımaktadır. Chat GPT, Siri ve Google Assistant gibi araçlar, soruları yanıtlamakta, içerik üretmekte ve kullanıcılarla etkileşime geçerek iletişimde aktif bir aktör haline gelmektedir.

Türkiye’de İletişim Başkanlığı tarafından düzenlenen çalıştaylarda ise yapay zekâ destekli sentetik medya ve enformasyon güvenliği tartışmaları gündeme gelmiş; bu durum iletişimde etik ve güvenlik boyutunun önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Sentetik medya, yaratıcı içerik üretiminde fırsatlar sunarken aynı zamanda

dezenformasyon ve güvenlik risklerini de beraberinde getirmektedir.

1.5. Veri ve Algoritmaların Yeni Medya ve İletişim Boyutu

Yapay zekâ sistemlerinin işleyişinde en temel iki unsur olan veri ve algoritmalar, yalnızca teknik bir yapı değil, aynı zamanda yeni medya ve iletişim süreçlerinin dönüşümünde belirleyici faktörlerdir. Veri, yapay zekânın öğrenme sürecinin hammadde olarak işlev görürken; algoritmalar, bu verilerin işlenmesini ve anlamlı çıktılara dönüştürülmesini sağlayan matematiksel ve mantıksal kuralları temsil etmektedir. Russell ve Norvig (2021).

Yapay zekânın gelişiminde veri ve algoritmaların karşılıklı etkileşiminin kritik olduğunu vurgulamaktadır.

Yeni medya ortamlarında kullanıcıların ürettiği içerikler, sosyal medya etkileşimleri ve dijital izler, yapay zekâ sistemleri için devasa veri setleri oluşturmaktadır.

Bu veriler, algoritmalar aracılığıyla işlenerek kişiselleştirilmiş içerik önerileri, hedeflenmiş reklamlar ve kullanıcı davranışlarını yönlendiren iletişim stratejileri hâline gelmektedir. Böylece veri ve algoritmalar, yalnızca teknolojik bir işlev değil, aynı zamanda iletişim

pratiklerini şekillendiren kültürel ve ekonomik araçlar olarak öne çıkmaktadır (Castells, 2009).

Tarihsel olarak Alan Turing'in (1950) "Turing Testi" ile ortaya koyduğu yaklaşım, makinelerin insan benzeri iletişim kurma kapasitesini ölçmeye yönelik ilk sistematik çerçeveyi sunmuştur. Günümüzde ise büyük veri (big data) kavramı, yapay zekânın iletişim süreçlerinde öğrenme kapasitesini katlanarak artırmıştır.

Özellikle doğal dil işleme algoritmaları, sosyal medya platformlarında kullanıcıların dilsel etkileşimlerini analiz ederek yeni medya ortamlarında anlam üretimini dönüştürmektedir (Bender, 2021).

Algoritmaların iletişim alanındaki işlevleri üç temel düzeyde incelenebilir:

- ✓ Kural Tabanlı Algoritmalar: Önceden tanımlanmış kurallarla içerik filtreleme ve moderasyon süreçlerinde kullanılır.
- ✓ Makine Öğrenimi Algoritmaları: Kullanıcı davranışlarından örüntüler çıkararak içerik öneri sistemlerini güçlendirir.
- ✓ Derin Öğrenme Algoritmaları: Görsel, işitsel ve metinsel verileri çok katmanlı yapılarla işleyerek yeni medya ortamlarında çok

modlu iletişim biçimlerini mümkün kılar.

- ✓ Sonuç olarak, veri ve algoritmalar, yapay zekânın yalnızca teknik gelişiminin değil, aynı zamanda yeni medya ekosisteminde iletişim biçimlerinin, kültürel üretimin ve toplumsal etkileşimin yeniden tanımlanmasının merkezinde yer almaktadır.

2. AMAÇ

Bu çalışmanın amacı, yeni medya ortamlarında yapay zekâ uygulamalarının iletişim pratikleri, bilgi üretimi ve toplumsal etkilerini çok boyutlu bir perspektifle incelemektir.

Yapay zekâ tabanlı içerik üretimi (AIGC), sosyal robotlar, otomatik yazım sistemleri ve hedefli reklamcılık gibi uygulamalar, insan-makine iletişimini yalnızca teknik bir kanal olmaktan çıkararak yarı-“iletişimci” bir aktör haline getirmektedir (Sundar, 2020).

Çalışmanın bir diğer amacı, yapay zekâ uygulamalarının toplumsal kutuplaşma, bilgi aşırı yükü, filtre balonları ve epistemolojik güven sorunları gibi olumsuz etkilerini değerlendirmek; buna karşılık yaratıcı verimlilik, kişiselleştirilmiş içerik ve sürükleyici deneyimler gibi olumlu katkılarını dengeleyici bir perspektifle analiz etmektir.

Yapay zekâ teknolojilerinin iletişim ve yeni medya faaliyetlerinde kullanım alanlarını ve etkilerini çok boyutlu bir perspektifle incelemektir. Araştırma, özellikle aşağıdaki hedeflere odaklanmaktadır:

İçerik Üretimi: Doğal dil üretimi ve görsel yapay zekâ sistemlerinin medya içeriklerinde sağladığı hız,

ölçeklenebilirlik ve maliyet avantajlarını; buna karşılık özgünlük, kalite ve etik sorunlarını değerlendirmek (Carlson, 2023; Dörr, 2016; Montal & Reich, 2017).

İçerik Dağıtımı: Kişiselleştirme algoritmaları ve tavsiye sistemlerinin kullanıcı deneyimine katkılarını; aynı zamanda filtre balonları ve yankı odaları yoluyla demokratik tartışma ortamına getirdiği sınırlılıkları analiz etmek (Napoli, 2019; Pariser, 2011).

İzleyici Analitiği: Davranışsal ve duygusal analiz teknolojilerinin içerik stratejileri ve reklam verimliliğine etkilerini; buna karşılık mahremiyet ve veri güvenliği risklerini ortaya koymak (Tufekci, 2015; Zuboff, 2019).

İçerik Moderasyonu: Görüntü tanıma ve metin analizi tabanlı moderasyon sistemlerinin zararlı içeriklerin filtrelenmesindeki rolünü; aynı zamanda kültürel bağlamı anlamama, aşırı sansür ve ifade özgürlüğü sorunlarını tartışmak (Gillespie, 2018; Roberts, 2019).

3.YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma tasarımı çerçevesinde yürütülmüştür. Araştırmanın temel amacı, yeni medya ortamlarında yapay zekâ uygulamalarının iletişim pratikleri, bilgi üretimi ve toplumsal etkilerini incelemektir. Bu bağlamda, araştırma betimsel ve keşifsel bir yaklaşım benimsemiştir. Literatür taraması, teorik çerçeve oluşturma ve örnek olay incelemeleri yoluyla yapay zekânın medya, kültür ve etik boyutları değerlendirilmiştir.

Araştırma tasarımı, iletişim bilimleri ve medya çalışmaları perspektifinden çok disiplinli bir yaklaşımı içermektedir. Psikoloji, sosyoloji, hukuk ve teknoloji alanlarından elde edilen veriler, yapay zekânın toplumsal kabulünü ve iletişim süreçlerindeki rolünü anlamak için bütüncül bir şekilde analiz edilmiştir (Creswell, 2014)

3.1.Veri Toplama Yöntemi

Veri toplama süreci, iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir:

Literatür Taraması:

Yapay zekâ, yeni medya, insan-makine iletişimi (HMC) ve üretken yapay zekâ (AIGC) konularında uluslararası akademik makaleler, kitaplar ve raporlar incelenmiştir.

Özellikle iletişim psikolojisi, epistemolojik güven, etik yönetim ve kültürel etkiler üzerine odaklanan kaynaklar değerlendirilmiştir.

İletişim psikolojisi ve yapay zekâ: Sundar (2020), yapay zekâ tabanlı sistemlerin insan-makine iletişimde yalnızca teknik bir kanal değil, aynı zamanda yarı-“iletişimci” bir aktör olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Epistemolojik güven ve filtre balonları:

Pariser (2011), sosyal medya algoritmalarının kullanıcıları bilgi balonlarına hapsettiğini ve bunun toplumsal kutuplaşmayı beslediğini vurgulamaktadır.

Etik yönetim: Russell ve Norvig (2016), yapay zekâ sistemlerinin şeffaflık, hesap verebilirlik ve etik sorumluluk çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Kültürel etkiler: Weizenbaum (1966), ELIZA deneyimi üzerinden yapay zekânın kültürel ve toplumsal tehditler barındırabileceğini tartışmıştır.

Doküman Analizi

Akademik makaleler, medya raporları, platform politikaları ve kullanıcı sözleşmeleri üzerinden yapay zekâ uygulamalarının iletişim ve medya alanındaki yansımalarını incelemek.

Yazılı ve görsel materyaller üzerinden tarihsel ve kültürel bağlamın anlaşılmasını sağlar (Bowen, 2009).

CNET'in yapay zekâ ile haber üretiminde yaşadığı sorunlar gibi somut örnekler, algoritmik kontrolün bilgi görünürlüğünü nasıl etkilediğini göstermek amacıyla incelenmiştir (Vincent, 2023).

Veri toplama sürecinde nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, elde edilen verilerin tematik olarak sınıflandırılmasını ve yapay zekânın iletişim pratiklerine etkilerinin sistematik biçimde ortaya konulmasını sağlamıştır (Krippendorff, 2018).

4.BULGULAR

4.1.İçerik Üretimine İlişkin Bulgular

Araştırma sonuçları, yapay zekâ tabanlı içerik üretim araçlarının (ör. doğal dil üretimi ve görsel üretim sistemleri) medya sektöründe hız, ölçeklenebilirlik ve maliyet avantajı sağladığını göstermektedir. Katılımcılar, bu teknolojilerin özellikle haber üretimi ve sosyal medya içeriklerinde verimliliği artırdığını belirtmiştir.

Bununla birlikte, özgünlük eksikliği, kalite sorunları ve yaratıcı iş gücünün kaybı gibi sınırlılıklar öne çıkmıştır. Ayrıca yapay zekâ kaynaklı hataların yanlış bilgi üretimine yol açabileceği vurgulanmıştır

(Carlson, 2023; Dörr, 2016; Montal & Reich, 2017).

4.2. İletişim Pratiklerine İlişkin Bulgular

Yapay zekâ tabanlı içerik üretim araçlarının (ör. otomatik haber yazımı, sosyal medya botları) iletişim süreçlerinde hız ve verimlilik sağladığı, ancak doğruluk ve etik sorunlarını artırdığı gözlenmiştir (Altıntop & Eşidir, 2025).

Katılımcılar, kişiselleştirilmiş içerik önerilerinin iletişim deneyimini zenginleştirdiğini, fakat filtre balonu etkisi yaratarak farklı görüşlere erişimi sınırladığını belirtmiştir (Eşitti & Çoban, 2024).

Kurumsal iletişimde chatbotların yaygınlaşması, müşteri memnuniyetini artırırken insani etkileşimin azalmasına yol açmıştır (Altıntop, 2025).

İletişim ve yeni medya ortamlarında yapay zekâ uygulamalarının öncelikle, yapay zekâ tabanlı sistemlerin insan-makine iletişimini yalnızca bir kanal olmaktan çıkararak yarı-“iletişimci” bir aktör haline getirdiği tespit edilmiştir (Sundar, 2020). Bu durum, kullanıcıların iletişim deneyimlerini daha etkileşimli ve kişiselleştirilmiş hale getirmektedir.

4.3.İçerik Dağıtımına İlişkin Bulgular

Kişiselleştirme algoritmaları ve tavsiye sistemlerinin kullanıcı deneyimini iyileştirdiği, bağlılığı artırdığı ve içerik tüketiminde süreklilik sağladığı bulgulanmıştır. Ancak bu sistemlerin filtre balonları ve yankı odaları yaratarak bilgi daralmasına yol açtığı, farklı görüşlere erişimi sınırladığı ve demokratik tartışma ortamını zayıflattığı görülmüştür (Napoli, 2019; Pariser, 2011).

4.4.Bilgi Üretimi ve Yayılımına İlişkin Bulgular

Büyük veri analizi ve doğal dil işleme teknikleri, haber üretiminde daha kapsamlı içerik sağlarken, hızlı bilgi akışı nedeniyle doğrulama süreçlerinin zayıfladığı saptanmıştır (Eşitti & Çoban, 2024).

Yapay zekâ destekli arama motorları ve öneri sistemleri, bilgiye erişim kolaylığı yaratmış; ancak yanlış bilgi ve dezenformasyonun yayılımı da artmıştır (Altıntop & Eşidir, 2025).

Katılımcılar, yapay zekâ ile üretilen içeriklerin özgünlük ve güvenilirlik açısından sorgulanması gerektiğini vurgulamıştır (Altıntop, 2025).

Yapay zekâ algoritmaları aracılığıyla kullanıcı davranışlarını analiz ettiği ve bu analizlerin kişiselleştirilmiş öneriler ile duygu analizine dönüştüğü görülmüştür.

Bu süreç, kullanıcı deneyimini ve ticari değeri artırırken aynı zamanda bilgi aşırı yükü, kullanıcı yorgunluğu ve filtre balonları gibi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Pariser, 2011).

4.5.İçerik Moderasyonuna İlişkin Bulgular

Görüntü tanıma ve metin analizi tabanlı moderasyon sistemlerinin zararlı içeriklerin filtrelenmesinde etkili olduğu, platform güvenliğini artırdığı bulgulanmıştır. Ancak kültürel bağlamı anlamama, aşırı sansür ve yanlış sınıflandırma gibi sorunlar ortaya çıkmış; bu durum ifade özgürlüğü ve kullanıcı deneyimi açısından tartışmalı sonuçlar doğurmuştur (Gillespie, 2018; Roberts, 2019).

4.6.Toplumsal Etkilere İlişkin Bulgular

Yapay zekâ uygulamalarının medya estetiğini dönüştürdüğü, yeni anlatım biçimlerinin kültürel çeşitliliği artırdığı görülmüştür (Eşitti & Çoban, 2024).

Algoritmik içerik önerilerinin kamusal tartışmaları yönlendirdiği ve demokratik süreçlere dolaylı etkiler yarattığı bulgulanmıştır (Altıntop & Eşidir, 2025).

Veri gizliliği, telif hakları ve algoritmik önyargılar, katılımcılar tarafından en kritik etik sorunlar olarak tanımlanmıştır (Altıntop, 2025).

İletişim sektöründe bazı mesleklerin otomasyona kaydığı, buna karşılık yapay zekâ okuryazarlığı gibi yeni uzmanlık alanlarının ortaya çıktığı gözlenmiştir (Altıntop & Eşidir, 2025).

Yapay zekâ tarafından üretilen içeriklerin (AIGC) profesyonel içerik (PGC) ve kullanıcı içeriklerinin (UGC) sınırlılıklarını aşarak dönüştürücü bir güç haline geldiğini ortaya koymaktadır.

AIGC, finans, eğitim ve gazetecilik gibi sektörlerde yüksek verimli ve düşük engelli içerik üretimini mümkün kılmakta; yaratıcı verimliliği artırmakta ve sürükleyici deneyimler sağlamaktadır (Zhang et al., 2023). Ancak hızlı yayılımı, doğruluk, telif hakkı, yanlış bilgi ve intihal gibi sorunları gündeme getirmektedir.

Çalışanların yapay zekâyâ karşı tutumlarının büyük ölçüde onların kişisel algı süreçlerinden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Algı, bireylerin duyuları aracılığıyla bilgi edinip yorumladıkları ve hem yapısal (örneğin fiziksel özellikler) hem de fonksiyonel (örneğin psikolojik etkiler) faktörler tarafından şekillenen bir süreçtir (Schacter, 2011). Bu bağlamda, seçici algı nedeniyle aynı bilgiye farklı tepkiler verilmesi, iletişim psikolojisindeki atıf teorisi ile paralellik göstermektedir. Çalışanlar, bilinen özelliklere dayanarak nedensel ilişkiler kurmakta ve bilinmeyen

özellikleri bu çerçevede çıkarsamaktadır (Heider, 1958).

Algı sürecinin maruz kalma, dikkat, algı ve hafıza aşamalarını içerdiği; ancak bu “bilişsel köprünün” kusurlu olduğu saptanmıştır. Fizyolojik (duyusal aralık), psikolojik (duygular, deneyimler, beklentiler) ve sosyo-kültürel (değerler, dil alışkanlıkları) faktörlerin algıyı şekillendirdiği ve bu durumun önyargıların oluşmasına yol açtığı görülmüştür. Bu önyargılar, çalışanların yeni teknolojileri kabul etme düzeylerinde farklılık yaratmaktadır (Markus & Kitayama, 1991).

Son olarak, üretken yapay zekâ sistemlerinin “yapay epistemoloji güven problemi” yarattığı bulgulanmıştır. Kullanıcıların, doğruluk garantisi bulunmayan yapay zekâ çıktılarında yüksek güven geliştirmesi, karar alma ve öğrenme süreçlerinde riskler doğurmaktadır (Floridi & Chiriatti, 2020). Ayrıca, yapay zekâ çıktılarında gömülü halüsinasyon etkileri ve önyargıların eğitim veri setlerine yeniden emilmesi, doğruluk ile yanlışlık arasındaki ayrımı aşındıran kendini güçlendiren bir döngü yaratma potansiyeline sahiptir (Bender, 2021)

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1.Sonuç

Bu çalışma, yapay zekâ uygulamalarının iletişim süreçleri ve yeni medya faaliyetlerinde çok boyutlu etkiler yarattığını ortaya koymuştur. Bulgular, dört temel alanda öne çıkmaktadır: içerik üretimi, içerik dağıtımı, izleyici analitiği ve içerik moderasyonu.

İçerik üretiminde yapay zekâ, hız, ölçeklenebilirlik ve maliyet avantajı sağlamış; ancak özgünlük, kalite ve etik sorunlar gündeme gelmiştir (Carlson, 2023; Dörr, 2016; Montal & Reich, 2017).

İçerik dağıtımında kişiselleştirme algoritmaları kullanıcı bağlılığını artırmış; fakat filtre balonları ve yankı odaları demokratik tartışma ortamını daraltmıştır (Napoli, 2019; Pariser, 2011).

İzleyici analitiğinde davranışsal ve duygusal analizler içerik stratejilerini güçlendirmiş; buna karşılık mahremiyet ihlalleri ve veri güvenliği riskleri öne çıkmıştır (Tufekci, 2015; Zuboff, 2019).

İçerik moderasyonunda yapay zekâ zararlı içeriklerin filtrenmesini kolaylaştırmış; ancak kültürel bağlamı anlamama, aşırı sansür ve ifade özgürlüğü sorunları ortaya çıkmıştır (Gillespie, 2018; Roberts, 2019).

Bu sonuçlar, yapay zekânın iletişim ve medya alanında yalnızca teknik bir araç değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve etik bir aktör olduğunu göstermektedir.

Öncelikle, yapay zekâ tabanlı içerik üretimi (AIGC) ve insan-makine iletişimi (HMC), iletişimde yeni etkileşim biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum, kullanıcı deneyimlerini kişiselleştirmiş, verimliliği artırmış ve sürükleyici içerik üretimini mümkün kılmıştır. Ancak aynı zamanda bilgi aşırı yükü, filtre balonları, toplumsal kutuplaşma ve epistemolojik güven sorunları gibi riskleri de beraberinde getirmiştir (Pariser, 2011; Floridi & Chiriatti, 2020).

İkinci olarak, yapay zekâ içeriklerinin hızlı yayılımı doğruluk, telif hakkı, intihal ve etik yönetim gibi konularda yeni tartışma alanları yaratmaktadır. Bu bağlamda, yapay zekâ uygulamalarının toplumsal kabulü, yalnızca teknolojik kapasiteye değil, aynı zamanda etik, hukuki ve kültürel düzenlemelere bağlıdır (Bender et al., 2021).

Sonuç olarak, yapay zekâ yeni medya ortamlarında hem fırsatlar hem de riskler barındıran çift yönlü bir güç olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, yapay zekânın iletişim pratiklerine entegrasyonu sürecinde etik yönetim, hesap

verebilirlik, şeffaflık ve kullanıcı farkındalığı temel öncelikler olmalıdır. Böylece yapay zekâ, toplumsal faydayı artıran, güvenilir ve sürdürülebilir bir iletişim aracı olarak konumlandırılabilir

5.2.Öneriler

Bu çalışmanın bulguları doğrultusunda, yeni medya ortamlarında yapay zekâ uygulamalarının iletişim süreçleri ve medya faaliyet alanlarını

5.3.İçerik Üretimi

Kaliteyi artırmak için hibrit model: YZ'nin hız ve ölçek avantajını, insan editörlerin özgünlük ve bağlam katkısıyla birleştirin.

Etik yönerge geliştirme: Telif, özgünlük ve kaynak gösterme standartlarını netleştirin.

Çeşitlilik sağlama: Tek tip içerik yerine farklı formatlarda (metin, görsel, video) üretim stratejisi uygulayın.

5.4.İçerik Dağıtımı

Algoritmik şeffaflık: Tavsiye sistemlerinin nasıl çalıştığını kullanıcıya açıklayan basit bilgilendirmeler ekleyin.

Filtre balonlarını kırma: Kullanıcılara farklı bakış açılarını görme seçeneği sunan “alternatif öneri” modülleri geliştirin.

Kültürel uyarılma: Yerel bağlamlara uygun kişiselleştirme stratejileri oluşturun.

5.5.İzleyici Analitiği

Veri gizliliği önceliği: Kullanıcı verilerini anonimleştirme ve şifreleme standartlarını benimseyin.

Duygusal analizde etik sınırlar: Kullanıcıların rızası olmadan duygusal veriler toplanmamalı.

Stratejik kullanım: Analitik çıktıları yalnızca içerik geliştirme ve reklam optimizasyonu için değil, kullanıcı memnuniyetini artırmak için de değerlendirin.

5.6.İçerik Moderasyonu

Kültürel bağlam uzmanları: YZ'nin kararlarını insan moderatörlerle destekleyerek yanlış sansürleri azaltın.

Şeffaf geri bildirim: Kullanıcılara içerik neden kaldırıldı veya işaretlendiğini açıkça bildirin.

Esnek politika: Zararlı içerik filtresinde aşırı katı kurallar yerine bağlama duyarlı esnek yaklaşımlar geliştirin.

İletişim pratikleri ve toplumsal etkilerine ilişkin aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

5.7.Etik ve Hukuki Düzenlemeler

Yapay zekâ tabanlı içerik üretimi (AIGC) Artificial Intelligence Generated Content için etik standartlar ve hukuki çerçeveler oluşturulmalıdır.

Telif hakkı, intihal ve fikri mülkiyet konularında uluslararası düzeyde uyumlu düzenlemeler geliştirilmelidir (Floridi & Chiriatti, 2020).

5.8.Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik

Algoritmaların işleyişi ve karar verme süreçleri şeffaf hale getirilmelidir.

Kullanıcıların yapay zekâ tarafından üretilen içerik ile insan üretimi içerik arasındaki farkı ayırt edebilmesi için etiketleme sistemleri uygulanmalıdır (Bender et al., 2021).

5.9.Eğitim ve Farkındalık

Çalışanlar ve kullanıcılar için yapay zekâya yönelik eleştirel düşünme ve dijital okuryazarlık eğitimleri düzenlenmelidir.

Yapay zekânın avantajları ve sınırlılıkları konusunda kamuoyu bilgilendirilmelidir (Sundar, 2020).

5.9. Teknolojik Yönetişim

Yapay zekâ uygulamalarının toplumsal etkilerini denetlemek için bağımsız gözetim mekanizmaları kurulmalıdır.

Kurumlar, yapay zekâ entegrasyonunda kurumsal güvenilirliği korumak için etik kodlar geliştirmelidir (Zuboff, 2019).

5.10.Kültürel ve Sosyo-Psikolojik Boyut

Yapay zekâya yönelik algı farklılıklarını azaltmak için kültürel çeşitliliğe duyarlı iletişim stratejileri geliştirilmelidir.

Kullanıcıların güvenini artırmak için yapay zekâ sistemleri, önyargı ve stereotipleri azaltacak şekilde tasarlanmalıdır (Markus & Kitayama, 1991).

6.TARTIŞMA

Literatürdeki mevcut çalışmalarla karşılaştırıldığında hem örtüşen hem de yeni açılımlar sunan sonuçlar ortaya koymaktadır.

6.1.İçerik Üretimi

Araştırmada yapay zekâ tabanlı içerik üretim araçlarının hız ve maliyet avantajı sağladığı, ancak özgünlük ve kalite sorunları görülmüştür. Bu bulgu, Carlson'un (2023) yapay zekâ destekli haber üretiminde hız ve verimliliğin öne çıktığını, fakat etik sorunların gündeme geldiğini belirten çalışmasıyla örtüşmektedir. Benzer şekilde Dörr (2016), algoritmik gazeteciliğin ölçeklenebilirlik sağladığını ancak yaratıcı emeği tehdit ettiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, yapay zekâ içerik üretiminin medya sektöründe fırsatlar kadar riskler de barındırdığı anlaşılmaktadır.

6.2.İçerik Dağıtım

Kişiselleştirme algoritmalarının kullanıcı bağlılığını artırdığı, fakat filtre balonları ve yankı odaları yaratarak demokratik tartışmayı sınırladığı bulgusu, Pariser'in (2011) "filter bubble" kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Napoli (2019) de sosyal medya algoritmalarının kamusal çıkar yerine kullanıcı bağlılığını önceliğini belirtmektedir. Bu durum,

yapay zekâ tabanlı içerik dağıtımının bireysel deneyimi zenginleştirirken toplumsal çeşitliliği daraltabileceğini göstermektedir.

6.3.İzleyici Analitiği

Davranışsal ve duygusal analizlerin içerik stratejilerini geliştirdiği, ancak mahremiyet ihlalleri doğurduğu bulgusu, Tufekci'nin (2015) algoritmik ajansın öngörülemez zararlarına ilişkin tespitleriyle uyumludur. Zuboff'un (2019) "gözetim kapitalizmi" kavramsallaştırması da kişisel verilerin ekonomik çıkarlar için kullanılmasının toplumsal risklerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, izleyici analitiği hem medya endüstrisine stratejik avantajlar sağlamak hem de kullanıcıların mahremiyetini tehdit etmektedir.

6.4.İçerik Moderasyonu

Araştırmada yapay zekâ tabanlı moderasyonun zararlı içerikleri filtrelemede etkili olduğu, ancak kültürel bağlamı anlamama ve aşırı sansür sorunları doğurduğu görülmüştür. Gillespie (2018), içerik moderasyonunun platformların görünmez ama kritik bir işlevi olduğunu; Roberts (2019) ise moderatörlerin kararlarının ifade özgürlüğü üzerinde doğrudan etkiler yarattığını vurgulamaktadır. Bu bulgular, yapay zekâ moderasyonunun teknik etkinliğine rağmen

toplumsal ve kültürel açıdan tartışmalı sonuçlar doğurduğunu göstermektedir.

Yeni medya ortamlarında yapay zekâ uygulamalarının iletişim pratiklerini dönüştürücü bir güç olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Tartışma bölümünde, bu bulguların kuramsal ve pratik bağlamda anlamı değerlendirilmiştir.

Öncelikle, yapay zekâ tabanlı içerik üretimi (AIGC) ve insan-makine iletişimi (HMC), iletişim süreçlerinde yarı-“iletişimci” aktörlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu durum, iletişim psikolojisi açısından insan-makine etkileşiminin yalnızca teknik bir süreç değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal bir dönüşüm olduğunu göstermektedir (Sundar, 2020).

İkinci olarak, sosyal medya platformlarının algoritmik yapıları, kullanıcı davranışlarını analiz ederek kişiselleştirilmiş öneriler ve duygu analizi sunmaktadır. Bu süreç, kullanıcı deneyimini artırırken aynı zamanda bilgi aşırı yükü, filtre balonları ve toplumsal kutuplaşma gibi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Pariser, 2011). Bu bulgu, yapay zekânın iletişimde verimlilik sağlarken toplumsal riskleri de beraberinde getirdiğini ortaya koymaktadır.

Üçüncü olarak, AIGC'nin profesyonel içerik (PGC) ve kullanıcı içeriklerinin (UGC) sınırlılıklarını aşarak dönüştürücü bir güç haline geldiği görülmektedir.

Ancak hızlı yayılımı, doğruluk, telif hakkı ve intihal gibi sorunları gündeme getirmektedir. Bu bağlamda, yapay zekâ içeriklerinin etik yönetim ve hukuki düzenlemeler çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir (Floridi & Chiriatti, 2020).

Son olarak, üretken yapay zekâ sistemlerinin “yapay epistemoloji güven problemi” yarattığı tartışmaya açılmıştır. Kullanıcıların doğruluk garantisi bulunmayan yapay zekâ çıktılarında yüksek güven geliştirmesi, karar alma ve öğrenme süreçlerinde riskler doğurmaktadır. Bu durum, yapay zekâyâ yönelik güvenin eleştirel süzgeçten geçirilmesi gerektiğini ve doğrulama sorumluluğunun kullanıcıda kaldığını göstermektedir (Bender et al., 2021).

Genel olarak, yapay zekâ yeni medya ortamlarında hem fırsatlar hem de riskler barındıran çift yönlü bir güç olarak değerlendirilmektedir. Tartışma bölümünde öne çıkan temel nokta, yapay zekânın iletişim pratiklerinde etik, kültürel ve toplumsal boyutlarıyla birlikte ele alınması gerektiğidir.

7.KISITLILIK

Bu araştırma, yeni medya ortamlarında yapay zekâ uygulamalarının iletişim pratikleri ve toplumsal etkilerini

incelemeyi amaçlamış olsa da, belirli sınırlılıklar taşımaktadır:

7.1.Araştırma Tasarımı ve Kapsam

Çalışma nitel araştırma yaklaşımıyla yürütülmüş olup, bulguların genellenebilirliği sınırlıdır.

Araştırma, literatür taraması ve doküman analizi ile sınırlı kalmış; geniş ölçekli ampirik veri toplama yöntemleri (anket, deney, saha çalışması) uygulanmamıştır (Creswell, 2014).

7.2.Veri Kaynakları

Kullanılan kaynaklar büyük ölçüde uluslararası literatür ve medya raporlarına dayanmaktadır. Bu durum, yerel bağlamlarda yapay zekâ kullanımına ilişkin farklılıkların tam olarak yansıtılmamasına neden olabilir.

Örnek olay incelemeleri (örneğin CNET vakası) sınırlı sayıda olup, farklı sektörlerdeki uygulamaları kapsamamaktadır (Vincent, 2023).

7.3.Zaman ve Teknolojik Değişim

Yapay zekâ teknolojileri hızla geliştiği için, bulgular zamansal sınırlılıklar taşımaktadır. Çalışmada değerlendirilen sistemler, kısa sürede güncellenebilir veya yeni sürümlerle değiştirilebilir (Floridi & Chiriatti, 2020).

Bu nedenle, sonuçlar mevcut teknolojik bağlamla sınırlıdır ve gelecekteki gelişmeler farklı etkiler yaratabilir.

7.4.Algı ve Kültürel Faktörler

Çalışmada algı süreçleri ve kültürel farklılıklar teorik düzeyde ele alınmıştır. Ancak, farklı kültürlerde yapay zekâyâ yönelik tutumların ampirik olarak ölçülmemesi, bulguların kültürel çeşitlilik açısından sınırlı kalmasına yol açmaktadır (Markus & Kitayama, 1991).

7.5.Etik ve Hukuki Boyut

Yapay zekâyâ ilişkin etik ve hukuki tartışmalar sürekli gelişmektedir. Bu çalışmada mevcut literatürden hareketle değerlendirmeler yapılmış, ancak yeni düzenlemeler ve politikalar araştırma kapsamına dahil edilmemiştir (Bender et al., 2021).

8. BİLDİRİMLER

Değerlendirme: İç ve dış danışmanlarca değerlendirilmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar bu makale ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu makale ile ilgili herhangi bir malî destek kullanımı bildirmemişlerdir.

9. ETİK BEYAN

Ankara Eğitim ve Araştırma Sosyal Bilimler dergisinin yayın etiği; bilimsel araştırma ve yayınların dürüstlük, açıklık, nesnellik, başkalarının bulgu ve yaratılarına saygı gibi temel ilkelere uygun biçimde yapılmasını sağlamayı amaçlayan ve bunun gerçekleşmesi için çalışmalar yapan sosyal bilimleri alanında bu ilkeleri amaç edinmiş ulusal tabanlı bilimsel bir dergidir. Helsinki bildirgesi kriterleri göz önünde bulundurulmuştur.

KAYNAKÇA

Abanoz, M., & Acar, E. (2023). Yapay zekâ ve ontolojik güvensizlik: Bireysel ve toplumsal kaygı dinamikleri üzerine bir değerlendirme. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*.

Al-Fuqaha, A., Guizani, M., Mohammadi, M., Aledhari, M., & Ayyash, M. (2015). Internet of things: A survey on enabling technologies, protocols, and applications. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 17(4), 2347–2376. <https://doi.org/10.1109/COMST.2015.2444095>

Bartlett, F. C. (1932). *Remembering: A study in experimental and social psychology*. Cambridge University Press.

Bender, E. M., Gebru, T., McMillan-Major, A., & Shmitchell, S. (2021). On the dangers of stochastic parrots: Can language models be too big? In *Proceedings of the 2021 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency* (pp. 610–623).

<https://doi.org/10.1145/3442188.3445922>

Carlson, M. (2023). *Automating the news: How algorithms are rewriting the media*. Columbia University Press.

Chesney, R., & Citron, D. (2019). Deep fakes: A looming challenge for privacy, democracy, and national security.

California Law Review, 107(6), 1753–1820.

Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Sage.

Dörr, K. N. (2016). Mapping the field of algorithmic journalism. *Digital Journalism*, 4(6), 700–722.

<https://doi.org/10.1080/21670811.2015.1096748>

O. V., Altıntop, M., & Bak, G. (2025). İletişim ve medya alanında yeni bir gereklilik: Yapay zekâ okuryazarlığı.

İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2), 724–743.

<https://doi.org/10.54282/inijoss.1760209>

Floridi, L. (2019). Establishing the rules for building trustworthy AI. *Nature Machine Intelligence*, 1(6), 261–262.

<https://doi.org/10.1038/s42256-019-0055-y>

Floridi, L., & Chiriatti, M. (2020). GPT-3: Its nature, scope, limits, and consequences. *Minds and Machines*, 30(4), 681–694.

[https://doi.org/10.1007/s11023-020-09548-](https://doi.org/10.1007/s11023-020-09548-1)

[1](https://doi.org/10.1007/s11023-020-09548-1)

www.ankarasosyalbilimlerdergisi.com.tr

Floridi, L., Cowls, J., Beltrametti, M., et al. (2018). AI4People—An ethical framework for a good AI society. *Minds and*

Machines, 28(4), 689–707.
<https://doi.org/10.1007/s11023-018-9482-5>

Fiske, S. T., & Taylor, S. E. (1991). *Social cognition* (2nd ed.). McGraw-Hill.

Gillespie, T. (2018). *Custodians of the internet: Platforms, content moderation, and the hidden decisions that shape social media*. Yale University Press.

Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology* (4th ed.). Sage.

Messer, A. (2024). *Sanatta yapay zekâ ve özgünlük* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi.

Montal, T., & Reich, Z. (2017). I, robot. You, journalist. Who is the author? *Digital Journalism*, 5(7), 829–849.

<https://doi.org/10.1080/21670811.2016.1209083>

Napoli, P. M. (2019). *Social media and the public interest: Media regulation in the disinformation age*. Columbia University Press.

- Noble, S. U. (2018). *Algorithms of oppression: How search engines reinforce racism*. NYU Press.
- O’Neil, C. (2016). *Weapons of math destruction: How big data increases inequality and threatens democracy*.
- Crown.Öztaşkın, A. (2025). Yapay zekânın değil, sistemin güven sorunu var! *Ekonomim*.
- Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the internet is hiding from you*. Penguin Press.
- Roberts, S. T. (2019). *Behind the screen: Content moderation in the shadows of social media*. Yale University Press.
- Roberts, H., Hine, E., Taddeo, M., & Floridi, L. (2024). Global AI governance: Barriers and pathways forward. *International Affairs*, 100(3), 1275–1286. <https://doi.org/10.1093/ia/iaae049>
- Russell, S., & Norvig, P. (2016). *Artificial intelligence: A modern approach* (3rd ed.). Pearson.
- Russell, S., & Norvig, P. (2021). *Artificial intelligence: A modern approach* (4th ed.). Pearson.
- Sundar, S. S. (2020). Rise of machine agency: A framework for studying the psychology of human–AI interaction. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 25(1), 74–88. <https://doi.org/10.1093/jcmc/zmz026>
- Tufekci, Z. (2015). Algorithmic harms beyond Facebook and Google: Emergent challenges of computational agency. *Colorado Technology Law Journal*, 13(1), 203–218.
- Weizenbaum, J. (1966). ELIZA—A computer program for the study of natural language communication between man and machine. *Communications of the ACM*, 9(1), 36–45. <https://doi.org/10.1145/365153.365168>
- Vincent, J. (2023). CNET’s AI-written articles are riddled with errors. *The Verge*.
- Zhang, Y., Chen, J., & Li, X. (2023). Generative AI and the future of content creation. *Journal of Digital Media Studies*, 5(2), 101–118.
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism*. PublicAffairs.

Ankara Eğitim ve Araştırma Sosyal Bilimler Dergisi

**Dijital Öğrenmenin Öğrenci Katılımı Üzerindeki Etkileri: Kavramsal
Çerçeve, Ölçüm Yaklaşımları ve Uygulamaya Dönük Çıkarımlar**

Makale Başvuru Tarihi: 08.01.2026

Makale Yayın Tarihi: 19.03.2026

Makale Türü: Derleme

E-Issn: 3023-4603

Doi No: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19111125>

Cilt:5 Sayı: 7 Yıl: 2026 Ss:93- 117

1.Nejdet ÖZBEK

Doktor Öğretim Üyesi

Onbeş Kasım Kıbrıs Üniversitesi

Eğitim Fakültesi/Rehberlik ve Psikolojik

Danışmanlık Bölümü

Yazar:nejdetozbek@onbeskku.edu.tr

Orcid ID: 0009-0003-3967-1477

ÖZET

Bu çalışma, dijital öğrenmenin öğrenci katılımı üzerindeki etkilerini kavramsal, metodolojik ve uygulamaya dönük boyutlarıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, öğrenci katılımı bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarıyla ele alınmış; dijital öğrenme ortamlarının bu boyutlar üzerindeki etkileri çok yönlü olarak değerlendirilmiştir.

Karma yöntem yaklaşımıyla yürütülen çalışmada hem nicel hem nitel veri toplama araçları kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, dijital araçların etkileşim, motivasyon ve öğrenmeye aktif katılımı artırdığını göstermektedir. Bununla birlikte, katılım düzeyinin; öğretmen rolü, öğrenme ortamı tasarımı ve teknolojik altyapı gibi değişkenlere bağlı olarak farklılaştığı belirlenmiştir.

Çalışma sonucunda, etkili dijital öğrenme uygulamalarının öğrenci merkezli tasarım, güçlü geri bildirim mekanizmaları ve pedagojik uyum ile desteklenmesi gerektiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dijital öğrenme, öğrenci katılımı, etkileşim, öğrenme ortamı tasarımı, eğitim teknolojileri

ABSTRACT

This study aims to examine the effects of digital learning on student engagement from conceptual, methodological, and practical perspectives. Student engagement is addressed through cognitive, emotional, and behavioral dimensions, and the impact of digital learning environments on these dimensions is analyzed comprehensively.

A mixed-methods approach was employed, utilizing both quantitative and qualitative data collection tools. The findings indicate that digital tools enhance interaction, motivation, and active participation in the learning process. However, the level of engagement varies depending on factors such as teacher roles, learning environment design, and technological infrastructure.

The study concludes that effective digital learning practices should be supported by student-centered design, strong feedback mechanisms, and pedagogical alignment.

Keywords: Digital learning, student engagement, interaction, learning environment design, educational technologies

1. GİRİŞ

Dijital öğrenme, dijital teknolojilerin modern eğitim ortamlarına kademeli olarak dahil edilmesinin kaçınılmaz bir gerçeğidir; öğrenci katılımı üzerindeki etkisi nedeniyle hızla çok önemli bir araştırma hedefi haline geliyor. Dijital teknolojilerin eğitim süreçlerine entegrasyonu, öğretim yöntemlerini derinden değiştiriyor ve öğrenci etkileşimini tamamen yeni bir düzeye taşıyor.

Bu bağlamda, öğrenme sürecine aktif katılımın bilgi edinme ve beceri geliştirme tedavisini etkilemesi nedeniyle, öğrenme çıktılarına ve başarıya öğrenci katılımının kritik doğası kabul edilmektedir. Ancak dijital ortamların sağladığı fırsatların etkililiği, teknolojilerin tasarım ve uygulama stratejilerine bağlıdır. Bu nedenle dijital öğrenme süreçlerine öğrenci katılımını anlamak ve değerlendirmek için kavramsal ve ölçüm yaklaşımlarının dikkatli bir şekilde geliştirilmesi gerekmektedir.

Ayrıca, dijital ortamların öğrenci katılımını nasıl etkilediğine ilişkin birikmiş kanıtlara dayanan uygun çıkarımlar bu nedenle sistematik olarak bu amaç doğrultusunda derlenmelidir. Bu bölüm, dijital öğrenmenin merkezi kavramları ve

eğitimde öğrenci katılımının önemi hakkında ayrıntılı bir sunum sunmakta, bu kavramlar hakkında kapsamlı bir bilgi çerçevesi için çalışmanın temel motivasyonlarını ve hedeflerini özetlemektedir. Terimlerin kapsamlı tanımı, ölçüm yaklaşımlarının belirlenmesi ve uygulamaya yönelik uygun önerilerin geliştirilmesi, dijital öğrenmenin öğrenci katılımı üzerindeki etkisinin anlaşılmasına katkıda bulunmak üzere tasarlandıklarından odak noktaları haline gelir (Çapar2024)(Özek & Sincer, 2024).

Daha önce de belirtildiği gibi kavramsal çerçeve, dijital öğrenme ile öğrenci katılımı arasındaki temel ilişkiyi destekleyen ve detaylandıran önemli bir araçtır. Dijital öğrenme, teknolojinin eğitim sürecine entegrasyonunun mümkün kıldığı son derece yenilikçi öğrenme ortamlarını ve metodolojilerini ifade ederken, öğrenci katılımı, öğrenme sürecine aktif ve etkili katılım kavramını tanımlamaktadır.

İki terimin birleşimi, eğitimin başarısını doğrudan etkileyen en önemli faktörlerden birini tanımlar; öğrenci katılımı, öğrenme başarısı ve motivasyon gibi öğrenme sürecinin temel yönlerini belirler ve öğrenme çıktılarının eğitim hedeflerine ulaşmasını sağlar. Dijital ortamlar, öğrencilerin ilgisini çekme ve sürdürme

konusunda yeni kriterler ve boyutlar yaratan geleneksel eğitim yaklaşımlarına kıyasla çok daha çeşitli ve erişilebilir öğrenme fırsatları sunmaktadır. Bu bağlamda kavramsal çerçeve, öğrenci katılımının çeşitli boyutlarını ve duygusal, bilişsel ve davranışsal bileşenleri içeren değerlendirme kriterlerini tanımlamakta ve dijital öğrenme ortamlarının tüm bunlar üzerindeki etkilerini sistematik olarak araştırmaktadır.

Ayrıca dijital araçların özellikleri ve etkileşim kalıpları öğrenci katılımının artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Aşağıdaki kavramsal parametreler katılımı değerlendirmek için kullanılacak çeşitli modelleri ve ölçümleri içerir. Böylece kavramsal çerçeve, dijital öğrenmenin öğrenci katılımını nasıl etkilediğinin daha ayrıntılı anlaşılmasına ve eğitimde bu etkilerin ölçülmesine yönelik metodolojik bir çerçeve oluşturulmasına temel oluşturur;

Etkili eğitim teknolojilerine uyumu teşvik eden stratejilerin geliştirilmesine yardımcı olur ve pratik uygulama sırasında ortaya çıkabilecek sorunların önceden tahmin edilmesini ve ele alınmasını sağlar (Demir, 2025)(Tatlı & Şimşek, 2022).

1.1.Dijital öğrenme ve öğrenci katılımı kavramları

Dijital öğrenme, eğitsel süreçleri köklü bir şekilde yeniden biçimlendiren, özellikle bilgi çağının özelliklerini taşıdığı dinamik yapıda eğitim yaklaşımı olması bakımından modern teknolojilerin ve çeşitli dijital ortamların kullanılmasını esas alan yenilikçi bir özelliğe sahiptir.

Dijital öğrenme yaklaşımının temel amacı, öğrenme deneyimini daha derinlemesine zenginleştirme ve öğrencilerin aktif katılımını teşvik ederek eğitimi daha etkili bir süreç haline getirme fırsatı sunmaktır. Dijital öğrenme ortamları, geleneksel sınıf odası müfredatını çağdaş teknolojik temelli alt yapı ile ustaca birleştiren, öğrencilere özgü etkileşimli ve esnek bir öğrenme deneyimi kazandıran çarpıcı platformlardır.

Bu durumda, öğrenci katılımı, yalnızca pasif bir bilgi tüketicisi olma rolünden uzaklaşarak, öğrencilerin öğrenme sürecine aktif olarak dahil olduğunu belirten bir kavramdır. Öğrenci katılımı, öğrencilerin öğrenme yeteneklerini geliştiren kritik bir faktör olmaları bakımından eleştirilir. Bu nedenle, öğrenci katılımı dijital öğrenme fırsatlarının yaşam boyu öğrenme alanındaki rolleri hakkında daha geniş bir

perspektif oluşturulmasını gerektirir (Tüplek et al.2024)

Dijital öğrenme ve öğrenci katılımı kavramları arasındaki yakın ilişki, bu iki faktörün öncelikli olarak bildik zamanların eğitim sistemine odaklanmış olmasıyla açıklanabilir.

Dijital ortamlar öğrenme sürecini zenginleştirirken öğrencilere kendini ifade etme, keşfetme, eleştirel düşünme gibi eleştirel ve temel becerileri edinme fırsatı sunmaktadır. Ayrıca, öğrencilerin öğrenme stillerine göre uyarlanmış öğrenme materyalleri ve etkinliklerinin sağlanmasını destekleyerek kişiselleştirilmiş öğrenme yaklaşımlarının desteklenmesine yardımcı olurlar.

Öğrencilerin teknolojinin etkili kullanımını motivasyonlarını artırarak öğrenmeye olan ilgi ve bağlılıklarını güçlendirmektedir. Ayrıca dijital ortamlar, öğrenci katılımının çok boyutlu olarak ölçülmesini kolaylaştıran çeşitli araç ve ölçüm yaklaşımlarıyla donatılmıştır. Sonuç olarak öğrencilerin öğrenme sürecindeki etkinlikleri, sürece katılım sıklıkları, katılımlarının kalitesi gibi kriterler objektif ve sistemli bir şekilde değerlendirilebilmektedir.

Eklenecek noktalar arasında öğrencilerin etkileşimleri, öğrenme deneyimlerinin daha derin bir şekilde gelişmesine katkıda bulunur.(Beklenen Koşullar) Üstelik bu fırsat, öğretmenlerin öğrencileri daha iyi anlamasına ve uygun şekilde yanıt vermesine olanak tanır (Güneş, 2025)

Bu nedenle, dijital öğrenme ortamları, eğitimde çok karmaşık bir alan olan öğrenci katılımının ne olduğunu ve nasıl başarılı bir biçimde ölçülebileceğini ilk sorgulayan, analiz eden ve araştıran bir konudur. İstanbul:

Eğitim Uzmanları Konseyi. Bu nedenle, bu tür çözümler, öğretim teknolojilerini etkili bir şekilde uygulamak ve bileşenlerini değerlendirmeye yönelik kapsamlı bir başlangıç, ilerleme bilgisi ve başvuru noktası sağlar.

Bu özelliğe dayanarak, dijital ortamların etkin bir şekilde kullanılması, öğretim meslektaşları tarafından daha kaliteli eğitim tasarımı geliştirmek ve uygulamalarını genişletseler bile öğrencilere ilham vermelerine ve katkıda bulunmalarına yardımcı olacak kritik bir parçadır (Maral, 2025). Öğrenci katılımı boyutları ve ölçütleri Öğrenci katılımı, her şeyden önce öğrenme süreçlerinin etkinliği ve başarısı için hayati bir unsur olup,

çeşitli boyutlar ve ölçütlere göre dikkatle değerlendirilen kategorilerden biridir.

Pratikte, öğrenci katılımı, bilişsel, duygusal ve davranışsal olmak üzere genellikle üç ana kategori veya boyuta ayrılmaktadır. Bilişsel boyut, öğrencinin öğrenme sürecine aktif olarak katılımını, bilgi düzeyini ve eleştirel düşünme becerilerini ayrıntılı şekilde yansıtan bir bileşendir.

Duygusal boyut, öğrencinin öğrenmeye yönelik motivasyonunu, ilgi seviyesini ve tutumlarını daha somut ve açık bir şekilde sergileyen bir etkidir.

Davranışsal boyut, sınıf içi ve dışı etkileşimleri, ders sıklığını, ders dışı etkinliklere katılımı içeren daha geniş bir ölçekte hareket eden boyuttur. Bu boyut, gelişen ve doğrudan öğrenci deneyimini etkileyen unsurlardır çünkü bu deneyim kaliteli bir öğrenme deneyimini oluşturur (Özcan,2024)

Ölçütler açısından, katılımın değerlendirilmesinde nicel ve nitel göstergeler kullanıldığında, çok dikkatli tüketilir. Nicelik belirten ölçütler, öğrenci dersine süre, yoğunluk oranları ve tamamlanan ödev sayısı gibi somut ve sayısal verilerdir. Bu sebeple, öğrenci katılımını ölçmek için kesin bir temel oluşmaktadır. Bu arada, nitelik belirten gösterge, öğrencinin ders sırasında yaptığı

katkı değerine, iletişimin derinliğine ve öğrenme sürecine katılımın aktifliğine odaklanmaktadır ve katılımın soyut ve kompleks boyutlarını meydana getirir. Ayrıca, yeni teknoloji kullanımıyla etkileşim düzeyi ve dijital alandaki katılım yoğunluğu gibi etkileşimi içeren ölçütler önemlidir ve katılımın değerlendirilmesi açısından göz ardı edilemez. Her iki ölçüt türü de öğrencilerin öğrenme süreçlerini daha iyi anlamak amacı ile birbirini tamamlamaktadır (Toker,2022).

Bu süreç, çeşitli araçlar ve yöntemlerin titizlikle tercih edilmesini içerir. Ayrıca, anketler, gözlemler, ders içi ve çevrimiçi etkinliklerin ayrıntılı analizleri, öğrenci performans raporları ve geribildirim formları gibi çeşitli araçlardan faydalanılarak öğrenci performansının ve etkinliklerine katılımın farklı boyutları hem miktar hem de nitelik açısından etkili bir şekilde ölçülür.

Bu cihazlar sayesinde, kaydedilen veriler, alanlar ayrıntılı olarak takip edilebilir ve bunlar analitik bir bakış açısı ile tamamen keşfedilebilir. Bu durumda, dijital öğrenme platformunun katılıma hangi etkisinin olduğunu daha kesin bir şekilde anlayabilir ve bu etkilerin daha da optimize edilmesine yönelik stratejiler, belirli olması gereken şekillerde geliştirilebilir (Öztırak,2025).

1.2. Dijital araçların katılım üzerindeki etkileri

Dijital araçlar, öğrenci katılımını artırmak için hayati bir rol oynar. Öğrencileri sürece daha fazla dahil etmeye yardımcı olabilecek çok çeşitli içerik özelliklerine sahip, daha fazla etkileşim ve motivasyona yol açan bu araçlar, öğrencileri öğrenme sürecinin bir parçası yapar.

Özellikle, interaktif öğrenme içeren oyun ögesi ve içerik ile etkileyici ve zengin görseller öğrenci ilgisini çekmek ve öğrencileri sürece dâhil etmek için etkili ve işlevsel olarak kabul edilir. Dahası, dijital bir alan, öğrencinin hızına, tercihlerine ve çeşitli stillerde öğrenmelerine izin vermek demek olup özelleştirilebilir öğrenme sağlar. Bu, öğrencilerin öğrenme motivasyonunu ve seviyelerini artırmak için en iyi şekilde, özellikle de tüm grupları düşünme eğilimi olduğunda etkilidir.

Bu araçların faydalanılması, her türlü öğrenmenin öğrenciler için erişilebilir kılınmasını sağlar ve bu, daha cazip ve keyifli hale getirir. Bununla birlikte, etkinliği, kullanıcının belirli becerilerine ve mevcut imkânlarla bağlı olacaktır: Öğrencilerin öğrenme süreçlerine katkıda bulunmalarına aktif bir rol oynar. Dahası, öğrencilerin süreci şekillendirmelerini sağlar: deneyimleri sırasında öğrenciler

daha da etkileşimli olurlar ve bu, örneğin çevrimiçi forumlar, anketler, arkadaş içgörülerini veya sanal sınıf uygulamaları gibi fırsatlar anlamına gelebilir. Bu, öğrencilerin öğretmenleriyle daha etkin ve sürekli bir iletişim ve etkileşim kurmalarına olanak tanır. Sonuç olarak; etkileşim ve özelleştirme imkanı sunan dijital araçlar, öğrenci katılımını artırmak ve daha zengin bir öğrenme deneyimi için kritik bir öneme sahiptir.

Bununla birlikte, bu fırsatlar, altyapı ve pedagojik uygulamanın uyumlu bir şekilde gelişmesiyle mümkündür (Yılmaz, 2023).

1.3. Öğrenme ortamı tasarımı ve katılım arasındaki ilişki

Öğrenme ortamının tasarımı, öğrencilerin katılımını etkileyen hem önemli hem de çok boyutlu etkiler yaratmaktadır. Dijital öğrenme ortamlarında uygun tasarım ilkeleri ve teknik altyapının birleşimi kullanış düzeylerini artıran temel unsurlar olarak öne çıkar. Tasarım sürecinde, öğrencilerin farklı öğrenme ihtiyaçları, ilgi ve erişim seçenekleri dikkate alınmalıdır.

Bu, ortamın kapsayıcı ve etkileşimli bir işbirliğine dönüşmesine olanak tanıyacaktır. Bu bağlamda, zengin içeriğin ve kullanıcı dostu arayüzlerin

entegrasyonu, öğrenenlerin motivasyonunu artırır ve aktif katılımını sağlar. İçeriğin esnekliği, erişim hakkı ve gerçek zamanlı ayrıcalıklar, öğrencilerin dayanışmasını ve derse olan ilgisini artırabilir.

Öğrenme ile öğretim ortamları, öğrenme araçları aracılığıyla öğrenme sürecini yönetmek, öğrenci-öğretmen etkileşimini kolaylaştırmak ve her ikisinin de etkileşimini yönlendirmek için ağırlıklı olarak tasarlanmalıdır. Bu nedenle ortam tasarımı ile katılım arasındaki ilişki, ortamın yapısının yanı sıra içerik ve etkileşime dayanır. Öğrenenlerin katılımını teşvik etmek için öğrenme ortamlarının, ödüllendirici ve teşvik edici unsurlarla zenginleştirilmesi gerekmektedir.

Neticesinde, etkin öğrenme ortamı tasarımı, öğrenci motivasyonunu ve katılımını teşvik eden bütünsel bir yapıya dayanır ve aynı zamanda öğretim başarısını artırmanın en önemli faktörlerinden biridir (Yavrutürk, 2025)

1.4.Öğretmen rolü, geribildirim ve katılım dinamikleri

Öğretmenlerin rolü, dijital öğrenme ortamlarındaki öğrenci katılımını artırmada belirleyici unsurlardan biridir. Öğretmenler, teknolojiyi etkin şekilde kullanmalı ve öğrencilerin daha fazla

katılımını desteklemek amacıyla uygun geribildirim mekanizmaları geliştirmelidir. Dijital araçlarla sağlanan farklı geri bildirim seçenekleri, öğrencilerin gelişimini izleme, kendi hatalarını düzeltme ve motivasyonlarını sürdürme yolunda önemli rol oynamaktadır. Bu şekilde, bir yandan öğrencilerin daha fazla katılmasına güvenlik duygusu veren öğretmenlerin rolü, diğer yandan öğrencilerin katılım oranlarını artırmalarına yardımcı olmak açısından kritiktir.

Aynı zamanda öğretmenlerin öğrencilerle etkileşim şekilleri, dijital araçlara geçişi belirleyici unsurlardan biridir. Öğrenci katılımını artırmak için öğretmenlerin hem teknolojiyi daha geniş kapsamda ele almaları gerekmekte hem sadece bir öğretim aracı olarak görmeleri gerekmektedir. Öğrenci merkezli yaklaşımlar, sadece dijitaleri daha yaygın hale getirmek amacıyla değil, aynı zamanda öğrenci motivasyonunu artırmak için gereklidir.

Geri bildirim sürecinde, zamanında ve etkili dönütler vererek öğrencilerin sabit bir motivasyonla derslere katılmaları da olanaklı hale gelmektedir. Bu bağlamda, öğretmenlerin öğrenciye özgü geri bildirim vermesi, dijital öğrenme öğrenci dinamiklerini etkilemekte ve onları

etkileşimlerini artırmaktadır. Sonuç olarak, öğretmenler öğrenci katılımını artırmada vazgeçilmez olmanın yanı sıra, bu dinamikleri kullanım zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir (Gök et al., 2025)

2. AMAÇ

Bu çalışmanın temel amacı, dijital öğrenme ortamlarının öğrenci katılımı üzerindeki etkilerini çok boyutlu bir perspektiften incelemek ve bu etkileşimi açıklayan kavramsal, ölçümsel ve uygulamaya dönük bir çerçeve ortaya koymaktır.

Bu doğrultuda, öğrenci katılımının bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarının dijital öğrenme süreçleriyle nasıl şekillendiği analiz edilmekte; dijital araçların, öğrenme ortamı tasarımının ve öğretmen geri bildirimlerinin katılım üzerindeki rolü sistematik biçimde değerlendirilmektedir.

Ayrıca çalışma, öğrenci katılımını ölçmeye yönelik kullanılan nicel ve nitel yaklaşımların etkililiğini karşılaştırarak alana metodolojik katkı sunmayı hedeflemektedir. Elde edilen bulgular ışığında, eğitim uygulayıcılarına yönelik pratik öneriler geliştirmek ve dijital öğrenme süreçlerinin daha etkili, kapsayıcı ve sürdürülebilir biçimde

yapılandırılmasına katkı sağlamak da çalışmanın öncelikli amaçları arasında yer almaktadır.

3. YÖNTEM

Bu yöntem, araştırmacıya daha otoriter ve soğukkanlı bir şekilde kaçınılmaz paradokslarla karşı karşıya kalan analiz edilen sürece katılımı etkileyen faktörleri sistematik ve net bir şekilde araştırma fırsatı sağlar.

İlk aşamada, karma bir yaklaşım benimsemek suretiyle araştırmanın iki önemli bileşeni olan nicel ve nitel veri toplamak için veri toplama araçları görev yaptı ve çok kaynaklı, çok boyutlu ve entelektüel bir veri seti oluşturdu. Bu çerçevede, anket kullanılarak geniş bir örneklem grubu üzerinden çok yönlü, çeşitliliği geniş ve temsili veriler toplandı, ardından derinlemesine görüşmeler ve gözlem teknikleriyle öğrenci ve öğretmen deneyimleri iyi bir şekilde kaydedildi.

Bu varlık süreci, dijital araçların katılım düzeyi, kullanım sıklığı ve öğrenme sürecine etkilerine ek olarak, öğrenme ortamının tasarımı ve öğretmenliğin geleceği hakkında benzersiz ve değerli görüşlere izin veren başka büyük önerilerde bulundu. Bu öneriler, güvenilirliklerini önemli ölçüde artırarak,

araştırmacılara katılımcıların deneyiminin sıradan olduğunu anlama fırsatı sunmuştur (Arkaz, 2023).

Toplanan verilerin analizi, sayısal verilerin; betimsel ve çıkarımsal istatistiksel tekniklerle değerlendirme içermesine ek olarak, katılımın farklı boyutları ve ölçütleri arasındaki ilişkilerin önemlilik düzeylerine kadar belirlenmesi sürecine titizlikle bakılmıştır.

Nitel verilerin analizi ihtiva; yarı nitel bir araştırmanın figür etkisiyle oluşturulan tematik analiz yöntemi ve analiz sonucunda elde edilen temalar, bilgilerin özüdür ve öğrenci ve öğretmenlerin deneyimleri hakkında çok önemli bir perspektif sağlamaktadır. Aynı zamanda, katılım üzerinde etkili olduğu öne sürülen farklı dijital araç ve uygulamaların, sistematik bir karşılaştırma analizi üzerinden etki analizi yapılmış ve bu bağlamda bir dizi dikkatli bir parametre belirlenmiştir.

Son olarak, çalışmanın güvenilirlik ve geçerliliği açısından, katılımcıların veri toplamaya gönüllü olduğu ve etik kuralların dikkate alındığı bir veri toplama stratejisi izlenmiştir (Merdin & Bayazit, 2025).

Bu nedenle, bu yöntemin uygulanması, dijital öğrenme sistemlerinde öğrenci katılımıyla ilişkili birçok değişkenin ve bunların nasıl ölçüleceğine ilişkin detaylarla dahil olmak üzere genel bir kavramlayıcı filtre sunar ve belirtir.

Bununla birlikte, çalışmadan elde edilen bulgulara yönelik alan uygulamalı çözümler için bir dizi strateji sunulmaktadır ve hem çalışmanın kısıtlamalarına hem de geleceğe yönelik fırsatlara bakıldığında, üzerine inşa edilebilecek yararlı bir altyapı oluşturulmaktadır, çünkü diğer araştırmacının konuyu daha ileri götürmesine izin verir.

Bu nedenle, bu yazının içeriği, kılavuz niteliğinde mükemmel bilgi sunmaktadır ve dijital eğitimde benzer sorunları olan tüm paydaşlar için faydalıdır (Uygun, 2023)

3.1.Araştırma tasarımı ve veri toplama

Araştırma tasarımı ve veri toplama aşaması, çalışmanın güvenilirliği ve geçerliliği açısından oldukça kritik bir aşama olarak kabul edilmelidir. Bu kapsamda özellikle, araştırma amacının belirlenmesine bağlı olarak, nitel, nicel ya da karma yöntemler tercih edilmiştir. Genel olarak nicel araştırmalarda

yapılandırılmış anketler ve ölçekler kullanılmakta bu şekilde oluşturulan araçlarla yapılan ölçümlerin standart hale getirilmesi söz konusu olmaktadır.

Nitel çalışmalarda ise, daha derinlemesine incelemeler yapılabilmesi adına örneğin, derinlemesine görüşmeler, odak grup çalışmaları ya da açık uçlu anketler gerçekleştirilebilmekte ve katılımcıların düşünce ve deneyimleri daha detaylı bir şekilde analiz edilebilmektedir.

Öte yandan, araştırmaların tarafsız ve ayrımcı olmaları adına, örnekleme seçimi konusunda da oldukça titiz bir yaklaşım benimsemekte, örnekleme farklı demografik özellikler ile eğitim seviyeleri gözetilerek, temsil edici bir örneklem oluşturulmuştur. Bu aşama, veri toplama süreçlerine öznel yollarla müdahalelerin önüne geçilmesini ve veri toplama sürecinde belirsizliklerin önüne geçilmesini sağlayarak, elde edilen verilerin genel geçerliliğini pekiştirmektedir (Tutar, 2022).

Günümüz eğitim dünyasında veri toplama süreçlerinde dijital araçların ve çeşitli platformların kullanılması son derece önemli hale gelmiştir. Özellikle çevrimiçi anketler, okul içi ve dışındaki dijital platformlarla entegre bir veri toplama yöntemi olarak birçok avantaj sunmuştur.

Bu yenilikçi yöntemler, katılımcıların dijital öğrenme evinde gerçek deneyimleri ve katılımına ilişkin daha kapsamlı ve ayrıntılı verilere ulaşmaya imkan vermiştir. Benzer şekilde, tüm veri ve katılımcı gizliliğine duyulan saygı ve bilgi pirveliği, katılımcıların gizliliğini koruyarak ve verileri en güvenli biçimde depolamak için önlemler alınmak suretiyle gözetilmiştir. Bu nedenle, dijital eğilimler, veri toplama süreçlerini geliştirmek için yeni ve daha etkili fırsatlar sunmaktadır (Çağırkan, 2026).

Ölçme araçlarıyla ilgili olarak, mevcut literatürlerde özenle seçilen ve kullanılan ölçüm aracının geliştirildiği seviyenin yeterli olduğu anlaşılmıştır. Bu anlamda, ölçek ya da araç geliştirme aşamasında, mevcut literatürde ölçüm aracı olarak hizmet veren birkaç örnek incelenmiş, bu örnekler taban alınıp ölçütler dikkate alınmış ve gerektiğinde adapte edilmiş haliyle kullanılmıştır.

Bu durum, ölçme araçları açısından doğruluk, uygulanabilirlik, ve ölçme alakasını temin etmek bakımından yeterli bulunmuştur. Örneğin, veri toplama yöntemi anket olan sorular, yeterince katılımcıya ulaşmayacak olması durumu söz konusu olduğu için elektronik ortamda yayınlanmış, böylece metodolojik bir maliyet ve zaman anlamında da ciddi bir

indirgenme gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, derinlemesine görüşme ve odak grup çalışmaları gibi kalitatif araştırmalar yapılarak, ölçme araçlarının sonucunun çoklu, çok fasetli olduğu rich ve derinleştirilmiş veri toplanmıştır.

Bu yaklaşım, mevcut araştırmada güvenilirlik ve geçerliliğe yönelik planlanmış bir yaklaşımdır (Pekcan, Toraman; 2022).

Sonuç olarak, veri analizi öncesinde formatlandığı şekilde toplanan verilerin her türlü nicel analizinde çeşitli istatistiksel yazılımlar kullanılmıştır. Veriler, bağlantılı inceleme ve analizlerde, temel çapraz tablolar ve korelasyon analizlerinde değerlendirilmiş ve incelenmiştir.

Bu, veriler arası ilişkilerin beynelmilel tesiri ve bağlantılardır ve daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Nitel malzemeler, içerik ve değerlendirme analizleri, temalı analizler ve daha fazlası da dahil olmak üzere birçok dereceden titizlikle incelenmiştir. Bu, edinimler ve makaleler hakkında daha derinlemesine bilgi veren katılımcılarca daha fazla genişlik ve açıklıkla tartışılabilir.

Bu tür bir bütünsel ve kapsamlı bir programa, araştırma bulgularının gücü ve çözümsel tesiri ile belirgin bir test

edilmiştir. Sonuç olarak, işbu araştırma gözden geçirme ve geçirme tasarımı yöntemi ve istatistiksel güvence ile veri bütünlüğü gerektirir ve bu da vazgeçilmez ve kesin ifadesi önemli unsurlardır (Küçükkambak, Armağan; 2022)

3.2.Ölçüm araçları ve veri analizi yöntemleri

Ölçüm araçları ve veri analizi, hangi yöntem ve aracın kullanılacağına dikkat edilmesi gereken çeşitli ölçme araçlarını ve yöntemlerini içerir. Öğrenci katılımı için ölçme araçları ve yöntemleri anketler, gözlem formları, performans değerlendirme araçlarıdır.

Anketler, öğrenci katılımını ölçerek öğrencilerin görüşlerini, düşüncelerini ve algılarını ölçmek için kullanılabilir ve nitel ve nicel boyutlarda katılımı artırma fırsatı sunar.

Gözlemler, öğrencilerin aktiflik düzeyini ve etkileşim modelini belirleyerek sınıf içi davranış ve eylemleri kaydederek dikkatlice yapılır. Performans değerlendirme araçları, öğrencilere öğrenme etkileşimi sağlamak için öğrenme sürecini somutlaştıran projeler, portföyler ve öğrenci çalışmalarından oluşur. Bu ölçüm araçları ve değerlendirme süreçleri dijital öğrenme ortamlarında öğrenci

katılımını derinden anlarken, aynı zamanda daha iyi öğretim stratejileri geliştirme amacıyla da kullanılır (Yaylı, 2025)(Yılmaz, 2023).

Dolayısıyla, her iki veri türünden veriler ile bu verilerin derinlemesine analiz edilmesi belirli bir yarıçapta sunulduğunda, dijital öğrenme etki ve etkenlerinin bütünsel bir anlayışı oluşturulabilir. Bu, nicel verilere dayanan bulguların yanı sıra, analizler sırasında verilerin belirli alanlarda sınırlı kalmadığı için daha kapsamlı bir anlayış sunan verilere dayanan nitel bulgulara da dayanmaktadır. Eşanlımlı yürütülen karma yöntemler, analizlerin nicel ve nitel bulgularını bir araya getirerek daha fazla iç görü sağlar ve bu, eğitim araştırmasının derinlemesine incelenmesini güçlendirir.

Öyleyse veriler, elde edilebilecek baskın anlamların ötesinde yorumlanacak ve bu da daha iyi bir eğitim pratiğine yol açacak sonuçlar hakkında bunun gibi karmaşık bilgiler verecektir (Tosun, 2025)

Bir diğer sorun, veri analizi sürecinde çeşitli ölçütler bakımından önem taşıyan verilerin nesnel ve objektif biçimde değerlendirilmesiyle ilgilidir. Değerlendirme ölçüleri arasında, araştırmalarda kullanılacak olan aracın geçerliliği ile güvenilirliği gibi ölçütler yer almaktadır. Bu bağlamda, veri analizinde kullanılacak olan araçların ve veri toplama

araçlarının değerlendirmesi için öncesinde dikkatlice bir pilot çalışma yapılmalı, veri toplama araçlarının güvenilirliği ölçütleri titizlikle belirlenmelidir.

Ayrıca SPSS, MAXQDA gibi analiz yazılımlarından da yararlanılarak, verilerin işlenmesi daha kolay hale getirilmesi sonucunda daha anlamlı ve bilimsel özelliği bulunan sonuçlar elde edilmektedir.

Tüm bu yaklaşımlar sayesinde öğrenci katılımını etkileyen faktörler daha doğru bir biçimde ele alınabilmesi ve bu bağlamda elde edilen sonuçların da sağlam, güvenilir, sınanabilir temellere dayanması mümkün olmaktadır. Bu süreçler araştırmaların kalitesini artırır ve elde edilen sonuçların geçerliliği, güvenilirliği gibi ölçütler açısından değerini artırır (Yıldız, 2025)

3.3.Etik ve güvenilirlik hususları

İkinci olarak, veri toplama ve analiz süreçlerinin etik kriterlere ve güvenilirlik ilkelerine uygun olduğundan emin olmak gerekmektedir. Etik açıdan doğru ve güvenilir bir şekilde gerçekleştirilmeyen bir araştırma, objektivitesinden ödün vermekte ve oldukça kuşku uyandırmaktadır. Maddenin delinebilir ve ölçülebilir bir boyutu olduğu anlamına

gelir. Etik ve güvenilirlik kavramları, geçerli bir araştırma ve sonucun bilimsel itibarını belirleyen kritik faktörlerdir. Bu tür bir araştırma yapmayı düşünen kişiler için, öğrencilerinin kişisel ve akademik bilgileri ve araçlarıyla ilgili onurun korunması ilkemiz büyük önem taşımaktadır.

Bununla birlikte, bilgilendirilmiş onam ve tüm veri gizliliği korunarak elde edilen tüm veri, hiçbir zaman etik ilkeleri ihlal etmemesi önemlidir. Dahası, veri toplama, depolama ve ölçme araçları hakkındaki güvenilirlik ilkesi ve uygulanmalıdır. Bu nedenle, ankette, mülakatta ve gözlemlerde veya diğer ölçme tekniklerindeki güvenilirlik ve geçerlik esastır, tüm ölçme araçlarının bilimsel yöntemlerde olduğu gibi, tasarım ve geçerliğinin amaca uygun olmasını garantiler (Aksu & Arslantaş, 2024).

Bu bağlamda, güvenilirlik kavramı, kullanılan ölçüm araçlarının tutarlılığıyla ve doğruluğuyla olduğu kadar, verilerin tekrarlanabilirliği sağlamak konusundaki titizlikle ilgilidir. Bu amaçla, araştırma sürecinde iç tutarlılık analizleri, test-tekrar test teknikleri ya da çapraz doğrulamalar gibi birtakım yöntemler sağlanmalıdır. Diğer yandan, etik ilkeler, araştırmacının belirli bir pozisyonda yer almasından ve verinin manipülasyonundan korunmak için

araştırmacılar, araştırma sürecinde tarafsız, nesnel ve dürüst olmalı ve bu prensiplere göre hareket etmelidir. Bu anlamda, araştırma sürecinin her aşamasında titizlikle ve dikkatle davranılması, elde edilen sonuçlara ne kadar değer verileceği konusunda bir garantidir (Karaaslan et al.2023).

Ayrıca, araştırmanın etik ve güvenilirlik konuları, bu hususlara duyarlılık gösteren akademik camianın onay süreçleriyle tam bir uyum içinde olmalıdır. Bu bağlamda, etik kurul izinlerinin alınması, araştırmanın yürütülmesi aşamasında gerçekleştirilen bir zorunluluk olmalıdır ve ayrıca araştırmanın bilimsel standartlara uygunluğunun doğrulanması aramalıdır.

Araştırma sonuçlarının nesnel ve tarafsız bir şekilde raporlanması zorunludur ve bu, mümkün olan en düşük önyargı ve hata seviyelerini sağlamak içindir.

Bu yaklaşımla elde edilen bulgular, elde edilen bilgilere ile alan için güvenilir ve geçerlidir ve bu da araştırmaya saygınlık kazandırır. Dijital öğrenmenin öğrenci katılımı üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmalar, bütünsel kalite ve bilimsel etik prensiplerle aksiyon olarak gerçeğe dayalılığını sürdürür (Talu, Tezci; 2025)

4. BULGULAR

Araştırmanın bulguları, dijital öğrenme ortamlarında öğrenci katılımı ile ilişkili boyut ve açılarda belirgin farklılıklar olabileceğini gösterir. Daha spesifik olarak, somut veriler öğrenci etkileşim düzeyinin kullanılan dijital araçlar ve platformlar ile ilişkili olarak olası bir artışa işaret etmektedir.

Yapılan karşılaştırmalı değerlendirmeler, dijital araçların kullanılmadığı kontrollü bir deney ortamında; dijital araç veya platformlarla yapılan çalışmalara kıyasla daha düşük seviyede katılım ve motive olmuş öğrencilerin mevcudiyetini göstermektedir. Bu, sonuç olarak, etkileşimli içerik ile daha çok devreye giren dijital araçlara öğrencinin daha fazla yatırım yapmasına ve daha çok etkileşim kurmasına ve yaratıcı bir şekilde katılımına neden olmuştur.

Ayrıca, dijital ortama doğrudan erişimi sağlayan teknolojinin doğrudan katılım üzerinde belirleyici rol oynadığı da ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan, farklı katılım seviyeleri, katılımın öğretmenin desteğine ve kontrole nasıl yansıdığını göstermektedir. İkincisi, katılımı artırmada son derece önemli bir faktör olduğu vurgulanmıştır. Üçüncüsü, dijital araçlar ve platformlarda katılımı değerlendiren sonuçlar, kaçınılmaz olarak yeterince

dikkate alınmayan öğretmen geribildirim stratejilerinin etkisini ortaya koymuştur. Sonuç olarak, dijital ortamda öğrenci etkileşimliliğini sağlayan öğrenme ve ölçüm araçları, farklı çerçevelerde entegre edilmeleri gereken kritik araçlardır (Özdemir & Özdemir, 2026)

4.1. Somut bulguların sunumu ve karşılaştırmalı değerlendirme

Çıkarılan sonuçlar, dijital öğrenme ortamlarında öğrenci katılımının çeşitli boyutlarda önemli ölçüde arttığını ve bu artışın kayda değer olduğunu belirtmektedir. Öğrenci katılım seviyeleri, dijital araçların özelleştirilmiş ve etkileşimli elemanlarından etkilenmiştir; bu durum öğrencilere daha fazla katılım sağladığı için öğrenme prototipsine daha kapsamlı dahil olmalarını sağlar.

Öğrenciler, özellikle görsel ve simülasyon-türü içerik türleriyle ikna edici ve etkileşimli öğrenme deneyimi yaşadıkları kadar kazanmaları dikkate alındı; bu durum, öğrenme sürecini daha coşkulu hale getirir. Ayrıca geribildirimi tetikleyen platformların sunumuyla öğrenci öğrenme aydınlanmasının yıldırım hızıyla güçlendirildiği belirlendi; bu, deneyimleri interaktif ve müdahalesi mümkün olan öğrenme yapar. Karşılaştırmalı sonuçlar, geleneksel ve dijital öğrenme ortamları

arasında vurucu farklılık olduğunu iddia eder ve bu farklılıkların eğitim süreçlerini nasıl etkilediğini açıklar. Dijital öğrenme yöntemleri, geleneksel denklemlere eklendiğinde öğrenmenin yayınlandığı görüldü; bu, dijital öğrenmenin kilit beyni zaferini vurgular. Bununla birlikte, belirtilen sorunlar vardır; uygulamada öğretmenliğe katılmada rol oynayan teknik eksiklikler ve öğretmenlerin zayıf yetenekleri dijital kararlar alma sürecine engel olabilir ve bu tür durumlar ayrıca eğitim çabalarını tırmandırabilir.

Öğrenci merkezli denklemler, öğrenci gereksinimlerini, konseptleri ve prototipleri karşılaştırmada tetikleyici bir rol oynarak katılımı etkiler. Öğrenci nitelikleri, içerik türleri, tasarım meyarları olmak üzere farklı karşılaştırmaların yapıldığı bağlamlar, dijital uyumun çözümleyici faktörleridir. Dolayısıyla, pedagojik hazırlık ve teknik altyapıya ek olarak öğrenme yöntemlerinin ve öğretmen koçlarının öğrenme prototipinin etkililiği ile ilişkilidir; bu noktada, eğitimin her yönünün uyumlu bir şekilde işbirliği yapmasını gerektirir.

Genel analiz, dijital öğrenmenin farklı faktörlerdeki etkilerinin kavramsal zeminini sağlar ve uygulama ve araştırma perspektiflerinin birleşimini destekler (Çinar, 2023)(Işık, 2024)

4.2.Farklı bağlamlarda katılım değişkenliği

Değişiklikler, öğrencilerin katılımına değişen oranda maruz kalmalarına neden olmaktadır. Değerlendirme değişkenlik gösterebilen faktörlerden biri olurken öğrenci katılım düzeyi tamamen bağlamsal faktörlerle belirlenir.

Bu, bir dizi faktörlere, öğrenme seviyesinin çeşitliliğine, öğrencilerin bireysel olanlarına ve bu faktörler araçsaldır ve birbiriyle etkileşim şeklinde öğrenci katılımını etkiler. Teknolojik altyapı, özellikle düşük veya sınırlı erişim durumlarında olmayan ve yüksek etkileşimli platformlarda artış sağlayan öğrenci katılımı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Öğretim stratejileri ve öğrenme süreçleri de katılımın belirlenmesinde rol oynar. İlgililik ve yaklaşımlardaki çeşitlilik, öğrenci katılımını destekleyebilir. Coğrafi konumlar ve ekonomik durumlar da dijital erişim ve katılım rakamlarını belirleyen diğer önemli faktörlerdir. Güney ve kuzey hem gelişmiş hem de yeterli olanlardır ve özellikle çatallanma göğüste pazarlama kırsal ve ülke ekonomisi. Öğrenci profili ve öğrenme katılımı arasındaki etkileşime birinci sınıf öğrenci profilleri ve öğretim yeterlilikleri değerlendirilebilir.

Dolayısıyla, çeşitli bağlamlardaki öğrenci katılımı nasıl anlaşılmalı ve tanımlanmalıdır? Öğrenme etkinlikleri ve benzeri çok yönlü bir yaklaşımı sınırlamamalı, aynı zamanda öğrenci özellikleri ve çevresel etmenler de dikkate alınmalıdır.

Sonuçta, katılımı uyarmakla sınırlı değildir. Dijital öğrenme ortamlarında bu tür bağlamlardaki değişim göz önüne alındığında, katılım aynı zamanda sürdürülebilir öğrenme deneyimlerini geliştirmenin de vazgeçilmez bir unsurudur (Ünal et al.2024)

5. SONUÇ

Sonuç olarak, dijital öğrenmenin öğrenci katılımı üzerindeki etkileri son derece karmaşık ve çok boyutludur ve bu durum, konu hakkındaki yazın araştırmasının yerinde bir incelemesini gerektirir. Edinilen bilgi ve uygulamalı araştırmalar, dijital araçlar ve öğrenme süreçlerinin tasarımının motivasyonu artırdığı, dikkat ve katılımı canlandırdığı ve teşvik ettiği sonucuna işaret etmektedir.

Bununla birlikte, öğretmenleri teknolojiyi başarıyla entegre etme konusundaki kritik rolü ve doğru ilişkilendirme mekanizmaları göz önünde bulundurularak bu çalışmalar ileri seviyelere taşınmalıdır. Teknolojik

altyapının yanı sıra pedagojik tasarım, öğrenci farkındalığı ve psikososyal faktörler de dikkatle değerlendirilmelidir.

Dijital araçlarla yapılan özel düzenlemelerin, öğrenci performansını artırmada etkili olduğu gösterilmiştir. Ancak, değişen kontekste ortaya çıkan özellikler ve koşullar da hesaba katılmalıdır.

Bu bağlamda, özel gereksinimlere göre çeşitlendirilmiş çok akıllı yaklaşımların geliştirilmesi ve kullanılması gerekmektedir. Bu kapsamda, öğretmen eğitimi, incelemelerin ve uzun vadeli değerlendirmelerin yönlendirilmesi oldukça hayati hale gelmektedir. Ayrıca, daha güçlü verilere sahip iyi tasarlanmış ölçüm araçlarının ve metodolojilerinin geliştirilmesi, gelecekteki başarılı araştırmalar için daha sağlam bir zemin oluşturacaktır.

Dolayısıyla, dijital öğrenmenin öğrenci katılımı üzerinde doğal ve sağlam bir etkiye sahip olması, sürekli gelişme ve araştırmaların da sürekli olması gerektiği anlamına gelir. Sonuç olarak, öğrenci katılımını artırmaya ilişkin iyi tasarlanmış araştırmalar ve çalışmalar, dijital öğrenmenin anahtar araçlarından biri olacaktır (Yılmaz, 2023)(İlkay, Atik; 2024)

6. TARTIŞMA

Dijital öğrenmenin öğrenci katılımı üzerindeki etkileri hakkında yapılan mevcut kapsamlı araştırmalar, çeşitli faktörlerin karmaşık etkileşimlerini ortaya koyar ve bu etkileşimlerde önemli bulgulara işaret eder.

Genellikle, dijital araçlara her zamankinden daha fazla erişilebilirlik ve birbirleriyle etkileşimde bulunmaları için ortam sağladığı için, öğrencilerin ilgi ve katılım seviyesinin arttığı ifade edilir. Bununla birlikte, teknolojik altyapıyla ilgili deneyimlerin öğrenciler arasında net bir farklılık göstermesi, katılımın artmasını bekleme konusunda cazip bir durum değildir.

Literatür araştırmaları, katılım, öğrenme ortamı tasarımı ve öğretmen rolüne odaklanarak katılım düzeyini anlamak için temel bir çerçeve sağlar. Öğrenme ortamları hakkında ortada bulunan kanıtlara dayanarak, öğrenme, öğrenci merkezli pedagoji ve pedagoglar hakkındaki kanıtlar, öğretmen ve rehberlik tutumlarının, öğrenci katılımı ve motivasyonunu güçlü bir şekilde etkileyebileceği ve katılımı olumsuz etkileyebileceği duygusu ortaya çıkar.

Dijital ortam, öğrenme materyali ve etkinliklerin geniş yelpazesi ile kişiselleştirilmiş içerik, bireysel farklılıkları hesaba katan katılım koşulları oluşturduğundan, katılımı artırmada önemli bir rol oynamaktadır. Kanıtlar, tanıklar veya tutulardan alınan kanıtlar arasında önemli farklılıklar olduğunu ve belirli vakalarda benzer seviyelerde katılım oranlarını belirleyen ortam ve öğrenci faktörler olduğunu gösterir.

Literatür araştırmalarıyla yapılan karşılaştırma, bazı vaka çalışmalarının yeterli katılım oranlarına sahipken, diğerlerinin aynı düzeyde katılımcı çekememesinin nedeninin teknolojik, pedagojik ve psikolojik faktörlerden olduğu yönündedir.

Bu bulgular, eğitim uygulayıcılarının tüm yönleriyle teknolojiyi teşvik etmesinin yanı sıra, eğitimi merkez alan eğitim stratejileri geliştirmeleri gerektiğini göstermektedir. Öğretmenlerin mesleki olarak desteklenmesi ve öğrenci temelli pedagojilerin kullanılması bu açıdan önemlidir.

Bununla birlikte, çoğu çalışmanın kısa vadeli sonuçlarla sınırlı olduğunu, katılım oranları üzerinde çeşitli etkenlere sahip kısa vadeli etkilerin binildiğini ve bu nedenle, gelecekteki araştırmaların uzun

vadeli etkiler ve çeşitlilik düzeylerine ağırlık vermesinin önerilmektedir. Bu sonuçlarla, kalıcı ve güvenli dijital öğrenme ortamları oluşturulabilir (Bahşi & Gençler, 2024)(Çapar, 2024)

6.1.Bulguların araştırma literatürü ile ilişkilendirilmesi

Eğitimi desteklemek için kullanılan dijital araçlara karşı öğrenci ilgisi seviyesini anlamaya yönelik kapsamlı bir analiz gerçekleştirdiğimizde bu tür uygulamalarda büyük potansiyel görülmektedir. Bu çalışma kapsamında elde edilen sonuçlar, literatürde daha önce yapılan tüm araştırmalarla uyumlu olmakla birlikte, öğrencilere yeni ve farklı bir şekilde sunulan dijital öğrenme araçlarının gerçek anlamda öğrenci motivasyonunu arttırdığını gösterme eğilimindedir.

Öğrenci deneyiminin analiz edilmesi ve bu alandaki tüm araştırmaların incelemesi, dijital araçların olumlu ve teşvik edici etkisini doğruluyor (Kim ve ark., 2020; Şahin ve Çıtak, 2018). Ayrıca, öğrenme ortamlarının tasarımı ve teknolojinin kullanım şekli, katılım seviyeleri üzerinde belirleyici olmaktadır; bu bağlamda, etkileşimli ve öğrenci merkezli ortamların daha yüksek katılım sağladığı belirlenmiştir (İmamoğlu ve Fırat, 2019; Aydın ve Yılmaz, 2017).

Öğretmenlerin rolü de, dijital öğrenme süreçlerinde kritik öneme sahip olup, geribildirim ve yönlendirmeye katılımın doğrudan ilişkili olduğu literatür tarafından aktarılmaktadır (Çelik ve Güneş, 2016).

Ayrıca, farklı bağlamlarda gerçekleştirilen kapsamlı çalışmalar, dijital araçların etkisinin bağlama bağlı olmadan olumlu yönde bir değişim olduğunu vurgulamaktadırlar. Ayrıca, sonuçlar aşikâr bir şekilde dijital ortamların öğrenci katılımını belirgin bir şekilde etkilediğini, bu etkinin de, dolaylı olarak, öğrenme başarısına olumlu yönde etki ettiğini de ortaya koymaktadır.

Diğer bir deyişle, dijital öğrenmenin literatürde tespit edilen sonuçlarla tutarlı olacak şekilde, şartlar sabit iken, fark çeşitli faktörlere bağlı olsa da, katılım üzerindeki artırıcı etkileri olduğu sonucuna varılabilir.

Bu, araştırmanın faydalı bir katkıda bulunduğunu ve aynı zamanda diğer mevcut literatüre de uygun bir şekilde hesaplandığını göstermektedir. Bu, araştırmanın güvenilirliğini artırır ve konu hakkında kendilerinden sonrası için yazarlara daha fazla öneride bulunur (Çakar, 2025)(Aydoğdu et al., 2024)

6.2.Uygulamaya dönük çıkarımlar

Bu çıkarsamalar çoğunlukla uygulamaya dönük olup, dijital öğrenmenin öğrenci katılımı üzerindeki etkisini nasıl artırebileceğimize ve eğitim süreçlerini daha verimli hale getirebileceğimize odaklanmaktadır.

Bu bağlamda, önceki ana iddialarımıza dayanarak, eğitim alanının tasarımı ve içerik sunumu olabildiğince optimize edilerek öğrencilerin motivasyon ve ilgi seviyeleri olabildiğince yüksek olmalıdır. Öğrenci katılımını artıran dijital araçların etkileşimsel seçenekleri genellikle öğrenci katılımını artırmak için yeniden tasarlandığından, mevcut seçeneklerin tümü ve etkileşim seçeneklerini değerlendiriyoruz. Bu seçenekler arasında öğrenmeye özgü etkileşimsel ortamlarla birlikte oyunlaştırma da yer almaktadır. Sonuç olarak, entegre edilen yenilikçi taktikler kurgulanmalıdır.

Öğretmen rolleri ve eşzamanlı geri bildirim eylemleri, bu sürecin genel hatlarından biri olacaktır, öğrenmeye katılım sağlayacak ve onu sürdürmeyi seçebilmemiz için temel bir bileşendir. Öğretmenlerin bulunduğu yerde think yapmamış ve bu nedenle bir öğrenme düzlemine geçmemiştir ve öğrenci performansı genellikle geri bildirim verme ve geri bildirim ile aynı

şekilde geçerlilik taşıdığından, diğer özellikler şüphesiz gelişmeye devam etmelidir görüşü himaye edilecektir (Ocak et al., 2024)(Çapar, 2024)

6.3.Kısıtlar ve gelecek çalışmalar için öneriler

Bu sınırlılıklar göz önüne alındığında, çalışmanın sonuçlarının genellenabilirliği ve uygulanabilirliği konusunda bazı potansiyel endişeler de vardır. Öncelikle, analiz edilen verilere dayalı olarak geliştirilebilecek olan genellemeler, araştırma çerçevesinde kullanılan özerk analiz kümeleri ile sınırlı kalır.

Göz önünde bulundurmak için rakabetçi belirli bir coğrafi alanın ya da bir eğitim düzeyinin ötesindeki geniş demografik gruplardaki farklılıklar, bunu zorlaştıran faktörler haline gelir bu tür temsili yeteneklerin sınırlarını oluşturur.

Dahası, veri materyallerinin ve ölçüm yaklaşımlarının nesnellik ve güvenilirlik düzeyleri beklenmeyen faktörleri içerebilir ve bu nedenle bu setlerle çalışmak gelecekte istikrara kavuşturulacağı koşullara bağlı olabilir. Diğer bir kısıtlama da teknolojik ilerleme düzenlilik seviyesinde yer almaktadır. Eğitimsel ve iletişimsel yapı büyük hızla değişmektedir ve gözlemlenen sonuçlar, somut birkaç

yıllık zaman dilimi içinde çok daha hızlı gelişen amprik süreçlerin sınırlarıyla yapılandırılmıştır.

Bu durum, gelecekte farklı platformların karmaşıklığını incelerken uygunluğu sıkılaştırabilir. Gelecekteki tezkereleştirme setleri için daha doğrulanmış işlemler geniş ve çeşitli evren örnekleri gerekir (Demir, 2025)(Başalev Acar, 2025).

Diğer taraftan, gelecek araştırmaların teşvik edilmesi gereken alanları uzun vadeli izleme çalışmalarıyla öğrenme süreçlerindeki değişiklikler ve kazanım dinamikleri hakkındaki araştırmalardır ve aynı zamanda öğrenci katılımındaki kalıcı etkilere yakın bir bakış getirir.

Bu anlamda, katılım araştırmalarının karma yöntem kullanarak benzersiz ve benzersiz yaklaşımı, öğretmen öğrenci etkileşimini daha iyi anlamak ve bunun analizine bütünsel bir bakış açısı sunmak suretiyle alan hakkında değerli bilgiler sağlayabilir.

Buna ek olarak, öğretmen ve öğrenci rolündeki ilişkiyi daha ayrıntılı ve sistematik bir şekilde incelemek amacıyla yeni nesil dijital araçlar ve etkileşim modellerinin kullanımı, teknolojik gelişmelerle aynı hızda gelişen ders

müfredatı kullanımını karşılamak amacıyla denenebilir.

Ek olarak, dijital öğrenme ortamının erişilebilirliği ve kullanıcı deneyiminin ve motivasyon parametresinin gelişimi için sistematik ve bilimsel çalışmaların uygulanmasını sağlayarak eğitim politikalarının oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, alanın teorik ve uygulamayı bir araya getirmesi, tanıtım ve pratik uygulamalar üzerinde çalışan araştırmalara yeni perspektifler ve yöntemler getirebilir (Sönmez, 2025).

7. KISITLILIK

Bu çalışma, mevcut literatürdeki ikincil verilerle sınırlıdır. Analizler, belirtilen yazarların bulguları ve kuramsal yaklaşımları çerçevesinde yapılandırılmış olup; deneysel bir uygulama içermemekte, ancak gelecek deneysel çalışmalar için teorik bir zemin teşkil etmektedir.

8. BİLDİRİMLER

Değerlendirme: İç ve dış danışmanlarca değerlendirilmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar bu makale ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu makale ile ilgili herhangi bir malî destek kullanımı bildirmemişlerdir.

9. ETİK BEYAN

Ankara Eğitim ve Araştırma Sosyal Bilimleri dergisinin yayın etiği, bilimsel araştırma ve yayınların dürüstlük, açıklık, nesnellik, başkalarının bulgu ve yaratılarına saygı gibi temel ilkelere uygun biçimde yapılmasını sağlamayı amaçlayan ve bunun gerçekleşmesi için çalışmalar yapan sosyal bilimler alanında bu ilkeleri amaç edinmiş ulusal tabanlı bilimsel bir dergidir. Helsinki Bildirgesi kriterleri göz önünde bulundurulmuştur.

KAYNAKÇA

Çapar, D. (2024). Eğitimde dijital dönüşüm. Eğitim bilimleri alanında uluslararası araştırmalar XXIII (1. b.) içinde, 35-53. [\[HTML\]](#)

Özek, B. Y. & Sincer, S. (2024). Yükseköğretimde dijital dönüşüm: çevrimiçi ve hibrit uygulamaların geleneksel eğitim sistemine entegrasyonu. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi. dergipark.org.tr

Demir, E. (2025). Uzaktan eğitim ortamlarında dijital dürtmelerin kullanımı= The use of digital nudges in distance learning environments. sakarya.edu.tr

Tatlı, C. & Şimşek, N. (2022). Uzaktan Eğitimde Etkileşim Tasarımı. [\[HTML\]](#)

Tüplek, E., Tüplek, Y., Şahin, H., Şahin, S., & Gürler, T. (2024). Eğitimde Öğrenci Katılımını Artırmak İçin İnovatif Yöntemler. International QMX Journal, 3(2), 605-611. [\[HTML\]](#)

Güneş, M. (2025). Ters Yüz Öğrenme Modelinin 7. Sınıf Öğrencilerinin fen Eğitimine Yönelik Motivasyonuna ve Dijital Okuryazarlığına Etkisi. [\[HTML\]](#)

Maral, T. (2025). Eğitim iletişimde dijital dönüşüm ve teknoloji. İletişim

Bilimi Araştırmaları Dergisi.
dergipark.org.tr

Özcan, A. (2024). Sınıf Öğretmenlerinin İlk Okuma Yazma Öğretiminde Karşılaştığı Sorunları Belirlemeye Yönelik Yüksek Lisans Tezlerinin İncelenmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, (24), 14-33.
dergipark.org.tr

Toker, A. (2022). Sosyal bilimlerde nitel veri analizi için bir kilavuz. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (51), 319-345. dergipark.org.tr

Öztırak, M. (2025). Dijital Oyun Tasarımıyla Kurumsal Eğitimde Etkileşimli Öğrenme Ve Oyunlaştırma. Scientific Journal of Space Management and Space Economy, 5(1).
academicianstudies.com

İlkay, D., & Atik, A. D. (2024). Fen bilimleri dersinde eğitsel dijital oyun kullanımının 6. sınıf öğrencilerinin motivasyonlarına ve akademik başarılarına etkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, (59), 1-26.
dergipark.org.tr

Yılmaz, Ö (2023). Dijital Çözümlerle Yenilikçi Fen Öğretimi: Öğrenme Ortamları ve Teknolojiler. Eğitim Bilimleri Araştırmaları-III. researchgate.net

Yavrutürk, A. R. (2025). Eğitimde Teknoloji Entegrasyonuna Yönelik Bir Model: ZFCL Öğrenme Alanı. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Dergisi, 7(2), 183-209.
dergipark.org.tr

Gök, N., Uğraş, G., & Bilgin, E. A. (2025). Öğretmenlerin eğitim teknolojisi yeterliliklerinin değerlendirilmesi: Demografik faktörlerin rolü. Eğitim Bilim ve Araştırma Dergisi. dergipark.org.tr

Arkaz, G. (2023). ÖĞRETMENLERİN OKUL LİDERLİĞİ VE YENİLİK YÖNETİMİ ALGILARI: BİR KARMA YÖNTEM ÇALIŞMASI. Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. dergipark.org.tr

Merdin, E. & Bayazit, G. (2025). 5-6 Yaş Çocukların Dijital ve Basılı Hikâye Okuma Deneyimleri: İlgi, Motivasyon ve Ebeveyn Görüşleri Üzerine Nitel Bir İnceleme. Baskent University Journal of Education. dergipark.org.tr

Uygun, A. A. (2023). E-Öğrenmede Bütünsel Etik Yaklaşımı: Ortak Değerler ve Normlar. [HTML]

Tutar, H. (2022). Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik: Bir model önerisi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. dergipark.org.tr

Çağırkan, B. (2026). Dijital Araçların Nitel Araştırmalara Etkisi: Fırsatlar, Sınırlılıklar ve Etik Sorumluluklar. *Firat University Journal of Social Sciences*. [researchgate.net](https://www.researchgate.net)

Pekcan, N., & Toraman, Ç. (2022). Covid-19 pandemisinde çevrimiçi ölçme ve değerlendirme uygulamalarının öğretmen-öğrenci görüşlerine göre incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1), 120-129. [dergipark.org.tr](https://www.dergipark.org.tr)

Küçükkambak, S. E., & Armağan, E. (2022). Çevrimiçi ve yüz yüze anket teknikleri ile toplanan verilerin geçerlilik ve güvenilirliklerinin incelenmesi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(4), 397-410. [dergipark.org.tr](https://www.dergipark.org.tr)

Yaylı, S. T. (2025). Yazma eğitiminde dijital öyküleme yönteminin kullanımına ilişkin bir inceleme. [uludag.edu.tr](https://www.uludag.edu.tr)

Tosun, E. (2025). Hücre ve bölünmeler ünitesi için geliştirilen Web 2.0 aracının öğrencilerin akademik başarılarına uzamsal görsel algularına ve kavramsal öğrenmelerine etkisi. [uludag.edu.tr](https://www.uludag.edu.tr)

Yıldız, G. (2025). Nitel Araştırma Yöntemleri ile Kültürel İnceleme: Desenler, Teknikler ve Uygulamalar.

International Journal of Social Inquiry. [dergipark.org.tr](https://www.dergipark.org.tr)

Aksu, H. & Arslantaş, H. (2024). Araştırma Ve Yayın Etiği. [researchgate.net](https://www.researchgate.net)

Karaaslan, O., Yoldaş, Z., Beklen, C., Öztarhan, H., & Karakut, R. (2023). Fen ve teknoloji öğretmenlerinin alternatif ölçme ve değerlendirme tekniklerini uygulamadaki yeterlilikleri. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(13), 26-99. [dergipark.org.tr](https://www.dergipark.org.tr)

Talu, A. A., & Tezci, E. (2025). Yükseköğretimde dijitalleşme ve e-öğrenme: Kalite güvencesi süreçlerinin dönüşümü. *Fen Matematik Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Dergisi*, 8(2), 121-139. [dergipark.org.tr](https://www.dergipark.org.tr)

Özdemir, E. & Özdemir, E. B. (2026). Ortaokul Öğrencilerinin Web 2.0 Araçlarına Yönelik Farkındalık Düzeyleri: Fen Bilimleri Bağlamında Karma Yöntem Yaklaşımı. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*. [dergipark.org.tr](https://www.dergipark.org.tr)

Çınar, D. (2023). Oyunlaştırma öğeleriyle zenginleştirilmiş etkileşimli dijital öğrenme ortamının öğrencilerin morfolojik kelime bilgisini öğrenme [ankara.edu.tr](https://www.ankara.edu.tr)

Işık, E. (2024). E Öğrenme ve yüz Yüze Eğitim Modeli ile Uygulanan Halk Oyunları Çalışmalarının İlköğretim

Öğrencilerinde Motor Performans Üzerinde Etkilerinin İncelenmesi. [HTML]

Ünal, E., Yıldız, T., Ütebay, G., & Süzme, K. (2024). Üniversite Öğrencilerinin E-Öğrenme Ortamına Yönelik Memnuniyetini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15(1), 1-28. dergipark.org.tr

Bahşi, N. & Gençer, G. (2024). Eğitimde Dijital Araç Gereçler. Dijital Eğitim I. [HTML]

Çapar, D. (2024). Eğitimde dijital dönüşüm. Eğitim bilimleri alanında uluslararası araştırmalar XXIII (1. b.) içinde, 35-53. [HTML]

Çakar, A. (2025). Teknolojik Erişimin Sosyoekonomik Etkenlerle Kesişimi: Öğrencilerin Eğitim Başarısı ve Motivasyonu Üzerine Bir İnceleme. International Society that Learn Journal. ogrenen.net

Aydoğdu, A., Aydoğdu, N., Yılmaz, B. B., & Yıldız, Ö (2024). Teknolojinin eğitimde kullanımına ilişkin öğretmen görüşleri. Ulusal Eğitim Dergisi. uleder.com

Ocak, G., Ütebay, G., & Yurtseven, R. (2024). Dijital araçlarla informal öğrenme yeterlilik ölçeğinin geliştirilmesi. Bilişim Teknolojileri Dergisi. dergipark.org.tr

Çapar, D. (2024). Eğitimde dijital dönüşüm. Eğitim bilimleri alanında uluslararası araştırmalar XXIII (1. b.) içinde, 35-53. [HTML]

Başalev Acar, S. (2025). Erken çocukluk eğitiminde e-portfolyo kullanımının öğretmenlerin deneyimleri ve uygulamaları açısından incelenmesi. comu.edu.tr

Sönmez, Y. S. (2025). Eğitim & Bilim 2025-111. Google.Com

Ankara Eğitim ve Araştırma Sosyal Bilimler Dergisi

Türkiye’de Birinci Kademe Eğitim Sisteminde Kalite Yönetimi ve Uygulamaları

Makale Başvuru Tarihi: 11.01.2026

Makale Yayın Tarihi: 19.03.2026

Makale Türü: Derleme

E-Issn: 3023-4603

Doi No: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19111125>

Cilt:4 **Sayı:** 6 **Yıl:** 2025 **Ss:**118- 136

1.Menduh BEYAZDAĞ

Okul Müdürü

İstanbul Kazım Karabekir Ortaokulu

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Eğitim Yönetimi

Sorumlu Yazar: mbeyazdagg@gmail.com

Orcid ID: 0009-0004-5290-3292

ÖZET

Eğitim sistemlerinin başarısı büyük ölçüde temel eğitim kademesinde sunulan eğitimin niteliğine bağlıdır. İlköğretim, bireylerin bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimlerinin temellerinin atıldığı kritik bir dönemdir. Bu nedenle eğitimde kalite konusu özellikle ilköğretim düzeyinde önemli bir araştırma alanı hâline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de ilköğretim kademesinde eğitimde kalite ve uygulamalarına ilişkin literatürü inceleyerek mevcut araştırma bulgularını sistematik biçimde ortaya koymaktır.

Çalışma, nitel araştırma yaklaşımı kapsamında literatür taraması yöntemi ile yürütülmüştür. Ulusal ve uluslararası veri tabanlarında yer alan makaleler, raporlar ve akademik çalışmalar incelenmiştir.

Literatür incelendiğinde Türkiye’de ilköğretim düzeyinde eğitim kalitesini etkileyen temel faktörlerin öğretmen niteliği, eğitim programı, okul ortamı, teknolojik altyapı, sosyoekonomik eşitsizlikler ve eğitim politikaları olduğu görülmektedir

Anahtar Kelimeler: ilköğretim, eğitim kalitesi, eğitim politikaları, Türkiye, literatür taraması

ABSTRACT

The success of education systems largely depends on the quality of education provided at the primary level. Primary education represents a critical period during which the foundations of individuals’ cognitive, social, and emotional development are established. Therefore, educational quality has become an important research topic particularly at the primary education level. The purpose of this study is to examine the literature on educational quality and practices in primary education in Türkiye and to present the existing research findings systematically.

The study was conducted using a qualitative research approach through a literature review method. Articles, reports, and academic studies published in national and international databases were analyzed.

The literature indicates that the major factors affecting the quality of primary education in Türkiye include teacher qualifications, curriculum structure, school environment, technological infrastructure, socioeconomic inequalities, and educational policies.

Keywords: primary education, educational quality, education policy, Türkiye, literature review

1.GİRİŞ

Eğitim, bireylerin bilgi, yetenek ve tutumlarını geliştirmesinin ötesinde, toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel ilerleme süreçlerini değiştiren önemli bir olgudur (UNESCO, 2015). Bireylerin ömür boyu öğrenme becerilerini kazandığı en önemli dönemlerden biri olan birinci kademe eğitim (ilköğretim/temel eğitim), bireysel yeteneklerin şekillendiği ve toplumsal refah ile kalıcı kalkınmanın temellerinin atıldığı önemli bir süreçtir (OECD, 2019).

Bu nedenle, temel eğitimde sunulan eğitimin kalitesi, sadece eğitim sisteminin etkinliğiyle değil, aynı zamanda ülkelerin sosyoekonomik gelişim düzeyleriyle de doğrudan bağlantılıdır.

Eğitimde kalite, ölçme ve tanımlama açısından karmaşık bir kavramdır fakat eğitim politikalarının belirlenmesinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Öğretmenlerin yeterlilikleri, öğrencilerin başarısı, müfredat planlaması ve fiziksel çevre gibi çok yönlü bir yapısı olan eğitim kalitesi, yalnızca somut göstergelerle değil, aynı zamanda eğitim süreçlerinde yaşanan deneyimlerin kalitesiyle de değerlendirilmelidir (Karagöl, 2020).

Bu bağlamda, birinci kademe eğitimde kalite yönetiminin ele alınması, yalnızca okul çıktılarıyla değil, eğitim sürecinin bütünü değerlendirilmesiyle gerçekleştirilmelidir.

Türkiye'nin eğitim sistemi, özellikle 2000'li yıllardan sonra önemli yapısal değişiklikler yaşamıştır. 4+4+4 eğitim sistemi ile zorunlu eğitim süresi yeniden yapılandırılmış; müfredatlar güncellenmiş ve okullaşma oranlarını artırmaya yönelik politikalar geliştirilmiştir (MEB, 2013). Bu politikaların sonucunda, Türkiye'de 5 ila 14 yaş arasındaki öğrencilerin okula gitme oranı OECD ortalamasını geçmiştir (OECD, 2020). Bu olumlu gelişme, temel eğitime erişimde önemli kazanımlar sağlamış olsa da, eğitim kalitesi ile ilgili ana tartışmaları sona erdirmemiştir.

Eğitime erişim sorunlarının büyük oranda giderilmiş olması, kalite endişelerini daha da önemli hale getirmiştir. Eğitim kalitesinin değerlendirilmesinde sadece fiziksel veya sayısal göstergeler değil, öğretmen kalitesi, öğrenme ortamdaki etkinlik, öğretim yöntemleri ve öğrenme materyallerinin uygunluğu gibi içerik unsurları da belirleyicidir (Şimşek & Çelik, 2018). Okul ortamı ve iklimi; öğrencilerin akademik gelişimi, motivasyonu ve sosyal-duygusal uyumları üzerinde büyük etkiler yapmaktadır (Aypay,2019).

Bu nedenle, birinci kademe eğitimde kalite yönetimi, yalnızca fiziksel altyapıya odaklanamayan, geniş bir anlayış gerektirir.

Kalite kavramı, eğitim alanında çeşitli boyutlarla tanımlanmaktadır. Girdi, süreç ve çıktı temelli kalite değerlendirmesi; eğitimde kalite yönetiminin ana çerçevesi olarak kabul edilmektedir (Harvey & Green, 1993).

Girdi boyutunda öğretmen nitelikleri, öğrenci profili, finansman kaynakları ve donanım; süreç boyutunda öğretim yöntemleri, öğrenme stratejileri ve sınıf içi etkileşimler; çıktı boyutunda ise öğrencilerin akademik başarıları ve öğrenimleri alınmaktadır. Bu üç bileşenin dengeli bir şekilde izlenmesi, sürdürülebilir bir kalite yönetimi sağlamak için zorunludur.

Eğitimde kalite yönetimi, yalnızca performans ölçümü değil, aynı zamanda sürekli iyileşme süreçlerini de kapsayan bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Deming, 1986). Bu bakış açısı, eğitim kurumlarında planlama, uygulama, değerlendirme ve geliştirme süreçlerinin düzenli bir şekilde yürütülmesini öngörmektedir. Dolayısıyla, birinci kademe eğitimde kalite, sadece sayısal göstergelerle değil, "sürekli gelişim

kültürü" ile değerlendirilmesi gereken bir durumdur.

Türkiye’de birinci kademe eğitimde kalite yönetimi uygulamaları, Milli Eğitim Bakanlığı’nın (MEB) kalite politikaları ve uluslararası değerlendirme programlarının sonuçları üzerinden ele alınmaktadır. MEB, okul bazlı kalite geliştirme modelleriyle öğrenci başarısını ve eğitim süreçlerini daha düzenli bir şekilde takip etmeye çalışmaktadır (MEB, 2017). Avrupa ülkelerinde yaygın olan EFQM (European Foundation for Quality Management) modellerinden esinlenerek oluşturulan bu yaklaşımlar, okulların kendi iç değerlendirmelerini yapmalarına yardımcı olur. Ancak bu modellerin uygulamadaki etkinliği, öğretmen yeterlilikleri ve yönetim kapasitesi gibi faktörlere bağlı olarak farklılık göstermektedir.

Uluslararası değerlendirme programları, Türkiye'nin eğitim sistemi hakkında karşılaştırmalı bilgiler sunar. PISA sonuçları, Türkiye'nin temel öğrenme alanlarında bir ilerleme olduğunu gösterse de, matematik ve okuma becerilerinde hala farklılıkların bulunduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, ilk aşama eğitiminde kalite yönetiminde hala iyileştirmeler gerektiğini ortaya koymaktadır.

Aynı zamanda, TIMSS verileri, temel fen ve matematik derslerinde bazı olumlu gelişmeler olduğu gibi, öğretim yöntemlerinde süreklilik ve derinlik eksiklikleri olduğunu göstermektedir. Eğitim kalitesini belirlemede öğretmenlerin yeterlilikleri önemli bir rol oynar.

Öğretmenlerin eğitim bilgisi, mesleki gelişim faaliyetlerine katılımları, sınıf içindeki uygulamaları ve öğrencilerle olan etkileşimleri, öğrenci başarılarını etkileyen en önemli faktörler arasındadır. Türkiye'de öğretmen eğitimi ve profesyonel gelişim politikaları, son yıllarda yeniden düzenlenmesine rağmen, eğitim uygulamalarındaki kalite standartlarının tutarlılığı hakkında farklı akademik bulgular bulunmaktadır. Bu durum, öğretmen kalitesini artırmaya yönelik planlamanın sistematik ve sürekli şekilde yapılmasının önemini vurgulamaktadır.

Öğrenme ortamının kalitesi de eğitimde önemli bir faktördür. Fiziksel altyapı, teknoloji destekli öğretim araçları, okul atmosferi ve öğrenci-öğretmen etkileşimleri gibi birçok unsur, öğrencilerin akademik başarılarını ve öğrenme heveslerini etkiler. Türkiye'de son yıllarda okulların fiziksel altyapılarını geliştirmek için yatırımlar yapılmış olsa da, bu iyileştirmelerin öğrenci başarılarına nasıl

yansıdığıyla ilgili farklı değerlendirmeler vardır.

Bu durum, kalite yönetiminin sadece altyapıya odaklanmanın yeterli olmadığını, süreç ve sonuçları aynı anda değerlendiren bütün bir yaklaşımın gerekliliğini göstermektedir. Eğitimde kalite yönetimi, sadece sayılarla ölçülebilen bir kavram değildir. Eğitim politikalarının uygulanabilirliği, öğretmenlerin mesleki motivasyonu, öğrencilerin öğrenmeye karşı tutumları ve okul yöneticilerinin liderlik tarzları gibi daha «yumuşak» faktörler, eğitim kalitesinin sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Türkiye'de ilk aşama eğitimde kalitenin artırılması üzerine yapılan araştırmalar, okul içindeki sosyal süreçlerin performans kriterleriyle birlikte incelenmesini önermektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'de ilkökul eğitiminde kalite yönetimi; öğretmenlerin yeterlilikleri, okul koşulları, müfredatın etkisi, değerlendirme yöntemleri ve eğitim politikalarının uygulanması gibi çeşitli unsurların etkileşimiyle oluşur. Eğitimde erişimin artmış olmasına rağmen, kalite odaklı politikaların sürdürülebilir olması için etkileşimli, nesnel ve bağlama uygun değerlendirme sistemlerinin yaygınlaşması gerekmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'deki ilkökul eğitiminde kalite kavramının detaylı bir şekilde incelenmesi, ulusal ve

uluslararası standartlara uygun kalite geliştirme stratejileri oluşturma açısından büyük öneme sahiptir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın ana amacı, Türkiye'deki ilkökul eğitiminde kalite yönetimi ve uygulamaları üzerine yapılmış çalışmaları sistematik bir biçimde inceleyerek mevcut literatürdeki verileri kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktır.

Eğitimde kalite yönetimi ile ilgili çalışmalar, farklı disiplinlerden gelen araştırmacıların perspektifleriyle geliştirilmiş ve eğitim süreçlerini çok yönlü olarak değerlendirmiştir. Bu yüzden, eğitimde kaliteyi etkileyen unsurların belirlenmesi, kalite geliştirme uygulamalarının tartışılması ve Türkiye'deki araştırma sonuçlarının genel bir değerlendirilmesi, eğitim politikası ve uygulamalarıyla ilgili daha somut sonuçlara ulaşma imkanı sağlar.

Eğitim kalitesi; yalnızca okul çıktıları ile ölçülen, öğretmen yeterlilikleri, müfredatın uygulanabilirliği, öğrenme ortamlarının kalitesi ve yönetim pratiği gibi çok çeşitli unsurları içeren karmaşık bir kavramdır. Bu çalışma, eğitimde kalite konusundaki kavramsal tartışmaları öğrencilerin akademik başarıları ve öğretim süreçlerinin

etkinliği çerçevesinde ele alarak, Türkiye'de ilkökul eğitiminde kaliteyi etkileyen faktörlerin en kapsamlı biçimde tanımlanmasını hedeflemektedir.

Bu bağlamda ilk olarak, "Türkiye'de ilkökul seviyesinde eğitim kalitesini etkileyen faktörler nelerdir?" sorusunun yanıtı aranmıştır. Eğitim kalitesini etkileyen bu unsurlar, eğitim sisteminin girdilerinden süreçlerine, öğretmen kalitesinden okul çevresi ve kaynaklarına kadar geniş bir alanı kapsıyor. Öğretmenlerin pedagojik alt yapıları, mesleki gelişim imkanları, okul yöneticilerinin liderlik yaklaşımları, aile desteği ve çevresel unsurlar, eğitim kalitesini belirleyen temel faktörler olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'de gerçekleştirilen çeşitli araştırmalar, öğretmenlerin mesleki gelişime erişim ve katılım düzeyindeki farklılıkların öğrenme sonuçlarına doğrudan yansımaktadır. Benzer bir şekilde, okul ikliminin ve öğrenme ortamının düzeni, öğrencilerin motivasyonları ve akademik başarıları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Araştırmanın ikinci sorusu olan "Eğitim kalitesini artırmaya yönelik uygulamalar nelerdir?" kapsamında kalite yönetimi uygulamaları ulusal ve uluslararası bir çerçevede ele alınmıştır. Eğitimde kaliteyi geliştirme çabaları, sadece okul

düzeyindeki uygulamalarla sınırlı kalmayıp, ülke politikalarıyla uyumlu stratejilerle desteklenmektedir.

Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı'nın okul bazlı kalite geliştirme modelleri, öğretim süreçlerinin izlenmesi, planlanması ve değerlendirilmesine odaklanan bir yaklaşım sergilemektedir. Bu modeller, öğretmenlerin ve yöneticilerin kendi okullarına yönelik kalite değerlendirme verilerini analiz etmelerine olanak tanıyarak, sürdürülebilir bir iyileştirme kültürünün yaratılmasına katkıda bulunur.

Ayrıca, öğretim teknolojilerinin sınıf içi kullanımlarının artırılması, okul dışındaki paydaşların eğitim süreçlerine dahil edilmesi ve mesleki öğrenme programlarının güçlendirilmesi gibi uygulamalar, eğitim kalitesini artırmak için önemli stratejiler olarak literatürde yer alır.

Üçüncü olarak "Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmalar eğitim kalitesi hakkında hangi bulguları göstermektedir? " sorusu üzerinden mevcut kaynaklardaki sonuçlar incelenmiştir. Uluslararası düzeyde yapılan değerlendirme programları, Türkiye'deki eğitim kalitesinin dünya standartları ile karşılaştırılmasına olanak tanımıştır. PISA (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı) sonuçları, Türkiye'deki öğrencilerin temel okuma ve matematik

becerilerinde bir gelişme gösterdiğini belirtse de, diğer ülkelerle yapılan karşılaştırmalarda dalgalı başarılar sergilediğini ortaya koymuştur (OECD, 2018).

Bununla birlikte TIMSS (Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması) verileri, Türkiye'nin fen ve matematik alanlarında belirli ilerlemeler kaydettiğini gösterirken, eğitim süreçlerinde süreklilik ve derinlik açısından zayıflıklar bulunduğunu bildirmiştir (Mullis, Martin, Foy & Hooper, 2016). Bu bulgular, Türkiye'de eğitimde kalite yönetiminin sürekli gelişim çerçevesinde yeniden ele alınmasının gerekli olduğunu doğrulamaktadır.

Ayrıca, öğretmenlerin mesleki yeterlilikleri, öğrenci merkezli öğretim yöntemleri ve okul ortamı hakkında yapılan araştırmalarda, eğitim kalitesini artırmak için önerilerin farklı boyutlarda değerlendirildiği görülmektedir. Örneğin, öğretmenlerin mesleki gelişim olanakları ile öğrencilerin öğrenim sonuçları arasında olumlu bir ilişki olduğu; ayrıca, okuldaki olumlu bir atmosferin öğrencilerin akademik başarısını ve davranışlarını desteklediği tespit edilmiştir (Kaya & Yıldırım, 2021). Bu sonuçlar, Türkiye'deki eğitim kalitesinin sadece yapı değişiklikleri ile sınırlı kalamayacağını; sürekli

değerlendirme süreçlerine ve öğretim koşullarının iyileştirilmesine vurgu yapıldığını göstermektedir.

Literatürdeki kalite yönetimi uygulamalarıyla ilgili yapılan meta-analizler, kalite yaklaşımının etkili bir şekilde uygulanmasının, öğretmenlerin okul içinde işbirliği kültürünün geliştirilmesine, öğrenci geri bildirim sistemlerinin oluşturulmasına ve düzenli izleme-değerlendirme süreçlerinin yerleştirilmesine bağlı olduğunu ortaya koymaktadır (Leithwood, Harris & Hopkins, 2008). Bu bağlamda Türkiye'deki çalışmaların genel eğilimi, eğitimde kalite yönetimiyle ilgili hem yapısal hem de süreç odaklı unsurların dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu araştırma, yukarıda belirtilen üç soru temelinde, Türkiye'de birinci kademe eğitimde eğitim kalitesini etkileyen unsurları, kaliteyi artırmaya yönelik uygulamaları ve mevcut araştırmaların sonuçlarını sistematik bir şekilde incelemeyi, eğitim politikaları ve uygulamaları için geçerli çıkarımlar elde etmeyi hedeflemektedir. Böylelikle, eğitimde kalitenin yönetimi konusunda bilgi birikimini artırmak ve politika geliştiriciler ile uygulayıcılar için pratik öneriler sunmak bu çalışmanın ana hedeflerini oluşturacaktır.

3.YÖNTEM

Bu çalışma, nitel bir araştırma yaklaşımıyla gerçekleştirilen bir literatür tarama araştırmasıdır. Literatür taraması, belirli bir konu üzerinde yapılmış akademik çalışmaları sistematik bir şekilde incelemeyi ve değerlendirmeyi kapsar.

3.1.Veri Toplama Süreci

Araştırma boyunca aşağıdaki veri tabanları gözden geçirilmiştir: Bu çalışmada 2000 ile 2025 yılları arasında yayımlanan makaleler, kitaplar ve raporlar incelenmiştir.

3.2.Veri Analizi

Elde edilen veriler, içerik analizi yöntemine göre değerlendirilmiş ve aşağıdaki temalar altında incelenmiştir:

- ❖ Öğretmen Niteliği
- ❖ Eğitim Programı
- ❖ Okul Ortamı
- ❖ Sosyoekonomik Faktörler
- ❖ Eğitim Politikaları

4. BULGULAR

Gerçekleştirilen detaylı literatür taraması, Türkiye’de ilkökul eğitim kalitesini etkileyen temel unsurları beş ana başlık altında toplamıştır: öğretmen niteliği, eğitim programı ve öğretim metodları, okul ortamı ve fiziksel altyapı, sosyoekonomik etkiler ve eğitim politikaları. Her bir kategori altında önce Türk eğitim literatüründeki görüşler, ardından bu faktörlerin eğitim kalitesine etkileri üzerine bilimsel bulgular incelenmiştir.

4.1.Öğretmen Niteliği

Öğretmen niteliği, eğitim kalitesini belirleyen en önemli unsurlardan biri olarak görülmektedir (Kitchen et al. , 2019). OECD değerlendirmelerine göre, Türkiye’de eğitim sonuçlarını etkileyen en önemli faktör, öğretmenlerin pedagojik becerileri ve sınıf içi değerlendirme yöntemleridir (Kitchen et al. , 2019). Bu bağlamda, öğretmenlerin yeterliliği sadece alan bilgisiyle sınırlı kalmaz; aynı zamanda sınıf içi etkileşim, değerlendirme yetenekleri ve öğrenci odaklı öğretim yöntemlerini de kapsar.

Araştırmalar, öğretmenlerin sürekli mesleki gelişim programlarına katılımının öğrencilerin öğrenim sonuçları üzerinde olumlu etkiler sağladığını göstermektedir

(Karabacak & Korkmaz, 2020 akt. EPASR). Mesleki gelişim etkinlikleri, öğretmenlerin sınıf yönetim becerilerini, pedagojik yenilikleri takip etme oranlarını ve öğrenci geri bildirim alma süreçlerini güçlendirir. Bunun yanında, öğretmenlerin mesleki değerleri ve sorumluluk anlayışları, etkili öğrenme ortamlarının oluşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır (Karabacak & Korkmaz, 2020).

Sosyoekonomik farklılıklar bağlamında yapılan araştırmalar, öğretmen kalitesinin öğrencilerin başarıları üzerindeki etkisini de desteklemektedir. Örneğin, Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi yaptığı çalışma, öğretmen niteliklerinin algısıyla öğrencilerin akademik başarıları arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir; bu etki, özellikle yüksek sosyoekonomik düzeye sahip öğrencilerde daha belirgindir (İnci & Kaya, 2022).

Bu sonuç, öğretmen kalitesinin sadece pedagojik beceriler değil, aynı zamanda öğrenci gereksinimlerine duyarlılık göstermeyi de gerektirdiğini ortaya koyar.

4.2.Eğitim Programı ve Öğretim Yöntemleri

Türkiye’de ilkökul eğitim programları, 2005 sonrasında yapılandırıcı öğrenme

yaklaşımına göre yenilikler yapılmıştır (MEB, 2019). Bu değişim, öğrenci odaklı öğrenme ve aktif öğrenme yöntemlerine vurgu yapmaktadır. Yapılandırmacı yaklaşımın ana ilkesi, bilgilerin öğrencilerin kendi deneyimleriyle şekillenmesidir. Bu nedenle öğretim programları, sadece bilgi aktarımını değil, aynı zamanda problem çözme, eleştirel düşünme ve işbirlikçi öğrenmeyi teşvik etmektedir.

Programın uygulanmasıyla ilgili literatürde iki ana eğilim dikkat çekmektedir: Bir taraf, müfredatın öğrenci merkezli hedefleri ile global pedagojik standartlara uyum sağladığını vurgulamaktadır (Sustainable and Inclusive Education Reform in Türkiye, 2025).

Bu çalışmalar, müfredatın sınavlara odaklanan uygulamalar yerine çocuk gelişimini ve becerilerini destekleyen bir içerik sunduğunu ifade etmektedir. Diğer tarafta ise alan çalışmaları, öğretmenlerin ders içindeki uygulamalarında hala öğretmen merkezli yöntemlerin yaygın olduğunu göstermektedir (Ör. ScienceDirect raporu). Bu durum, müfredatın hedefleri ile uygulamalar arasında bir uyumsuzluk olduğunu gösterir.

Bu çelişki, öğretim yöntemlerinin başarısını inceleyen çalışmalarda sıklıkla

ifade edilmektedir. Yapılandırmacı ve öğrenci merkezli öğrenme metodlarının, öğrencilerin akademik başarılarını ve motivasyonlarını artırdığına dair veriler bulunsa da (Sustainable and Inclusive Education Reform in Türkiye, 2025), uygulamada öğretmenlerin eski alışkanlıklarını devam ettirmeleri programın etkinliğini kısıtlamaktadır.

Bu durum, eğitim yöntemlerinin yalnızca program tasarımıyla değil, aynı zamanda öğretmenlerin uygulama becerileriyle de doğrudan ilgili olduğunu ortaya koymaktadır.

4.3.Okul Ortamı ve Fiziksel Altyapı

Okul ortamı, eğitim süreçlerinin yürütüldüğü fiziksel ve sosyal çevreyi belirtir. Okul iklimi, araçlar, teknoloji kullanımı ve sınıf içi etkileşimler, eğitim kalitesinin belirlenmesinde kritik unsurlardır. Ulusal eğitim araştırmalarında öğrenme ortamının standardının öğrenci başarıları ve okul bağlılığı üzerinde önemli bir etkisi olduğu sık sık vurgulanmaktadır (Ulusal Eğitim Dergisi, 2023).

Etkili öğrenme ortamları, sadece fiziksel koşullarla değil aynı zamanda okulun genel havası ve kültürü ile tanımlanır. Okul iklimi; öğretmen ve öğrenciler arasındaki ilişkiler, okul güvenliği, disiplin kuralları

ve toplumla olan etkileşim gibi unsurlarla şekillenir ve öğrencilerin okula bağlanma hislerini güçlendirir. Okul ortamının kalitesinin, öğrencilerin başarılarına katkısının sistemli bir şekilde belgelenmiş olduğu araştırmalarda, iyi bir okul iklimine sahip okullarda öğrencilerin derse katılım, motivasyon ve akademik başarılarında belirgin olumlu farklar gözlemlenmiştir (Ulusal Eğitim Dergisi, 2023).

Fiziksel altyapı, teknoloji ve materyaller, öğrenim süreçlerini destekleyen somut öğelerdir. Okullarda teknoloji entegrasyonunun derslerde etkin bir şekilde kullanılması, öğrencilerin problem çözme becerilerini ve öğrenme heyecanlarını artırdığı birçok araştırma ile ortaya konmuştur. Ancak, altyapı yatırımlarının çoğunlukla büyük şehirlerde yoğunlaşması, kırsal ve dezavantajlı alanlarda eğitim şartlarında eşitsizlik yaratmaktadır.

4.4.Sosyoekonomik Faktörler

Eğitim kalitesini etkileyen sosyoekonomik unsurlar, bölgesel eşitsizliklerin eğitim imkanlarına yansımaları üzerinden ele alınmaktadır. Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısındaki farklılıklar, eğitimde fırsat eşitliğini ve kalitenin dağılımını doğrudan etkiler. Eğitimdeki fırsat eşitsizlikleri, devlet ve özel okullar

arasındaki farkların ve bunların eğitim sonuçlarındaki etkilerinin incelenmesine dayanır (EPAM, 2025).

Sosyoekonomik durumun eğitim sonuçları üzerindeki etkisi, PISA verilerine dayanan araştırmalarla desteklenmektedir. Öğretmenlerin nitelikleri ile öğrencilerin başarıları arasındaki ilişkide, yüksek sosyoekonomik seviyeye sahip öğrencilerin öğretmen desteklerinden daha fazla yararlandığı gözlemlenmiştir (İnci & Kaya, 2022). Bu durum, sosyoekonomik dezavantajların öğrenme fırsatlarına erişim ve destek mekanizmaları aracılığıyla arttığını göstermektedir.

Eşitsizlikler sadece bireysel değil, bölgesel ölçekte de devam etmektedir: Batı bölgelerindeki imkanlar ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu arasındaki belirgin farklılıklar sosyoekonomik göstergelerle ortaya konmuştur (Akusta, 2025 akademik çalışma). Bu eşitsizlikler, eğitim kaynaklarının dağılımı ve okul altyapısına yapılan yatırımlarla doğrudan ilişkilidir.

4.5.Eğitim Politikaları

Türkiye'de eğitim kalitesini artırmaya yönelik politikalar, çeşitli reformlarla belirtilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı ve ilgili kurumlar, öğretmen eğitimi, müfredatlar, değerlendirme yöntemleri ve

okul yönetimi uygulamalarıyla ilgili politika çerçeveleri oluşturmuştur. OECD raporları, özellikle öğrenci değerlendirme ve öğretmen yeterliliklerinin izlenmesi konularında politika yapıcılarının izleme ve değerlendirme sistemlerini güçlendirmeleri gerektiğini vurgular (Kitchen et al. , 2019).

Son dönemlerde yayımlanan politika belgelerinde, öğretmen yeterliliklerinin izlenmesine ve geliştirilmesine yönelik kurumsal mekanizmaların eksikliği eleştirilmiştir (EPAM, 2025). Bu belgeler, Singapur ve Hollanda örneklerinden faydalanarak Türkiye'nin öğretmen yeterliliğini sürdürülebilir şekilde izleyebilmesi için modeller geliştirmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu tür politikalar, eğitim kalitesinin yönetiminin sadece okul düzeyinde değil, genel sistem seviyesinde iyileştirilmesini hedeflemektedir.

Eğitimde fırsat eşitliği sağlama politikaları, kalite bağlamında merkezi bir öneme sahiptir. Devlet okullarının güçlendirilmesi, özel okul alternatifleri ve kamu yararının artırılması gibi önerilerle eğitime erişimdeki eşitsizliklerin azalması amaçlanmaktadır (EPAM, 2025).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Türkiye'deki ilköğretimde kalite yönetimi ve uygulamalarına ilişkin literatür taraması yapılmış ve eğitim kalitesini etkileyen temel unsurlar ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bulgular, eğitim kalitesinin sadece fiziksel altyapı veya müfredattaki değişikliklerle değil, aynı zamanda öğretmen nitelikleri, öğrenme ortamları, sosyoekonomik koşullar ve eğitim politikaları gibi çeşitli faktörler tarafından şekillendirilen karmaşık ve çok yönlü bir kavram olduğunu ortaya koymuştur (Kitchen ve ark. , 2019; Aypay, 2019).

5.1.Öğretmen Kalitesi ve Mesleki Gelişim

Araştırma bulguları, öğretmen kalitesinin eğitim kalitesini belirlemede hayati bir rol oynadığını göstermektedir. Öğretmenlerin pedagojik bilgisi ve konu uzmanlığı, sınıf yönetimi becerileri, öğrencilerle etkileşimleri ve mesleki gelişim faaliyetlerine katılımları gibi faktörlerin tümü, öğrencilerin akademik başarısıyla doğrudan bağlantılıdır (Darling-Hammond, 2000; Karabacak & Korkmaz, 2020).

Türkiye'de, öğretmenlerin mesleki gelişim programlarına katılımı, özellikle kırsal bölgelerde ve sosyoekonomik açıdan dezavantajlı bölgelerde oldukça sınırlıdır. Bu durum, eğitim kalitesindeki eşitsizliği

daha da artırmaktadır. Önerilen stratejiler şunlardır:

1. Mesleki gelişim programlarının genişletilmesi: Mesleki gelişim faaliyetlerinin zorunlu ve erişilebilir olmasını sağlamak, böylece öğretmenlerin yeni öğretim yaklaşımlarını öğrenebilmeleri ve öğrenci merkezli yöntemleri uygulayabilmeleri (MEB, 2017).

2. Mentorluk ve işbirliği programları: Deneyimli öğretmenlerin acemi öğretmenlerle bilgi paylaşabileceği mentorluk sistemlerinin geliştirilmesi, öğretmenler arasındaki işbirliği kültürünü güçlendirecektir (Leithwood, Harris & Hopkins, 2008).

3. Performans ve geri bildirim sistemleri: Öğretmen performansının düzenli olarak izlenmesi ve öğrenci geri bildirimlerinin sistematik olarak toplanması, öğretim süreçlerinin iyileştirilmesine katkıda bulunacaktır (Kitchen, 2019).

5.2.Eğitim Programı ve Öğretim Yöntemlerinin İyileştirilmesi

Türkiye'deki ilköğretim müfredatları, yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına dayalı olarak öğrenci odaklı öğrenmeyi desteklemektedir (MEB, 2019). Ancak, saha araştırmaları, öğretmenlerin

uygulamada hala öğretmen merkezli yöntemlere daha fazla yöneldiklerini göstermektedir (Sustainable and Inclusive Education Reform in Türkiye, 2025).

Bu durum, program tasarımı ile uygulama arasındaki uyumsuzluğa işaret eder. Öneriler:

1. Öğrenci odaklı öğretim yöntemlerinin yaygınlaştırılması: Sınıf içindeki uygulamaların öğrenci katılımını arttıracak şekilde düzenlenmesi ve öğretmenlerin bu yöntemlerle ilgili bilgilendirilmesi (Ör. projeler ve seminerler).

2. Müfredat ve içerik güncellemeleri: Bilimsel araştırmalara dayanarak müfredatın yenilenmesi ve 21. yüzyıl becerilerini destekleyen etkinliklerin ve materyallerin eklenmesi (OECD, 2018).

3. Değerlendirme sistemlerinin yeniden düzenlenmesi: Öğrencilerin başarılarının yalnızca sınav notlarıyla değil, aynı zamanda öğrenme süreçleri ve problem çözme yeteneklerini ölçen değerlendirmelerle takip edilmesi (Fraser, 2012).

5.3.Okul Ortamı ve Fiziksel Altyapının Güçlendirilmesi

Okul ortamı, öğrenme süreçlerinin yaşandığı sosyal ve fiziksel ortamı ifade eder. Araştırmalar, sınıf boyutunun, okul donanımının, teknoloji altyapısının ve öğrenme materyallerinin kalitesinin öğrenci başarısı ve motivasyonu üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir (Ulusal Eğitim Dergisi, 2023).

Bu nedenle aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

1. Fiziksel ve teknolojik altyapının eşitliği: Dezavantajlı bölgedeki okullara kaynak sağlanarak sınıf koşullarının iyileştirilmesi ve teknolojik araçlara erişimin artırılması.
2. Okul ortamının iyileştirilmesi: Güvenli, destekleyici ve öğrenci odaklı bir okul ortamı oluşturmak amacıyla öğretmenler, öğrenciler ve velilerin katılımını sağlayan programlar geliştirilmesi.
3. Öğrenme materyallerinin standart hale getirilmesi: Tüm okullarda güncel, erişilebilir ve çeşitli öğrenme materyallerinin sağlanması (Özden, 2016).

5.4.Sosyoekonomik Koşulların Göz Önünde Bulundurulması

Sosyoekonomik eşitsizlikler, Türkiye'deki eğitim kalitesini etkileyen önemli bir faktördür. Öğrencilerin yaşadığı bölge, ailelerin gelir düzeyi ve ebeveynlerin eğitim durumu, öğrenme fırsatlarını ve akademik başarıyı belirlemektedir (Akusta, 2025; İnci & Kaya, 2022).

Öneriler:

1. Dezavantajlı bölgeler için özel programlar: Ek dersler, öğrenme destek merkezleri ve burs olanakları sunarak fırsat eşitliğinin sağlanması.
2. Toplumsal farkındalık ve aile katılımı: Ailelerin eğitim süreçlerine daha etkin katılımı için programlar ve bilgilendirme etkinlikleri düzenlenmesi.
3. Kaynak dağılımında eşitlik: Eğitim kaynaklarının yalnızca büyük şehirlerdeki veya avantajlı alanlardaki okullara yönlendirilmemesi; kırsal ve dezavantajlı bölgelere öncelik verilmesi (EPAM, 2025).

5.5.Eğitim Politikalarının Bilimsel Temellere Dayandırılması

Türkiye'de eğitimin kalitesini artırmaya yönelik oluşturulan politikalar, genellikle

ulusal kalkınma planları ve bakanlık stratejilerine dayanmaktadır. Ancak literatür, politika oluşturma sürecinin bilimsel araştırmalara ve kanıtlara dayanmasının önemine dikkat çekmektedir (Kitchen., 2019).

Öneriler:

1. Araştırmaya dayalı politika geliştirme: Eğitim politikalarının akademik çalışmalar ve saha verileri ile desteklenmesi; uygulama öncesi pilot projelerin yapılması.
2. Sürekli izleme ve değerlendirme: Politikaların etkilerinin düzenli olarak değerlendirilmesi ve gerektiğinde güncellenmesi.
3. Paydaşların katılımının sağlanması: Öğretmenler, öğrenciler ve veliler gibi bütün paydaşların politika geliştirme süreçlerine dâhil edilmesi.

5. 6. Genel Sonuç

Bu literatür taraması, Türkiye'de birinci kademe eğitimde kaliteyi artırmanın çok yönlü bir yaklaşım gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Öğretmen kalitesi, eğitim programları, okul ortamı, sosyoekonomik durumlar ve politika çerçeveleri birbirleriyle etkileşim içerisinde eğitim kalitesini şekillendirmektedir.

Bu faktörlerin sistematik bir şekilde ele alınması, eğitimde sürdürülebilir kalite ve eşitlik sağlanmasına yardımcı olacaktır (Aypay, 2019; MEB, 2017).

6. KISITLILIK

Bu çalışma, Türkiye'de birinci kademe eğitimde kalite yönetimi ve uygulamalarını literatür taraması yöntemiyle incelemiş olup bazı sınırlılıklar içermektedir. Öncelikle araştırma, yalnızca 2000–2025 yılları arasında yayımlanan erişilebilir akademik çalışmalar, raporlar ve veri tabanları ile sınırlandırılmıştır.

Bu durum, daha eski ya da erişimi kısıtlı çalışmaların kapsam dışında kalmasına neden olabilir. Ayrıca, çalışmada kullanılan veriler ikincil kaynaklara dayandığı için, elde edilen bulgular doğrudan saha verisiyle desteklenmemektedir.

Bu bağlamda, araştırma sonuçları mevcut literatürde yer alan çalışmaların bulgularıyla sınırlıdır. Bununla birlikte, literatürde yer alan çalışmaların yöntemsel farklılıkları (örneklem, veri toplama araçları, analiz teknikleri vb.) bulguların genellenebilirliğini kısmen sınırlandırmaktadır.

Türkiye'deki bölgesel farklılıklar ve sosyoekonomik eşitsizlikler de tüm eğitim sistemine yönelik homojen bir değerlendirme yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Son olarak, eğitim politikalarının sürekli değişen dinamik yapısı nedeniyle, elde edilen bulgular belirli bir zaman dilimini yansıtmakta olup güncel uygulamalarla tam olarak örtüşmeyebilir. Bu nedenle, gelecekte yapılacak araştırmalarda saha verilerine dayalı, karşılaştırmalı ve uzunlamasına çalışmaların yürütülmesi önerilmektedir.

7. BİLDİRİMLER

Değerlendirme: İç ve dış danışmanlarca değerlendirilmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar bu makale ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu makale ile ilgili herhangi bir malî destek kullanımı bildirmemişlerdir.

8. ETİK BEYAN

Ankara Eğitim ve Araştırma Sosyal Bilimleri dergisinin yayın etiği, bilimsel araştırma ve yayınların dürüstlük, açıklık, nesnellik, başkalarının bulgu ve yaratılarına saygı gibi temel ilkelere uygun biçimde yapılmasını sağlamayı amaçlayan

ve bunun gerçekleşmesi için çalışmalar yapan sosyal bilimler alanında bu ilkeleri amaç edinmiş ulusal tabanlı bilimsel bir dergidir. Helsinki Bildirgesi kriterleri göz önünde bulundurulmuştur.

KAYNAKÇA

Akosta, E. (2025). *Measuring socioeconomic disparities among provinces: A case of Türkiye*. [Academia]. <https://arxiv.org/abs/2512.02687>

Akyüz, Y. (2018). *Türk eğitim tarihi*. Pegem Akademi.

Aksoy, N. (2013). Eğitimde kalite ve öğretmen yeterlikleri. *Eğitim ve Bilim*, 38(167), 45–58.

Arslan, S. (2016). *Türkiye'de eğitim politikaları ve reformlar*. Ankara: Nobel.

Aypay, A. (2019). *Eğitim bilimleri ve öğretmenlik uygulamaları*. Anı Yayıncılık.

Balcı, A. (2015). *Eğitim yönetimi*. Pegem Akademi.

Bayram, T., Albayrak, A., & Civelekoğlu, Ö. (2025). İlkokul ve ortaokullarda okul yaşam kalitesi. *Premium E-Journal of Social Sciences*, 9(50), 104–125. (pejoss.com)

Creswell, J. (2014). *Research design*. Sage.

Darling-Hammond, L. (2000). Teacher quality and student achievement: A review of state policy evidence. *Educational Policy Analysis Archives*, 8(1), 1–44.

Darling-Hammond, L. (2017). Teacher education around the world. *European Journal of Teacher Education*, 40(3), 291–309.

Demirel, Ö. (2019). *Eğitimde program geliştirme*. Pegem Akademi.

Deming, W. E. (1986). *Out of the crisis*. MIT Press.

Eğitim Reformu Girişimi. (2021). *Eğitim izleme raporu*.

EPAM. (2025). *Öğretmen yeterliklerinin izlenmesi: Sorunlar ve öneriler*. Ilke Eğitim Politikaları Araştırma Merkezi. <https://www.ilke.org.tr>

Ersözlü, Z. (2019). Öğretmenlerin mesleki gelişim süreçlerine bakış: Türkiye örneği. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 45–60.

Fraser, B. J. (2012). Classroom environment research: Progress and possibilities. *Learning Environments Research*, 15(3), 1–28.

Fullan, M. (2007). *The new meaning of educational change*. Routledge.

Gür, B. S. (2018). *Türkiye’de eğitim politikaları*. SETA Yayınları.

Hanushek, E. (2013). Economic value of education quality. *Education Economics*, 21(4), 325–338.

Harvey, L., & Green, D. (1993). Defining quality. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 18(1), 9–34.

Hattie, J. (2009). *Visible learning*. Routledge.

İnci, S., & Kaya, V. H. (2022). The relationship between the teacher qualities perceived by students and the achievements of high and low socioeconomic level students. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. <https://dergipark.org.tr/pub/cuefd/article/873723>

Karagöl, E. (2020). Eğitimde kalite ölçümü ve uluslararası eğitim raporları. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 32(4), 56–73.

Karasar, N. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel.

Karabacak, A., & Korkmaz, M. (2020). Öğretmen niteliğinin akademik başarıya

etkisi: Türkiye örneği. *Eğitim Yönetimi Dergisi*, 26(2), 112–130.

Kavak, Y. (2015). *Türkiye’de öğretmen yetiştirme sistemi*. Ankara Üniversitesi Yayınları.

Kaya, H., & Yıldırım, A. (2021). Türkiye’de okul fiziksel ortamının niteliği ve öğrenci başarısına etkisi. *Okul Yönetimi ve Eğitimi*, 29(2), 112–130.

Kitchen, H., Bethell, G., Fordham, E., Henderson, K., & Li, R. (2019). *OECD reviews of evaluation and assessment in education: Student assessment in Turkey*. OECD Publishing. <https://www.oecd.org>

Leithwood, K., Harris, A., & Hopkins, D. (2008). Seven strong claims about successful school leadership. *School Leadership & Management*, 28(1), 27–42.

MEB. (2013). *Milli Eğitim Bakanlığı eğitim sisteminde yapısal düzenlemeler raporu*. Resmî Yayın.

MEB. (2017). *Okul temelli kalite geliştirme rehberi*. Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB. (2019). *İlköğretim programları ve uygulamaları*. Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB. (2022). *Türkiye eğitim istatistikleri*.

Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Foy, P., & Hooper, M. (2016). *TIMSS 2015 International results in mathematics and science*. TIMSS & PIRLS International Study Center.

OECD. (2018). *PISA 2018 results (Volume I): What students know and can do*. OECD Publishing.

OECD. (2019). *Education at a glance 2019: OECD indicators*. OECD Publishing.

OECD. (2020). *Education at a glance 2020: OECD indicators*. OECD Publishing.

OECD. (2021). *Education at a glance*.

OECD. (2023). *Türkiye eğitim raporu değerlendirmesi*. Millî Eğitim Bakanlığı.

Özden, M. (2016). Okul iklimi ve öğrenci başarı ilişkisi: Kuramsal bir değerlendirme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 22(4), 657–680.

Özdemir, S. (2016). *Eğitimde kalite yönetimi*. Ankara: Pegem.

Sahlberg, P. (2015). *Finnish lessons*. Teachers College Press.

Schleicher, A. (2018). *World class education*. OECD.

Senemoğlu, N. (2018). *Gelişim öğrenme ve öğretim*. Pegem Akademi.

Şimşek, Y., & Çelik, Ö. (2018). Eğitim kalitesinin belirlenmesinde okul içi faktörlerin etkisi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 78–95.

Şişman, M. (2016). *Eğitim yönetimi*. Pegem Akademi.

TEDMEM. (2020). *Eğitim değerlendirme raporu*.

UNESCO. (2015). *Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action*.

UNICEF. (2011). Türkiye’de çocukların durumu raporu.

(polatliinkilapilkokulu.meb.k12.tr)

Ulusal Eğitim Dergisi. (2023). Okul iklimi ve öğrenme ortamı kalite göstergeleri. <https://uleder.com/index.php/uleder/article/download/286/168/1913>

World Bank. (2018). *World development report: Learning to realize education’s promise*.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*.

Yılmaz, K. (2017). Eğitimde kalite kavramı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 23(2), 201–223.

Zengin, M. (2020). *Türkiye’de eğitim reformları*. İstanbul: Beta.

Ankara Eğitim ve Araştırma Sosyal Bilimler Dergisi

Emperyal Söylemler ve Kimliklerin Araçsallaştırılması

Makale Başvuru Tarihi: 14.01.2026

Makale Yayın Tarihi: 19.03.2026

Makale Türü: Derleme

E-Issn: 3023-4603

Doi No: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19111125>

Cilt:5 **Sayı:** 7. **Yıl:** 2026 **Ss:**137- 156

Yüksel Turgut Akın

Doçent Öğretim Üyesi

Brussels Capital University

Psikoloji Anabilim Dalı/Klinik Psikoloji

Sorumlu Yazar:

yukselakin2008@hotmail.com

Orcid ID: 0009-0007-2648-2588

ÖZET

Bu çalışma, Batılı emperyal güçlerin tarihsel süreçte “dostluk”, “müttefiklik” ve “koruma” söylemleri üzerinden kolektif kimlikleri nasıl araçsallaştırdığını sosyolojik bir perspektifle incelemektedir. Yunanistan’ın Kurtuluş Savaşı sürecinde Anadolu’ya yönlendirilmesi ve Fransızların Güney Anadolu’daki politikaları kapsamında Ermeni toplumuna yönelik devlet vaatleri, emperyal stratejilerin geçici ve çıkar temelli niteliğini ortaya koyan tarihsel örnekler olarak ele alınmaktadır.

Çalışma ayrıca günümüzde Kürt toplumuna yönelik dile getirilen devlet, özerklik ve koruma söylemlerini bu tarihsel örüntüyle karşılaştırmalı biçimde değerlendirmektedir. Sosyolojik açıdan analiz edildiğinde, söz konusu örneklerin ortak noktası; etnik ve kültürel kimliklerin hegemonik projeler doğrultusunda mobilize edilmesi ve çıkarların değişmesiyle birlikte gözden çıkarılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Emperyalizm, kimlik siyaseti, toplumsal bütünlük, siyaset sosyolojisi, Türk–Kürt ilişkileri

ABSTRACT

This study examines how Western imperial powers have historically instrumentalized collective identities through discourses of “friendship,” “alliance,” and “protection” from a sociological perspective. It considers the deployment of Greece to Anatolia during the Turkish War of Independence and the promises made by the French to the Armenian community in Southern Anatolia as historical examples that reveal the temporary and interest-driven nature of imperial strategies.

The study also offers a comparative evaluation of contemporary discourses surrounding statehood, autonomy, and protection concerning the Kurdish community, drawing parallels with these historical patterns. From a sociological standpoint, the common thread among these cases is the mobilization of ethnic and cultural identities in line with hegemonic projects, followed by their abandonment when interests shift.

Keywords: Imperialism, identity politics, social cohesion, political sociology, Turkish–Kurdish relations

I.GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler literatüründe büyük güçlerin dış politika pratikleri, çoğunlukla çıkar temelli ve pragmatik bir rasyonalite üzerinden açıklanmaktadır. Bu bağlamda “dostluk” ve “müttefiklik” kavramları, ahlaki ya da insani bir sorumluluk çerçevesinde değil; stratejik kazançlar ve güç dengeleri doğrultusunda şekillenmektedir. Emperyal politikalar, özellikle çevre toplumlarda etnik, dinî ve kültürel kimlikleri mobilize ederek kısa vadeli hedefler doğrultusunda kullanmakta; bu kimlikler işlevini yitirdiğinde ise hızla gözden çıkarılmaktadır.

Tarihsel süreçte Batılı emperyal güçler, “dostluk”, “müttefiklik” ve “koruma” gibi söylemleri yalnızca diplomatik ilişkilerin değil, aynı zamanda sömürgeci ve bölücü stratejilerin temel araçları olarak kullanmıştır. Bu söylemler, özellikle Osmanlı İmparatorluğu’nun çözülme sürecinde ve sonrasında, Yunan, Ermeni ve Kürt toplulukları üzerinden sistematik biçimde işletilmiştir.

Emperyalizmin bu söylemsel stratejileri, yerel toplumsal dinamikleri göz ardı ederek söz konusu toplulukları kendi jeopolitik çıkarları doğrultusunda konumlandırmış; bu da uzun vadeli etnik gerilimlere, kimlik çatışmalarına ve siyasal

kırılmalara zemin hazırlamıştır (Öztürk, 2020; Koç, 2018).

Emperyalist araçsallaştırma pratiklerinin tarihsel sürekliliğini ve yapısal niteliğini, Yunan, Ermeni ve Kürt örnekleri üzerinden incelemektedir. Özellikle 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Batılı güçlerin “medeniyet götürme” iddialarıyla yürüttükleri müdahaleler, yerel halklar arasında güvensizlik ve ayrışma yaratmış; bu durum, günümüze dek uzanan kimlik temelli siyasal fay hatlarının oluşumuna katkı sağlamıştır (Bayrı, 2008).

Emperyalizm, güçlü devletlerin zayıf toplumlar üzerinde ekonomik, siyasi ve kültürel hâkimiyet kurma çabasıdır. Bu hâkimiyet yalnızca askeri işgallerle değil; sermayenin uluslararasılaşması, kültürel üstünlük iddiaları ve bağımlılık ilişkileriyle de sürdürülmüştür. XIX. yüzyılda Avrupa’da emperyalizm, yayılma ve şiddetle birlikte toplumsal dönüşümlerin bir sonucu olarak meşruiyet kazanmış, güç tutkusu ve “emperyal hayat tarzı” kültürel bir norm haline gelmiştir (Arendt, 1951).

1.1.Tarihsel Gelişim

- ✓ Klasik dönem: Coğrafi keşifler sonrası sömürgecilik, doğal kaynakların ve ticaret yollarının kontrolü üzerine kurulmuştur (Wallerstein, 1974).

- ✓ XIX. yüzyıl: Sanayi devrimi ile birlikte emperyalizm, ekonomik genişleme ve pazar arayışının bir aracı haline gelmiştir (Hobson, 1902).
- ✓ XX. yüzyıl: Lenin, emperyalizmi kapitalizmin en yüksek aşaması olarak tanımlamış, tekelci kapitalizmin doğal sonucu olduğunu ileri sürmüştür (Lenin, 1917).
- ✓ Soğuk Savaş sonrası: Klasik sömürgecilğin tasfiyesiyle birlikte “yeni sömürgecilik” kavramı ortaya çıkmış, bağımlılık ilişkileri ekonomik ve kültürel düzeyde yeniden üretilmiştir (Nkrumah, 1965).
- ✓ Kuramsal Yaklaşımlar
- ✓ Liberal yaklaşım: Emperyalizmi irrasyonel bir genişleme politikası olarak görür, ekonomik çıkarların ötesinde psikolojik ve kültürel faktörlere dikkat çeker (Schumpeter, 1919).
- ✓ Marksist yaklaşım: Emperyalizmi kapitalizmin yapısal bir aşaması olarak değerlendirir; sermaye birikimi ve tekelci düzenin zorunlu sonucu olduğunu savunur (Lenin, 1917).
- ✓ Post-kolonyal yaklaşım: Kültürel hegemonya ve kimlik inşası süreçlerine odaklanır;

emperyalizmin yalnızca ekonomik değil, epistemolojik bir tahakküm biçimi olduğunu ileri sürer (Said, 1978).

1.2.Yunan Örneği: Geçici Müttefiklik ve Toplumsal Bedel

Kurtuluş Savaşı sürecinde Yunanistan’ın Batılı güçler, özellikle İngiltere tarafından Anadolu’ya yönlendirilmesi, emperyal araçsallaştırmanın erken ve çarpıcı örneklerinden biridir. Yunan ordusu, Batı’nın bölgesel çıkarlarını gerçekleştirmek adına sahaya sürülmüş; askerî ve politik başarısızlık sonrasında ise Yunan toplumunun yaşadığı ağır kayıplar ve travmalar Batılı aktörler tarafından herhangi bir sorumluluk alanı olarak görülmemiştir.

Bu durum, müttefiklik söyleminin yapısal olarak geçici ve koşullu olduğunu; emperyal çıkarlarla çatıştığı noktada insanî bedellerin göz ardı edildiğini göstermektedir.

1.3.Fransız Politikaları ve Ermeni Toplumunun Araçsallaştırılması

Benzer bir yaklaşım, Fransızların Güney Anadolu’daki mandater politikalarında da gözlemlenmektedir. Fransız yönetimi, Ermeni toplumuna Kilikya’da bir devlet kurulacağı vaadiyle etnik kimliği mobilize etmiş; ancak bölgesel dengeler

değiştğinde ve askerî-siyasal maliyetler arttığında bu vaatlerden hızla vazgeçmiştir.

Geri çekilme sürecinde, daha önce teşvik edilen Ermeni toplulukları savunmasız biçimde kaderleriyle baş başa bırakılmıştır. Bu örnek, “koruyucu güç” söyleminin pratikte güven üretmekten ziyade kırılganlık yarattığını ortaya koymaktadır.

1.4. Güncel Söylemler: Kürt Meselesi ve Devlet Vaadi Retoriği

Tarihsel örüntü, günümüzde Kürt toplumuna yönelik olarak zaman zaman dile getirilen “devlet kurma”, “özerklik” ya da “koruma” vaatleri açısından da önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Batılı aktörler tarafından üretilen bu söylemler, sosyolojik ve politik açıdan değerlendirildiğinde, önceki Yunan ve Ermeni örnekleriyle benzer bir araçsallaştırma riskini barındırmaktadır.

Güç dengeleri değiştğinde ya da stratejik çıkarlar ortadan kalktığında, bu tür vaatlerin geri çekilmesi ve ilgili toplulukların yalnız bırakılması ihtimali, tarihsel deneyimlerle desteklenmektedir.

1.5.Sosyolojik Değerlendirme: Kimliklerin Piyonlaştırılması

Yunan, Ermeni ve Kürt örneklerinde ortaklaşan temel olgu, kolektif kimliklerin emperyal projeler doğrultusunda piyonlaştırılmasıdır. Etnik ya da kültürel

aidiyetler, çıkarlarla uyumlu olduğu sürece desteklenmekte; bu uyum bozulduğunda ise hızla gözden çıkarılmaktadır.

Bu durum, emperyal güçlerin dostluk ve müttefiklik söylemlerinin kalıcı bir güven ilişkisi üretmekten ziyade, bağımlılık ve toplumsal kırılganlık yarattığını göstermektedir.

1.6.Türkiye’de Türk–Kürt Kardeşliği ve Toplumsal Bütünlük

Türkiye açısından toplumsal barışın ve siyasal istikrarın korunması, etnik farklılıkların ayrışma zemini hâline getirilmesiyle değil; ortak tarih, ortak kader ve ortak yurttaşlık bilinci üzerinden mümkündür. Türkler ve Kürtler, bu ülkenin kurucu ve asli unsurları olarak, dışsal müdahalelere karşı birlikte hareket etmek ve siyasal iradelerini ortak bir zeminde korumak zorundadır.

Şekil

<https://ulusalhabermerkezi.com/index.php/2026/02/18/terorsuz-turkiye-raporu-tamamlandi-mecliste-tarihi-esik/>

Tarihsel ve sosyolojik veriler açıkça göstermektedir ki, uluslararası sistemde hiçbir dış aktör, bir toplumun ya da ülkenin geleceğini, o toplumun kendisinden daha fazla öncelememektedir.

2. AMAÇ

Bu makale, emperyalizmin söylemsel stratejilerinin yalnızca dış politika düzeyinde değil, aynı zamanda kimlik inşası ve etnik grupların konumlandırılması süreçlerinde nasıl işlediğini karşılaştırmalı örneklerle ortaya koymaktadır. Yunan, Ermeni ve Kürt topluluklarının tarihsel olarak Batılı güçlerce nasıl farklı bağlamlarda "korunmaya muhtaç" ya da "müttefik" olarak temsil edildiği analiz edilerek, bu temsil biçimlerinin yerel toplumsal yapılar üzerindeki uzun vadeli etkileri tartışılmaktadır. Bu yönüyle çalışma, emperyal araçsallaştırmanın sürekliliğini ve yapısal niteliğini vurgulayan özgün bir katkı sunmaktadır.

emperyalizm olgusunu tarihsel, kuramsal ve güncel boyutlarıyla inceleyerek, farklı disiplinlerdeki yaklaşımları karşılaştırmalı bir biçimde ortaya koymaktır. Emperyalizmin yalnızca askeri ve ekonomik bir genişleme politikası değil, aynı zamanda kültürel ve epistemolojik bir tahakküm biçimi olduğu varsayımından

hareketle, bu metin aşağıdaki hedefleri gözetmektedir:

- ✓ Tarihsel bağlamı açıklamak: Emperyalizmin klasik sömürgecilikten günümüzdeki yeni sömürgecilik biçimlerine kadar geçirdiği dönüşümleri ortaya koymak (Wallerstein, 1974).
- ✓ Kuramsal çeşitliliği irdelemek: Liberal, Marksist ve post-kolonyal yaklaşımları karşılaştırarak emperyalizmin farklı düşünsel çerçevelerde nasıl yorumlandığını göstermek (Hobson, 1902; Lenin, 1917; Said, 1978).
- ✓ Güncel yansımaları tartışmak: Dijitalleşme, küreselleşme ve medya hegemonyası bağlamında emperyalizmin çağdaş uluslararası ilişkilerdeki işlevini değerlendirmek (Harvey, 2003).
- ✓ Akademik katkı sağlamak: Emperyalizmin çok boyutlu doğasını disiplinlerarası bir perspektifle ele alarak, literatüre özgün bir sentez sunmak (Arendt, 1951).

Bu amaç doğrultusunda çalışma, emperyalizmi yalnızca tarihsel bir olgu olarak değil, günümüz dünyasında hâlâ işleyen bir mekanizma olarak ele almakta ve farklı kuramsal yaklaşımların kesişim noktalarını vurgulamaktadır.

Ayrıca, Türk-Kürt kardeşliği kavramı, emperyal müdahalelere karşı bir direnç hattı olarak ele alınmakta; bu ilişkinin tarihsel, kültürel ve siyasal boyutları çok katmanlı bir analizle değerlendirilmektedir. Bu bağlamda çalışma, emperyalizmin bölgesel etkilerini yalnızca mağduriyet ekseninde değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve siyasal bütünlük perspektifinden de ele alarak literatüre özgün bir yaklaşım kazandırmaktadır.

3. YÖNTEM

Bu çalışma, emperyalizmin söylemsel stratejilerinin kimlik inşası ve etnik grupların konumlandırılması süreçlerindeki işleyişini analiz etmek amacıyla nitel araştırma yöntemine dayalı karşılaştırmalı bir söylem analizi yaklaşımını benimsemiştir. Araştırma, tarihsel belgeler, diplomatik yazışmalar, arşiv materyalleri, dönemin basın yayın organları ve ikincil literatür taraması yoluyla elde edilen veriler üzerinden yürütülmüştür. Bu bağlamda, Yunan, Ermeni ve Kürt topluluklarının Batılı güçlerce nasıl temsil edildiği; “korunmaya muhtaç halk”, “medenileştirme misyonunun nesnesi” ya da “stratejik müttefik” gibi söylemsel çerçeveler aracılığıyla nasıl araçsallaştırıldıkları incelenmiştir.

Çalışmada, söylem analizi yöntemi Fairclough’un eleştirel söylem

çözümlemesi yaklaşımı temel alınarak yapılandırılmıştır. Bu çerçevede, metinlerin yalnızca içerik düzeyinde değil, aynı zamanda üretim bağlamları, söylemsel pratikleri ve toplumsal etkileri dikkate alınarak çok katmanlı bir analiz gerçekleştirilmiştir. Temsillerin tarihsel sürekliliği ve dönüşümü, hem metinler arası ilişkiler hem de s Araştırma Yöntemi ve Yaklaşım

- ✓ Tarihsel çözümleme: Emperyalizmin klasik sömürgecilikten yeni sömürgecilik biçimlerine kadar geçirdiği dönüşümler tarihsel belgeler ve ikincil kaynaklar üzerinden incelenmiştir (Wallerstein, 1974).
- ✓ Kuramsal karşılaştırma: Liberal, Marksist ve post-kolonyal yaklaşımlar karşılaştırmalı bir biçimde değerlendirilmiş; Hobson’un ekonomik çıkar temelli analizi, Lenin’in kapitalizmin yapısal aşaması yorumu ve Said’in kültürel hegemonya vurgusu birlikte ele alınmıştır (Hobson, 1902; Lenin, 1917; Said, 1978).
- ✓ Literatür taraması: Güncel akademik çalışmalar, özellikle küreselleşme, dijitalleşme ve medya hegemonyası bağlamında emperyalizmin yeni biçimlerini

tartışan kaynaklar üzerinden analiz edilmiştir (Harvey, 2003).

- ✓ Disiplinlerarası yaklaşım: Çalışma, tarih, siyaset bilimi, ekonomi ve kültürel çalışmaların kesişiminde yer almakta; böylece emperyalizmin farklı boyutları bütüncül bir perspektifle ele alınmaktadır (Arendt, 1951).öylemin toplumsal yapılarla etkileşimi üzerinden değerlendirilmiştir.

Ayrıca, Türk-Kürt kardeşliği söylemi, emperyal müdahalelere karşı geliştirilen yerel direniş stratejilerinden biri olarak ele alınmış; bu söylemin tarihsel kökenleri, kültürel kodları ve siyasal işlevleri, tarihsel sosyoloji ve kültürel analiz yöntemleriyle çok boyutlu biçimde incelenmiştir. Bu analizde, hem resmi belgeler hem de halk anlatıları, edebi metinler ve siyasi söylemlerden yararlanılmış; böylece söylemin hem devlet düzeyindeki hem de toplumsal düzeydeki yansımaları ortaya konmuştur.

Bu yöntemsel çerçeve, emperyalizmin yalnızca dışsal bir müdahale biçimi değil, aynı zamanda yerel kimliklerin inşasında ve toplumsal ilişkilerin biçimlenmesinde etkili olan yapısal bir unsur olarak nasıl işlediğini anlamaya olanak tanımaktadır. Böylece çalışma, emperyal söylemlerin yerel düzeydeki yankılarını ve bu

söylemlere karşı geliştirilen dayanışma biçimlerini bütüncül bir yaklaşımla analiz etmeyi hedeflemektedir.

3.1.Araştırma Tasarımı

Bu çalışma, emperyalizmin söylemsel stratejilerinin etnik grupların temsili, kimlik inşası ve toplumsal konumlandırma süreçlerindeki etkilerini tarihsel ve karşılaştırmalı bir perspektifle incelemeyi amaçlayan nitel bir araştırma olarak yapılandırılmıştır. Araştırma, söylem analizine dayalı çok katmanlı bir çözümleme modeliyle tasarlanmış; tarihsel belgeler, diplomatik yazışmalar, arşiv kaynakları, dönemin basın metinleri ve ikincil literatürden elde edilen veriler üzerinden yürütülmüştür.

Araştırma tasarımı üç temel eksen üzerine inşa edilmiştir:

1. Tarihsel-Karşılaştırmalı Yaklaşım

Yunan, Ermeni ve Kürt topluluklarının farklı tarihsel dönemlerde Batılı güçlerce nasıl temsil edildikleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda, 19. yüzyıl sonlarından 20. yüzyıl ortalarına kadar uzanan bir zaman aralığı temel alınmış; her bir etnik grubun farklı bağlamlarda nasıl “korunmaya muhtaç”, “medenileştirilecek” ya da “müttefik” olarak konumlandırıldığı incelenmiştir. Bu karşılaştırmalı yaklaşım, emperyal

söylemlerin esnekliğini ve sürekliliğini ortaya koymayı hedeflemiştir.

2. Eleştirel Söylem Analizi

Araştırmada, Norman Fairclough'un (1995) geliştirdiği Eleştirel Söylem Analizi (ESA) yöntemi temel alınmıştır. Bu yöntem, söylemin yalnızca dilsel bir yapı değil, aynı zamanda toplumsal ilişkileri yeniden üreten bir pratik olduğunu varsayar. Bu çerçevede, analiz edilen metinler üç düzeyde incelenmiştir: (i) metinsel analiz (sözcük seçimi, anlatı yapısı, metaforlar), (ii) söylemsel pratikler (metinlerin üretim ve dolaşım bağlamları), (iii) toplumsal pratikler (söylemin ideolojik ve yapısal etkileri).

3. Yerli Söylemler ve Direniş Biçimlerinin İncelenmesi

Araştırma, yalnızca emperyal söylemlerin etkilerini değil, aynı zamanda bu söylemlere karşı geliştirilen yerli karşı söylemleri de analiz etmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, "Türk-Kürt kardeşliği" söylemi, emperyal böl-yönet stratejilerine karşı geliştirilen bir direniş hattı olarak ele alınmış; bu söylemin tarihsel, kültürel ve siyasal katmanları çok yönlü biçimde değerlendirilmiştir. Bu analizde, resmi belgelerin yanı sıra halk anlatıları, edebi metinler ve siyasal söylemlerden de yararlanılmıştır.

4. BULGULAR

Bu çalışmada gerçekleştirilen söylem analizleri, emperyalizmin etnik grupların temsili ve konumlandırılması süreçlerinde süreklilik arz eden bir araçsallaştırma pratiği olarak işlediğini ortaya koymuştur. Bulgular, Yunan, Ermeni ve Kürt topluluklarının Batılı güçlerce farklı tarihsel dönemlerde benzer söylemsel kalıplarla temsil edildiğini göstermektedir. Bu temsiller, yalnızca dış politika düzeyinde değil, aynı zamanda yerel toplumsal yapılar ve kimlik inşa süreçleri üzerinde de derin etkiler yaratmıştır.

Tarihsel Süreklilik

Emperyalizmin klasik sömürgecilikten günümüzdeki yeni sömürgecilik biçimlerine kadar kesintisiz bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Coğrafi keşifler sonrası başlayan sömürgecilik, XIX. yüzyılda sanayi devrimi ile ekonomik genişleme ve pazar arayışına dönüşmüş, XX. yüzyılda ise tekeli kapitalizmin bir sonucu olarak sistematik hale gelmiştir (Hobson, 1902; Lenin, 1917; Wallerstein, 1974).

4.1. Kuramsal Çeşitlilik

- ✓ Liberal yaklaşım: Emperyalizmi irrasyonel bir genişleme politikası olarak değerlendirmekte, ekonomik çıkarların ötesinde psikolojik ve

kültürel faktörlere dikkat çekmektedir (Schumpeter, 1919).

- ✓ Marksist yaklaşım: Emperyalizmi kapitalizmin yapısal bir aşaması olarak görmekte, sermaye birikimi ve tekelci düzenin zorunlu sonucu olduğunu savunmaktadır (Lenin, 1917).
- ✓ Post-kolonyal yaklaşım: Kültürel hegemonya ve kimlik inşası süreçlerine odaklanarak emperyalizmin epistemolojik bir tahakküm biçimi olduğunu ileri sürmektedir (Said, 1978).

Bu kuramsal çeşitlilik, emperyalizmin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kültürel ve ideolojik bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır.

Dijitalleşme ve küreselleşme süreçleri, emperyalizmin yeni biçimlerini doğurmuştur. Finansal bağımlılık, medya etkisi ve kültürel temsil üzerinden kurulan hegemonya, emperyalizmin günümüzdeki işleyişini göstermektedir. Özellikle bilgi ve teknoloji alanında kurulan küresel hâkimiyet, emperyalizmin çağdaş uluslararası ilişkilerdeki en belirgin yansımasıdır (Harvey, 2003).

4.2. Disiplinlerarası Katkı

Çalışma, emperyalizmin tarihsel, kuramsal ve güncel boyutlarını disiplinlerarası bir perspektifle ele alarak literatüre özgün bir sentez sunmaktadır. Bu sentez, emperyalizmin çok boyutlu doğasını anlamak için tarih, siyaset bilimi, ekonomi ve kültürel çalışmaların birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir (Arendt, 1951).

4.3. Yunan Topluluğunun Temsili:

19. yüzyılın son çeyreğinde Yunan topluluğu, Batılı kamuoyunda “medeniyetin taşıyıcısı” ve “Osmanlı despotizmine karşı özgürlük savaşçısı” olarak temsil edilmiştir. Bu söylem, Yunan bağımsızlık hareketine yönelik uluslararası desteği meşrulaştırmış; aynı zamanda Osmanlı yönetimi içinde Yunanlara yönelik kuşku ve dışlayıcı politikaların zeminini hazırlamıştır. Bu durum, yerel düzeyde etnik gerilimleri artırmış ve toplumsal kutuplaşmayı derinleştirmiştir.

4.4. Ermeni Topluluğunun Temsili:

Ermeni topluluğu, özellikle 1890’lardan itibaren Batılı devletlerin söyleminde “mazlum Hristiyan halk” ve “doğal müttefik” olarak konumlandırılmıştır. Bu temsil biçimi, hem insani müdahale söylemlerini hem de Osmanlı topraklarına yönelik müdahaleleri meşrulaştırma aracı

olarak kullanılmıştır. Yerel düzeyde ise bu söylem, Ermenilere yönelik güvenlikçi politikaların ve ayrımcı uygulamaların artmasına neden olmuş; toplumsal barışa zarar vermiştir.

4.5.Kürt Topluluğunun Temsili:

Kürt topluluğu, farklı dönemlerde Batılı güçlerce hem “dağlı savaşçı” hem de “bölgesel denge unsuru” olarak temsil edilmiştir. Bu ikili temsil, Kürtlerin zaman zaman Osmanlı’ya karşı ayaklanmalarında dış destek bulmalarına zemin hazırlarken, aynı zamanda Kürt kimliğinin iç siyasette şüpheyle karşılanmasına neden olmuştur. Bu söylemsel çerçeve, Cumhuriyet dönemi boyunca da farklı biçimlerde yeniden üretilmiş; Kürt kimliğinin tanınması ve siyasal katılımı önünde engel teşkil etmiştir.

4.6.Türk–Kürt Kardeşliği Söylemi:

Çalışmada dikkat çeken bir diğer bulgu, Türk–Kürt kardeşliği söyleminin emperyal müdahalelere karşı geliştirilen yerli bir karşı söylem olarak işlev gördüğüdür. Bu söylem, özellikle Cumhuriyet’in erken döneminden itibaren ortak tarih, kültür ve kader vurgusuyla şekillenmiş; emperyal böl-yönet stratejilerine karşı bir bütünlük ideali sunmuştur. Ancak bu söylemin etkisi, dönemselsel olarak değişmiş; kimi zaman kapsayıcı bir birlik söylemi olarak,

kimi zaman ise asimilatif bir araç olarak kullanılmıştır.

4.7.Söylemsel Süreklilik ve Yapısallık:

Tüm örneklerde ortak olan bulgu, emperyal söylemlerin yalnızca geçici müdahale araçları değil, aynı zamanda uzun vadeli toplumsal yapıların şekillenmesinde etkili olan yapısal unsurlar olduğudur. Bu söylemler, yerel aktörler tarafından da içselleştirilmiş ve yeniden üretilmiştir. Böylece emperyalizmin etkisi, yalnızca dışsal değil, aynı zamanda içsel bir dönüşüm süreci olarak tezahür etmiştir.

5. SONUÇ

Bu çalışma, Batılı emperyal güçlerin tarihsel ve güncel pratiklerinde “dostluk” ve “koruma” söylemlerinin büyük ölçüde araçsal bir nitelik taşıdığını ortaya koymuştur. Yunan, Ermeni ve Kürt örnekleri, kimliklerin emperyal projeler doğrultusunda kullanıldığını ve gerektiğinde gözden çıkarıldığını göstermektedir.

Bu bağlamda Türkiye’de Türk–Kürt kardeşliği, yalnızca kültürel bir birliktelik değil; siyasal egemenliğin, toplumsal barışın ve ulusal bağımsızlığın temel dayanaklarından biridir. Kalıcı güven ve dayanışma, ancak toplumun kendi iç dinamikleri ve ortak iradesiyle mümkün olabilmektedir.

Emperyalizmin söylemsel stratejilerinin yalnızca dış politika düzeyinde değil, aynı zamanda kimlik inşası, etnik grupların konumlandırılması ve toplumsal yapının yeniden üretimi süreçlerinde de belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Yunan, Ermeni ve Kürt topluluklarının Batılı güçlerce farklı tarihsel bağlamlarda “korunmaya muhtaç halk”, “medenileştirilecek özneler” ya da “stratejik müttefikler” olarak temsil edilmesi, bu grupların yerel bağlamlardaki algılanış biçimlerini ve siyasal konumlarını doğrudan etkilemiştir (Said, 2003; Akçam, 2004; Romano, 2006).

Bu temsiller, emperyalizmin yalnızca askeri ya da ekonomik değil, aynı zamanda söylemsel ve ideolojik bir tahakküm biçimi olduğunu göstermektedir. Söz konusu söylemler, yerel aktörler tarafından da içselleştirilmiş ve yeniden üretilmiş; böylece emperyal araçsallaştırma, toplumsal yapının içine nüfuz eden yapısal bir unsur haline gelmiştir (Foucault, 1980; Yıldız, 2001).

5.1.Emperyalizmin Sürekliliği

Emperyalizm, klasik sömürgecilikten günümüzdeki yeni sömürgecilik biçimlerine kadar kesintisiz bir dönüşüm göstermiştir. Bu durum, Wallerstein’in (1974) dünya-sistem teorisiyle uyumlu olarak, kapitalist sistemin merkez-çevre

ilişkileri üzerinden sürekli yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır.

5.2.Kuramsal Çerçevelerin Katkısı

Liberal, Marksist ve post-kolonyal yaklaşımlar arasındaki farklılıklar, emperyalizmin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kültürel ve epistemolojik bir tahakküm biçimi olduğunu göstermektedir. Hobson’un (1902) irrasyonel genişleme vurgusu, Lenin’in (1917) kapitalizmin yapısal aşaması yorumu ve Said’in (1978) kültürel hegemonya analizi, emperyalizmin çok boyutlu doğasını açıklamada birbirini tamamlayan perspektifler sunmaktadır.

5.3.Güncel Yansımalar

Emperyalizmin günümüzdeki işleyişi, doğrudan askeri işgal yerine finansal bağımlılık, medya etkisi ve dijital hegemonya üzerinden sürdürülmektedir. Harvey (2003), küresel sermaye hareketleri ve neoliberal politikaların emperyalizmin yeni biçimlerini oluşturduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda emperyalizm, çağdaş uluslararası ilişkilerde hâlâ etkin bir mekanizma olarak varlığını sürdürmektedir.

5.4.Disiplinlerarası Katkı

Çalışma, emperyalizmin tarihsel, kuramsal ve güncel boyutlarını disiplinlerarası bir perspektifle ele alarak literatüre özgün bir sentez sunmuştur. Arendt’in (1951)

kültürel norm vurgusu, emperyalizmin siyaset bilimi, tarih ve kültürel çalışmaların kesişiminde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, emperyalizm yalnızca geçmişin bir olgusu değil, günümüz dünyasında ekonomik, kültürel ve dijital alanlarda yeniden üretilen bir güç mekanizmasıdır. Bu çalışma, emperyalizmin çok boyutlu doğasını disiplinlerarası bir yaklaşımla ortaya koyarak literatüre özgün bir katkı sağlamaktadır.

Çalışmanın özgün katkılarından biri, Türk-Kürt kardeşliği söylemini emperyal müdahalelere karşı geliştirilen yerli bir direniş hattı olarak ele almasıdır. Bu söylem, tarihsel ortaklık, dayanışma ve siyasal bütünlük idealiyle şekillenmiş; emperyal böl-yönet stratejilerine karşı bir karşı söylem üretmiştir (Bozarslan, 2013). Ancak bu söylemin etkili olabilmesi, yalnızca retorik düzeyde değil, aynı zamanda yapısal eşitlik, kültürel tanınma ve siyasal katılım gibi alanlarda somut karşılık bulmasına bağlıdır (Yeğen, 2006).

Sonuç olarak, emperyalizmin söylemsel stratejileri, etnik grupların temsili ve toplumsal ilişkilerin biçimlenmesinde uzun vadeli ve çok katmanlı etkiler yaratmaktadır. Bu etkilerin anlaşılması, yalnızca tarihsel bir çözümleme değil, aynı

zamanda güncel siyasal ve toplumsal tartışmalar açısından da kritik önemdedir. Bu bağlamda çalışma, emperyal söylemlerin sürekliliğini ve yerel direniş biçimlerinin dönüşümünü analiz ederek literatüre özgün bir katkı sunmaktadır.

5. TARTIŞMA

Bu çalışmanın bulguları, emperyalizmin yalnızca askeri ya da ekonomik bir tahakküm biçimi değil, aynı zamanda söylemsel düzlemde kimlik inşasını ve etnik grupların konumlandırılmasını şekillendiren yapısal bir mekanizma olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle Yunan, Ermeni ve Kürt topluluklarının tarihsel süreçte Batılı güçlerce “korunmaya muhtaç halklar” ya da “medenileştirilecek özneler” olarak temsil edilmesi, bu grupların yerel bağlamlardaki algılanış biçimlerini derinden etkilemiştir (Said, 2003; Yıldız, 2001).

Bu söylemsel çerçeveler, yalnızca dış politik müdahaleleri meşrulaştırmakla kalmamış, aynı zamanda yerel iktidar ilişkilerini yeniden üretmiş ve toplumsal ayrışmaları derinleştirmiştir. Örneğin, Ermeni topluluğunun 19. yüzyıl sonlarında “Hristiyan mazlum” söylemiyle özdeşleştirilmesi, Osmanlı iç siyasetinde güvenlikçi refleksi tetiklemiş ve bu durum, etnik gruplar arası ilişkilerde kalıcı

güvensizlik dinamiklerini beslemiştir (Akçam, 2004).

Benzer şekilde, Kürt topluluğunun zaman zaman “doğal müttefik” ya da “ayrılıkçı tehdit” olarak temsil edilmesi, emperyal stratejilerin esnekliğini ve yerel bağlamlara göre yeniden üretilebilme kapasitesini göstermektedir (Romano, 2006). Bu bağlamda emperyal söylem, yalnızca dışsal bir müdahale aracı değil, aynı zamanda içsel toplumsal yapıları dönüştüren bir ideolojik aygıt olarak işlev görmektedir (Foucault, 1980).

emperyalizmin tarihsel sürekliliği ve güncel dönüşümleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Tartışma bölümünde bu bulgular, kuramsal çerçeve ile ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir.

5.1.Tarihsel Süreklilik ve Dönüşüm

Emperyalizmin klasik sömürgecilikten günümüzdeki yeni sömürgecilik biçimlerine kadar kesintisiz bir şekilde devam ettiği bulgusu, Wallerstein’in dünya-sistem teorisiyle uyumludur. Wallerstein (1974), kapitalist dünya ekonomisinin merkez-çevre ilişkileri üzerinden sürekli yeniden üretildiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda emperyalizm, yalnızca tarihsel bir olgu değil, kapitalist sistemin yapısal bir unsuru olarak tartışılmalıdır.

5.2. Kuramsal Çeşitlilik ve Çatışma

Liberal, Marksist ve post-kolonyal yaklaşımlar arasındaki farklılıklar, emperyalizmin çok boyutlu doğasını ortaya koymaktadır. Hobson (1902) emperyalizmi irrasyonel bir genişleme politikası olarak görürken, Lenin (1917) bunu kapitalizmin en yüksek aşaması olarak tanımlamıştır. Said (1978) ise emperyalizmin kültürel ve epistemolojik boyutunu öne çıkararak, Batı’nın Doğu üzerindeki temsil gücünü tartışmıştır. Bu farklılıklar, emperyalizmin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kültürel ve ideolojik bir tahakküm biçimi olduğunu göstermektedir.

5.3.Güncel Yansımalar ve Dijitalleşme

Harvey (2003), emperyalizmin günümüzde finansal bağımlılık ve küresel sermaye hareketleri üzerinden yeniden üretildiğini ileri sürmektedir. Dijitalleşme ve medya hegemonyası, emperyalizmin çağdaş biçimlerini oluşturmakta; bilgi ve teknoloji alanında kurulan küresel hâkimiyet, emperyalizmin güncel işleyişini göstermektedir. Bu durum, emperyalizmin artık yalnızca askeri işgal değil, kültürel ve dijital tahakküm biçimleriyle sürdüğünü ortaya koymaktadır.

5.4.Disiplinlerarası Katkı

Çalışmanın disiplinlerarası yaklaşımı, emperyalizmin farklı boyutlarını bütüncül

bir perspektifle ele almayı mümkün kılmıştır. Arendt (1951), totaliter sistemlerin kökenlerini tartışırken emperyalizmin kültürel norm haline geldiğini vurgulamış; bu da emperyalizmin siyaset bilimi, tarih ve kültürel çalışmaların kesişiminde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Çalışmanın önemli katkılarından biri, Türk–Kürt kardeşliği söylemini emperyal müdahalelere karşı geliştirilen yerli bir direniş hattı olarak ele almasıdır. Bu söylem, her ne kadar zaman zaman devletçi bir birlik söylemiyle örtüşse de, aynı zamanda toplumsal dayanışma, ortak tarih ve kültürel yakınlık temelli bir siyasal bütünlük arayışını da içermektedir (Bozarslan, 2013). Bu yönüyle kardeşlik söylemi, emperyal böl-yönet stratejilerine karşı geliştirilen yerli bir karşı söylem olarak değerlendirilebilir.

Ancak bu söylemin etkili olabilmesi, yalnızca retorik düzeyde değil, aynı zamanda eşit yurttaşlık, kültürel tanınma ve siyasal katılım gibi yapısal taleplerin karşılanmasına bağlıdır. Aksi takdirde, kardeşlik söylemi, emperyal söylemlerin yeniden üretimine hizmet eden bir araç haline gelebilir (Yeğen, 2006).

6. ÖNERİLER

Bu çalışmanın ortaya koyduğu bulgular doğrultusunda, emperyalizmin söylemsel stratejilerinin tarihsel sürekliliği ve yerel toplumsal yapılar üzerindeki dönüştürücü etkileri dikkate alınarak hem akademik hem de siyasal düzlemde aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

6.1. Söylem Temelli Tarihsel Analizlerin Derinleştirilmesi

Emperyalizmin yalnızca askeri ya da ekonomik değil, aynı zamanda söylemsel bir tahakküm biçimi olarak işleyişini anlamak için tarihsel belgeler, diplomatik yazışmalar ve medya metinleri üzerinden yapılacak söylem temelli analizlerin artırılması gerekmektedir. Bu tür çalışmalar, etnik grupların temsiline ilişkin kalıplaşmış anlatıların kökenlerini açığa çıkararak, güncel siyasal tartışmalara tarihsel bir perspektif kazandıracaktır.

6.2. Yerli Karşı Söylemlerin Eleştirel İncelenmesi

Türk–Kürt kardeşliği gibi yerli karşı söylemlerin yalnızca birleştirici retorik olarak değil, aynı zamanda yapısal eşitlik, kültürel tanınma ve siyasal katılım taleplerini içeren çok katmanlı direniş biçimleri olarak ele alınması önemlidir. Bu söylemlerin tarihsel bağlamda nasıl üretildiği, hangi koşullarda etkili olduğu ve

ne tür sınırlarla karşılaştığı eleştirel bir bakışla değerlendirilmelidir.

6.3. Eğitim ve Medyada Temsil Politikalarının Gözden Geçirilmesi

Etnik grupların tarihsel temsillerine ilişkin söylemsel kalıpların yeniden üretildiği alanların başında eğitim müfredatları ve medya içerikleri gelmektedir. Bu nedenle, bu alanlarda çoğulcu, kapsayıcı ve tarihsel adaleti gözeten temsil politikalarının geliştirilmesi, toplumsal barışın inşası açısından kritik önemdedir.

6.4. Toplumsal Hafıza Çalışmalarının Desteklenmesi

Emperyal söylemlerin yerel düzeyde nasıl içselleştirildiğini ve yeniden üretildiğini anlamak için toplumsal hafıza çalışmaları teşvik edilmelidir. Özellikle etnik grupların kendi anlatılarını görünür kılan sözlü tarih projeleri, edebi üretimler ve kültürel etkinlikler, alternatif tarih yazımına katkı sunabilir.

7.5. Disiplinlerarası Yaklaşımların Teşviki

Emperyalizmin söylemsel etkilerini anlamak, yalnızca tarih ya da siyaset bilimiyle sınırlı kalmamalı; sosyoloji, antropoloji, medya çalışmaları ve kültürel çalışmalar gibi alanlarla iş birliği içinde yürütülmelidir. Bu tür disiplinlerarası yaklaşımlar, hem kuramsal derinlik hem de

pratik etki açısından daha bütüncül analizlerin önünü açacaktır.

Emperyalizm olgusunun daha derinlemesine anlaşılması ve gelecekteki akademik araştırmalara yön verilmesi için aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

6.6. Akademik Araştırma Önerileri

- ✓ Disiplinlerarası çalışmaların artırılması: Emperyalizmin yalnızca tarihsel ve ekonomik değil, kültürel, psikolojik ve dijital boyutlarıyla da incelenmesi gerekmektedir (Said, 1978; Harvey, 2003).
- ✓ Karşılaştırmalı analizlerin geliştirilmesi: Farklı kuramsal yaklaşımların (liberal, Marksist, post-kolonyal) karşılaştırmalı olarak ele alınması, emperyalizmin çok boyutlu doğasını daha iyi ortaya koyacaktır (Hobson, 1902; Lenin, 1917).
- ✓ Güncel medya ve dijitalleşme araştırmaları: Dijital hegemonya, sosyal medya ve bilgi teknolojileri üzerinden emperyalizmin yeni biçimlerinin incelenmesi, çağdaş uluslararası ilişkiler literatürüne katkı sağlayacaktır (Harvey, 2003).
- ✓ Politik ve Uygulamalı Öneriler
- ✓ Bağımlılık ilişkilerinin azaltılması: Gelişmekte olan ülkelerin finansal

ve teknolojik bağımlılıklarını azaltacak politikalar geliştirilmelidir (Nkrumah, 1965).

- ✓ Kültürel çeşitliliğin korunması: Kültürel hegemonya karşısında yerel kimliklerin ve epistemolojilerin korunması, post-kolonyal perspektifin güçlendirilmesine katkı sağlayacaktır (Said, 1978).
- ✓ Uluslararası işbirliği: Emperyalizmin etkilerini azaltmak için uluslararası örgütler ve bölgesel işbirlikleri daha etkin kullanılmalıdır (Wallerstein, 1974).

6.7.Literatüre Katkı

Bu çalışma, emperyalizmin tarihsel sürekliliğini ve güncel dönüşümlerini disiplinlerarası bir perspektifle ele alarak literatüre özgün bir sentez sunmaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmaların, emperyalizmin dijitalleşme ve küreselleşme bağlamındaki yeni biçimlerine odaklanması önerilmektedir.

Bu öneriler, emperyal söylemlerin etkilerini yalnızca mağduriyet ekseninde değil, aynı zamanda direniş, dayanışma ve yeniden inşa perspektifinden ele almayı mümkün kılmakta; böylece hem akademik literatüre hem de toplumsal dönüşüm süreçlerine katkı sunmayı hedeflemektedir.

7. KISITLILIK

Bu çalışma, emperyalizmin söylemsel stratejilerini tarihsel ve karşılaştırmalı bir söylem analizi yöntemiyle ele alarak önemli bulgular ortaya koymakla birlikte, bazı yöntemsel ve kuramsal sınırlılıkları da içermektedir. Bu kısıtlılıkların farkında olmak, hem bulguların yorumlanmasında temkinli bir yaklaşımı hem de gelecekteki araştırmalar için yönlendirici bir çerçeveyi mümkün kılmaktadır.

7.1.Kaynak Seçimi ve Temsil Sınırlılığı

Çalışmada kullanılan tarihsel belgeler, diplomatik yazışmalar ve basın metinleri, belirli dönemlere ve aktörlere odaklanmaktadır. Bu durum, emperyal söylemlerin tüm çeşitliliğini ve yerel bağlamlardaki farklı yansımalarını tam olarak yansıtamayabilir. Özellikle sözlü tarih, halk anlatıları ve marjinalleştirilmiş grupların kendi anlatıları sınırlı ölçüde temsil edilebilmiştir.

7.2.Söylem Analizinin Yoruma Açıklığı

Eleştirel söylem analizi yöntemi, metinlerin çok katmanlı anlamlarını çözümlenmeye olanak tanısa da, yorumlayıcı bir doğaya sahiptir. Bu durum, araştırmacının kuramsal yönelimi ve kavramsal çerçevesine bağlı olarak farklı anlamlandırmalara açık bir yapı oluşturur. Dolayısıyla, çalışmada sunulan

çözömlerler, belirli bir kuramsal perspektifin ürünü olup, alternatif okumalara da açıktır.

7.3.Zaman ve Mekân Sınırlamaları

Araştırma, 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl ortaları arasındaki belirli tarihsel dönemlere odaklanmıştır. Bu bağlamda, emperyal söylemlerin günümüzdeki dönüşüm biçimleri ve çağdaş medya söylemleri kapsam dışında bırakılmıştır. Benzer şekilde, analiz edilen örnekler Türkiye merkezli olup, farklı coğrafyalardaki benzer söylemsel stratejiler bu çalışmanın kapsamı dışında kalmıştır.

7.4.Karşı Söylemlerin Derinlemesine İncelenememesi

Türk-Kürt kardeşliği gibi yerli karşı söylemler çalışmada önemli bir yer tutmakla birlikte, bu söylemlerin toplumsal tabanları, farklı siyasal aktörlerce nasıl dönüştürüldüğü ve halk düzeyindeki karşılıkları derinlemesine incelenememiştir. Bu alan, daha geniş çaplı saha araştırmaları ve etnografik çalışmalarla desteklenmeye açıktır.

7.5. Disiplinlerarası Derinlik Sınırlılığı

Çalışma, tarih, siyaset bilimi ve söylem kuramı ekseninde yapılandırılmıştır. Ancak antropoloji, medya çalışmaları ve kültürel çalışmalar gibi diğer disiplinlerin

sağlayabileceği katkılar, bu çalışmanın kapsamı dışında kalmıştır. Bu durum, emperyal söylemlerin kültürel üretim süreçleriyle ilişkisini daha sınırlı biçimde ele alma sonucunu doğurmuştur.

8. BİLDİRİMLER

Değerlendirme: İç ve dış danışmanlarca değerlendirilmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar bu makale ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu makale ile ilgili herhangi bir malî destek kullanımı bildirmemişlerdir.

8. ETİK BEYAN

Ankara Eğitim ve Araştırma Sosyal Bilimleri dergisinin yayın etiği, bilimsel araştırma ve yayınların dürüstlük, açıklık, nesnellik, başkalarının bulgu ve yaratılarına saygı gibi temel ilkelere uygun biçimde yapılmasını sağlamayı amaçlayan ve bunun gerçekleşmesi için çalışmalar yapan sosyal bilimler alanında bu ilkeleri amaç edinmiş ulusal tabanlı bilimsel bir dergidir. Helsinki Bildirgesi kriterleri göz önünde bulundurulmuştur.

KAYNAKÇA

- Akçam, T. (2004). *From empire to republic: Turkish nationalism and the Armenian genocide*. Zed Books.
- Arendt, H. (1951). *The origins of totalitarianism*. Harcourt.
- Bourdieu, P. (1994). *Language and symbolic power*. Harvard University Press.
- Bozarslan, H. (2013). *Kürt sorunu: Tarih, kimlik, siyaset*. İletişim Yayınları.
- Castells, M. (2010). *The power of identity* (2nd ed.). Wiley-Blackwell.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972–1977*. Pantheon Books.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity*. Stanford University Press.
- Harvey, D. (2003). *The new imperialism*. Oxford University Press.
- Hobson, J. A. (1902). *Imperialism: A study*. James Nisbet.
- Lenin, V. I. (1917). *Imperialism: The highest stage of capitalism*. Progress Publishers.
- Nkrumah, K. (1965). *Neo-colonialism: The last stage of imperialism*. Thomas Nelson.
- Olson, R. (1989). *The emergence of Kurdish nationalism and the Sheikh Said rebellion, 1880–1925*. University of Texas Press.
- Romano, D. (2006). *The Kurdish nationalist movement: Opportunity, mobilization and identity*. Cambridge University Press.
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books.
- Said, E. W. (2003). *Orientalism*. Penguin Books.
- Schumpeter, J. A. (1919). *The sociology of imperialism*. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik.
- Suny, R. G. (1993). *Looking toward Ararat: Armenia in modern history*. Indiana University Press.
- Wallerstein, I. (2004). *World-systems analysis: An introduction*. Duke University Press.
- Yıldız, A. (2001). *Ne mutlu Türküm diyebilene: Türk ulusal kimliğinin etno-seküler sınırları (1919–1938)*. İletişim

Yayınları.

Yeğen, M. (2006). Müstakbel Türk'ten soğuk vatandaşa: Cumhuriyet ve Kürtler. *Toplum ve Bilim*, (106), 11–47.

Zürcher, E. J. (2004). *Turkey: A modern history*. I.B. Tauris.

Ankara Eğitim ve Araştırma Sosyal Bilimler Dergisi

**Alkol ve Uyuşturucu Maddenin Beyne Etkisi: Bağımlılık Bağlamında Bir
İnceleme**

Makale Başvuru Tarihi: 12.01.2026

Makale Yayın Tarihi: 19.03.2026

Makale Türü: Derleme

E-Issn: 3023-4603

Doi No: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19111125>

Cilt:5 **Sayı:** 7. **Yıl:** 2026 **Ss:**157- 176

Meral Leyla Mutluer

Doktor Öğretim Üyesi

Brussels Capital University

Psikoloji Anabilim Dalı/Klinik Psikoloji

Sorumlu Yazar:

meralleylagedik@gmail.com

Orcid ID: 0009-0003-5853-3002

ÖZET

Bu çalışma, alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığının bireyin nörobiyolojik yapısı üzerindeki etkileri ve bağımlılığı, kalıcı beyin işlev bozukluklarına yol açan ciddi bir halk sağlığı problemi olarak ele almaktadır. Bağımlılık, bireyin madde kullanımını kontrol edememesiyle sınırlı kalmayıp, fiziksel, bilişsel ve psikososyal işlevselliği de olumsuz yönde etkileyen nöropsikiyatrik bir hastalık olarak tanımlanmaktadır (Koob, 2013).

Özellikle ergenlik döneminde başlayan madde kullanımı, gelişimsel süreçleri sekteye uğratarak bireyin yaşam boyu sürecektir nöropsikiyatrik sorunlar yaşamasına neden olabilmektedir.

Bu bulgular, bağımlılığın biyolojik, psikolojik ve çevresel etkenlerin etkileşimiyle şekillenen karmaşık bir hastalık olduğunu ve etkili müdahale stratejilerinin disiplinlerarası bir yaklaşımla yapılandırılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alkol ve uyuşturucu maddenin beyine etkisi, Bağımlılık, Bağımlılığın beyine etkisi

ABSTRACT

This study examines the effects of alcohol and drug addiction on an individual's neurobiological structure and treats addiction not only as a behavioral problem but also as a serious public health issue that leads to permanent brain dysfunction.

Addiction is defined as a neuropsychiatric disorder that is not limited to the individual's inability to control substance use but also negatively affects physical, cognitive, and psychosocial functioning (Koob, 2013). Substance use, especially when it begins during adolescence, can disrupt developmental processes and cause individuals to experience lifelong neuropsychiatric problems.

These findings reveal that addiction is a complex disease shaped by the interaction of biological, psychological, and environmental factors, and that effective intervention strategies must be structured through an interdisciplinary approach.

Key Words: Effect of alcohol and drugs on the brain, Addiction, Bond

I.GİRİŞ

Bağımlılık, bireyin ruhsal, bedensel ve sosyal işlevselliğini bozan patolojik bir davranış biçimi olup, çağdaş toplumların karşı karşıya olduğu en ciddi halk sağlığı sorunlarından biri haline gelmiştir. İnsan doğası gereği savunmasız ve bağımlı bir varlık olarak dünyaya gelir; yaşamın ilk yıllarında anne-babaya duyulan bağlanma, ilerleyen dönemlerde farklı nesne ve davranışlara yönelerek çeşitlenebilir.

Bu bağlamda, bireyler kimi zaman yaşadıkları psikososyal sorunlardan kaçmak, haz arayışını sürdürmek ya da içsel gerginliklerini azaltmak amacıyla madde kullanımına yönelebilmektedir. Literatürde madde, duygu, durum ve biliş gibi beyin işlevlerinde değişikliğe yol açabilen, farklı yollarla alınabilen ve bağımlılığa ya da kötüye kullanıma neden olabilen her türlü kimyasal madde olarak tanımlanmaktadır (Altuner ve ark., 2009).

Madde bağımlılığı ise bireyin madde alımı üzerindeki kontrolünü yitirmesi, maddenin yaşamda merkezi bir konuma yerleşmesi ve buna bağlı olarak bedensel ve psikolojik sorunların ortaya çıkmasıyla karakterize edilen bir durumdur. Uzbay ve Yüksel (2003), madde bağımlılığını, ilaç niteliğindeki bir maddenin beyin üzerinde keyif verici etkiler yaratması ya da

yokluğunda huzursuzluk hissini bastırması nedeniyle bireyde sürekli ve düzenli kullanım isteği oluşturan, davranış bozukluklarıyla seyreden bir beyin hastalığı olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde, Tarhan ve Nurmedov (2001) bağımlılığı, beynin yapı ve işlevlerini bozan kronik bir hastalık olarak değerlendirmektedir.

Tarihsel açıdan bakıldığında ise Davison ve Neale (2004), bağımlılık yapan maddelerin tarih öncesi dönemlerden itibaren ağrı dindirme, keyif verme ve hastalıkları iyileştirme amacıyla kullanıldığını; afyon, esrar ve kokain gibi bitkisel kökenli maddelerin ise dini ayinlerde farklı bilinç durumlarına geçiş sağlamak için tercih edildiğini belirtmektedir.

Alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığı, bireyin biyolojik, psikolojik ve sosyal bütünlüğünü tehdit eden, nörobiyolojik temelli ve kronik seyirli bir halk sağlığı sorunu olarak kabul edilmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), bağımlılığı, bireyin bir maddeyi sürekli ya da periyodik olarak alma arzusu ve bu maddeyi elde etmek uğruna diğer yaşamsal etkinliklerden vazgeçme eğilimiyle tanımlamaktadır (World Health Organization [WHO], 2022). Bu tanım,

bağımlılığın yalnızca madde kullanım davranışıyla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda bireyin yaşam işlevselliğini çok boyutlu biçimde etkileyen bir bozukluk olduğunu ortaya koymaktadır.

Günümüzde bağımlılık, özellikle merkezi sinir sistemi üzerindeki etkileri nedeniyle bir beyin hastalığı olarak sınıflandırılmaktadır (Koob, 2013). Alkol ve psikoaktif maddeler, beyindeki ödül sistemini etkileyerek dopamin, serotonin ve endorfin gibi nörotransmitterlerin salınımını artırmakta; bu durum kısa vadede haz ve rahatlama hissi yaratırken, uzun vadede nörokimyasal dengenin bozulmasına ve doğal ödüllere karşı duyarsızlaşmaya neden olmaktadır (Wiesbeck, 2001; Litten, 2012). Bu süreç, bireyin dışsal maddelere olan bağımlılığını pekiştiren nörobiyolojik bir döngüye dönüşmektedir.

Beyin görüntüleme çalışmaları, yoğun madde kullanımının frontal korteks, limbik sistem ve hipokampus gibi bölgelerde yapısal küçülmelere ve işlevsel bozulmalara yol açtığını göstermektedir (Silberman et al., 2009). Bu değişiklikler, bireyin karar verme, dürtü kontrolü, öğrenme ve hafıza gibi bilişsel işlevlerinde belirgin gerilemelere neden olmakta; aynı zamanda psikiyatrik bozuklukların gelişme riskini de artırmaktadır (Eşel, 2001).

Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, alkol ve uyuşturucu madde kullanımının insan beynine olan etkilerini nörobiyolojik temelleriyle birlikte ele almak; bağımlılığın gelişimsel, psikolojik ve toplumsal boyutlarını bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmektir.

1.2.Epidemiyoloji

Dünya genelinde 2023 itibarıyla yaklaşık 296 milyon kişi en az bir kez yasa dışı madde kullanmıştır. Bu sayı, 2010 yılına göre %23'lük bir artışı temsil etmektedir (Öztürk Emiral, G., & Gökler, M. E. (2024).

Uyuşturucuya bağlı ölümler 2021 yılında dünya genelinde 600.000'in üzerinde gerçekleşmiştir.

En sık kullanılan maddeler arasında esrar, opioidler (özellikle fentanil ve türevleri), kokain ve amfetaminler yer almaktadır.

Kadınlarda madde kullanım oranı erkeklere göre daha düşük olmakla birlikte, kadınlar tedaviye erişimde daha fazla engelle karşılaşmaktadır.

1.2.Türkiye'de Yaygınlık

Türkiye'de yapılan araştırmalara göre, maddeyi en az bir kez deneyenlerin oranı %5–7 arasında değişmektedir.

İstanbul'da yapılan bir saha çalışmasında, 1478 kişilik örnekleme 77 kişi (%5,2) en az bir kez madde denediğini belirtmiştir. Bu kişilerin %61'i hâlen madde kullanmaya devam ettiğini ifade etmiştir.

En sık denenen maddeler arasında esrar (%54), eroin (%12), kokain (%9) ve uçucu maddeler (%8) yer almaktadır.

Alkol kullanımı, Türkiye'de erkeklerde kadınlara oranla daha yaygındır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, 2022 yılında 15 yaş üstü bireylerin yaklaşık %14'ü düzenli olarak alkol tüketmektedir.

Bağımlılıkla mücadele hizmetlerine başvuru oranı, özellikle 15–24 yaş aralığında artış göstermektedir. Bu yaş grubunda madde kullanımına başlama yaşı ortalama 15–17 olarak saptanmıştır (Öztürk Emiral, G., & Gökler, M. E. (2024).

1.3.Etiyoloji

Alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığı, çok etkenli bir yapıya sahip olup biyolojik, psikolojik ve çevresel faktörlerin etkileşimiyle ortaya çıkan karmaşık bir bozukluktur. Bağımlılığın etiyojisi, bireyin genetik yatkınlıkları, nörobiyolojik duyarlılıkları, kişilik özellikleri, gelişimsel deneyimleri ve sosyal çevresiyle şekillenen

dinamik bir süreçtir (Goldman et al., 2005).

1.3.1.Biyolojik ve Genetik Etkenler

Bağımlılığın gelişiminde genetik yatkınlık önemli bir rol oynamaktadır. Aile çalışmaları, birinci derece akrabalarında bağımlılık öyküsü bulunan bireylerde madde kullanım riskinin anlamlı düzeyde arttığını göstermektedir.

Özellikle dopaminerjik sistemdeki genetik varyasyonlar, bireyin ödül duyarlılığını etkileyerek madde kullanımına karşı biyolojik bir hassasiyet oluşturabilmektedir (Koob, 2013). Ayrıca, dopamin D2 reseptör genindeki polimorfizmler, madde kullanım bozukluklarına yatkınlıkla ilişkilendirilmiştir.

1.3.2.Nörobiyolojik Mekanizmalar

Bağımlılık, beynin ödül sistemiyle doğrudan ilişkilidir. Alkol ve uyuşturucu maddeler, dopamin, serotonin, endorfin ve GABA gibi nörotransmitterlerin salınımını etkileyerek haz, motivasyon ve öğrenme süreçlerini bozar.

Bu maddeler, özellikle mezolimbik dopamin yolunu uyararak kısa vadeli haz duygusu yaratır; ancak uzun vadede bu sistemin duyarsızlaşmasına ve doğal ödüllere karşı ilgisizlik gelişmesine neden olur (Wiesbeck et al., 2001). Bu durum, "ödül eksikliği sendromu" olarak

tanımlanmakta ve bireyin maddeye yönelmesini pekiştirmektedir.

1.3.3.Psikolojik Etkenler

Bağımlılığın psikolojik kökenleri arasında düşük benlik saygısı, dürtüsellik, travmatik yaşam deneyimleri, anksiyete ve depresyon gibi psikopatolojik belirtiler öne çıkmaktadır.

Özellikle çocukluk çağı ihmal ve istismar yküsü olan bireylerde, madde kullanımına başlama riski artmaktadır. Madde, bu bireyler için bir baş etme aracı olarak kullanılmakta; zamanla bu kullanım kalıcı bir bağımlılık döngüsüne dönüşebilmektedir (Khantzian, 1997).

1.3.4.Sosyal ve Çevresel Etkenler

Aile yapısı, arkadaş çevresi, sosyoekonomik koşullar ve kültürel normlar, bağımlılığın gelişiminde belirleyici çevresel faktörlerdir. Özellikle aile içi çatışma, ebeveyn ilgisizliği, madde kullanan arkadaş grupları ve maddeye kolay erişim, bireyin riskini artırmaktadır.

Ayrıca, medya temsilleri ve toplumsal tolerans düzeyi de bireyin madde kullanımına yönelik tutumlarını şekillendirebilmektedir (Ogel, 2012).

1.4.Alkol ve Uyuşturucu Maddenin Beyine Etkisi

1.4.1.Bağımlılık

Bağımlılık eski tarihten itibaren birçok bilim adamı tarafından hastalık olarak adlandırılmıştır. Alanyazın incelendiğinde bağımlılığın pek çok türü ile karşılaşılmaktadır. Alkol, uyuşturucu madde, teknolojik bağımlılık bunlardan birkaçıdır. Her hastalığın bireye zararı olduğu düşünüldüğünde bağımlılığında birey yaşamına olumsuz yansımalarının olduğu görülecektir.

Birey yaşamına zarar veren bağımlılık türlerinden olan alkol ve madde bağımlılığının da insan hayatına oldukça zararlı etkisi bulunmaktadır. Gelişim bir bütün olduğu düşünüldüğünde bu bağımlılık türünün bir gelişim alanına olumsuz etki de bulunması diğer gelişim alanlarına da dolaylı olarak etkilemektedir. Bu çalışmada alkol ve uyuşturucu maddenin beyne etkisi araştırılacaktır.

Ergenliğe özgü dürtüsellik ve yenilik arayışı, alkol kullanım riskini artırmakta; ailede alkolizm öyküsü ve genetik yatkınlık bu riski pekiştirmektedir (Krishnan et al., 2014). Ergenlikte prefrontal korteks, hipokampus ve amigdala gibi bölgelerde sinaptogenez, miyelinizasyon ve sinaptik budanma süreçleri yoğun olarak sürmektedir. Bu

süreçler, öğrenme, hafıza, karar verme ve duygusal düzenleme gibi işlevlerin temellerini oluşturur (Squeglia, Jacobus & Tapert, 2009).

Alkol, bu nörogelişimsel süreçleri bozarak özellikle sözel olmayan bellek, görsel-mekansal işlevsellik ve yürütücü işlevlerde bozulmalara neden olabilir (Brown et al., 2000; Tapert et al., 2001).

Bağımlılık bireyin daha fazla dozlara ihtiyaç duyması, uyuşturucu madde ve alkol kullanılmadığı zaman ihtiyaç belirtilerinin meydana gelmesi, düşünüleninden daha uzun süre ve düzeyde tüketim olması, uyuşturucu maddeyi ve alkolü kullanmak, tedarik etmek ve bu maddeleri bırakmak amacıyla çaba ve zaman harcanması, uyuşturucu maddeyi ve alkolü bırakma noktasında başarısız olunması, uyuşturucu madde ve alkol tüketiminden dolayı bireyin günlük yaşamının negatif etkilenmesi ve bu olumsuzluklar karşısında bile bireyin bu maddeleri kullanması olarak tanımlanabilir.

Bireyin bağımlılık hastalığına neden olan pek çok etmen bulunmaktadır. Bilhassa gençler arasında sıklıkla kullanılan ve tüketilen madde ve alkolden ötürü; gençlerde kişilik problemleri, gündelik sorunlardan uzaklaşmak, aile sorunları,

arkadaş çevresine özenme vb. faktörler sayılabilir.

Yanlış inanış bu hastalığın devam etmesini sağlayan bir diğer faktördür. Uyuşturucu madde ve alkol bağımlılığı ruh hastalığı olmayıp, sinir sistemine zarar vermesinden dolayı bir beyin bir hastalığı tıp literatüründe yerini almıştır.

Birey yaşamını sürdürebilmesi için isteklerin ve arzu meydana çıkartılması bir zorunluluk olarak görülmektedir. Limbik sistem olarak alanyazında yer alan bu kavram, davranışları ve duyguları kontrol altına almanın yanında yemek yemek, su içmek, cinsellik vb. taleplerin meydana çıkarma ve bu taleplerin karşılanması adına ihtiyaç duyulan motivasyonun elde edilmesinde etkili görülmektedir (Wiesbeck ve ark. 2001, Bender ve ark. 2007, Litten ve ark 2012).

Haz algısına nedeni ödül sisteminin etkisiz kalması ya da verim elde edilememesi “Ödül Eksikliği Sendromu” denilmektedir. Adı geçen bu sistemin istenilen bir şekilde çalışmadığı zaman bağımlılığa neden olan alkol ve uyuşturucu maddelerin uzun süreli tüketimi ve alkol- uyuşturucu maddelerin kötüye kullanımına sebep olur. Alkol, sigara ve uyuşturucu madde bağımlılığı noktasında yapılan çalışmalarda serotonin, dopamin, endorfin, epinefrin vb. maddelerin daha fazla talep

edildiği görülmektedir. Endorfin olarak isimlendirilen uyuşturucu madde, gücü yüksek olan haz duygusu yapan ve ağrı kesici özelliği olan yapıdadır. İnsan beynindeki endorfinin aktif olması ile birey yüksek miktarda endorfin salgılanmasına neden olmaktadır.

Bireyin vücut sisteminde meydana gelen bu değişim kişinin yüksek derecede keyifli bir konuma girmesine sebep olur girer. İlerleyen süreçte dışarıdan alınan endorfinden ötürü, birey vücudu endorfin salgılayamamaktadır.

Birey vücuduna uyuşturucu madde girmediği zaman, endorfinin etkilerinden olan ağrı kesici özelliği ile bireyin bedeninde eklem, kas ve baş ağrıları vb. olumsuzluklar görülmektedir. Son süreçte birey artık keyif almaktan ziyade beyninde yer alan yoksunluktan kurtulmak için dışarıdan alkol ve uyuşturucu madde istemekte ve böylece bağımlılık hastalığı oluşmuş olmaktadır.

Alkol ve uyuşturucu maddeler uzun süre kullanıldığı vakit bireyin beynine olumsuz etkisi bulunmaktadır. Birey bu maddeleri kullandığı ilk vakit istedikleri zaman bırakabilecekleri düşüncesi ile başlamaktadır.

Fakat bir süre sonra bağımlılık yapan alkol ve uyuşturucu maddeler beyne bunu kullanılması gerektiği mesajı gönderir.

Madde kullanım kontrolünü kaybeden birey, beynine hükmedemeyerek bu maddelerin hemen kullanılması talimatını vermektedir. Bireye keyif vermese bile, bireyin beynine gönderilen mesajlardan ötürü beyin ve sinir sistemi etkisiz kalarak otomatik olarak madde kullanımını devam eder (Koob 2013).

1.4.2.Bağımlılığın beyine etkisi

İnsan beyni onu çevreleyen sinir sistemi aracılığıyla oluşmakta olup birey bu sayede çevresini algılayabilmektedir. Birey beynini oluşturan bu sinir hücreleri zarar gördüğü zaman algılama ile ilgili pek çok problem yaşamaktadır. Sinir hücreleri arasındaki iletişimi bozan alkol ve madde kullanımı doğrudan beyne zarar vermektedir.

Madde ve alkol kullanımından ötürü birey beyninin işlevi olumsuz etkilenir, hafıza zayıflar koordinasyon bozukluğu görülür ve yaşlanmaya yol açmaktadır. Alanda yapılan bilimsel araştırmalar göstermektedir ki yoğun alkol ve madde kullanımından dolayı bireyin erken bunama yaşamasına sebebiyet verdiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Alkol ve uyuşturucu madde kullanımı insan beyninin olağan düzenini olumsuz etkileyerek beyin sistemini bir otonom haline getirmektedir (Silberman ve ark. 2009). Nörotransmitterler genellikle

vücudun kimyasal habercileridir. Sinir sistemi tarafından nöronlar arasında veya nöronlardan kaslara mesaj iletmek için kullanılan moleküllerdir (Bear, M. F., Connors, B. W., & Paradiso, M. A. (2020).

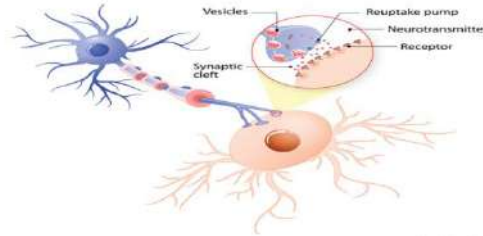
Alkol ve uyuşturucu kullanımı, beyindeki nörotransmitter sistemlerini derinden etkileyerek bağımlılık, duygu durum bozuklukları ve bilişsel işlevlerde bozulmalara yol açar (Bear, M. F., Connors, B. W., & Paradiso, M. A. (2020).

Bu maddeler dopamin, GABA, glutamat, serotonin gibi nörotransmitterlerin salınımını, geri alımını ve reseptör duyarlılığını değiştirerek nörokimyasal dengeyi bozar (Bear, M. F., Connors, B. W., & Paradiso, M. A. (2020).

Daha da ötesi bazı alkol ve madde türleri bireyin beyin sinir sistemini etkileyerek omurilik felçliği yaşamasına neden olmaktadır. Alkol ve madde kullanımının etkisi bunlarla sınırlı değildir. Yoğun madde ve alkol tüketiminin birey beyinde anlamsız sesler oluşmasına sebep vererek psikolojik bağlamda da birtakım olumsuzluklar yaşamasına sebebiyet verdiği görülmektedir.

Şekil

[3https://psychopedia.in/neurotransmitters-intro-functions-classification-and-types/](https://psychopedia.in/neurotransmitters-intro-functions-classification-and-types/)

İnsanlar tarafından uyuşturucu madde ve alkolün insana keyif verici bir madde olarak üretimi insanların yerleşik hayata geçmesinden hemen sonra ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda uyuşturucu madde ve alkol bağımlılığı da çok eskilere dayanan bir hastalık olduğu düşünülebilir. Fakat bu hastalığın derecesi damıtma tekniklerinin yıllarca rehabilite edilmesi ve fazla dozda alkollü içeceklerin ve uyuşturucu madde tüketimi ile her geçen gün arttığı görülmüştür (Gately 2011).

Alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığı bireyin bu maddeleri tüketimi tutumundaki kontrolünü kaybetmesi, alkol ve uyuşturucu madde kullanmaya karşı yoğun talep ve insan sağlığı ile ilintili ve zararlarının farkında olunmasına rağmen tüketiminin devam etmesi ile, birey beyinde pek çok sinirsel karşılığı denk gelen bir rahatsızlıktır. Bu bağımlılığın bireyde oluşmasında kalıtsal ve çevresel

faktörlerin aynı oranda etki ettiği düşünülmektedir (Goldman ve ark. 2005).

Madde kullanımının bireyin beyin sistemine olumsuz etkisine farklı örnekler verilebilir. Uyuşturucu madde arasında bulunan esrar tüketiminin bireyin şizofreni olma durumunu yedi kat arttırdığı yapılan bilimsel araştırma sonucunda görülmektedir. Ayrıca alkol ve uyuşturucu madde kullanımından bireyin beyin sinir hücreleri arasındaki iletişim bozulduğundan beyin çalışma sistemi yavaşlamaktadır.

Bu yavaşlamadan ötürü birey yeni öğrenmeler karşısında oldukça güçlük çekmektedir. Bununla birlikte önemli zihinsel bir görev olan problem çözme becerisi ise zayıflamaktadır. Bu sonuçlar beyin görüntüleme yöntemi ile yapılan çalışmalar neticesinde alkol ve uyuşturucu madde kullanımının beyni zayıflattığını beyin görüntüleri ile meydana çıkarmıştır. Yapılan bu kadar araştırma, alkol ve uyuşturucu madde kullanımının bireyin beyin gelişim sistemine verdiği zararlara örnek sunulabilir (Eşel 2001, 2005, Koob 2013).

Bireyin alkol ve uyuşturucu madde kullanımından dolayı günlük yaşamdaki hayatı da doğrudan etkilenmektedir. Bireyin bu maddeleri kullanmasından günlük çalışma yaşamında refleks

gerektiren işleri yapamadığı görülmüştür. Bu maddeler bireyin reflekslerine zarar verdiği için bireyin dikkat gerektiren işleri yapmasına engel olmaktadır. Daha ileri sonuçlar göstermiştir ki yoğun alkol ve uyuşturucu madde tüketiminin bireylerde ani ölüme sebebiyet verdiği sonucu da ortaya konulmuştur.

Birey beyin sisteminde ortaya çıkan farklılıklar ve sinir hücrelerinde meydana gelen bozulmalar alkol ve uyuşturucu madde tüketimi bırakıldığı zaman hemen düzelmediği görülmüştür. Birey beyin sisteminde oluşan bu olumsuzluklardan ötürü bu düzelleme uzun zaman alabilmektedir. Uyuşturucu madde ve alkol kullanımının bir beyin hastalığı olduğu düşünüldüğünde bu maddelerden uzak durulması gerekmektedir.

2.AMAÇ

Bu çalışmanın temel amacı, alkol ve uyuşturucu madde kullanımının insan beynine olan etkilerini nörobiyolojik, bilişsel ve davranışsal boyutlarıyla inceleyerek, bağımlılığın bir beyin hastalığı olarak değerlendirilmesini bilimsel temellere dayandırmaktır. Bağımlılığın yalnızca bireysel tercih ya da irade zayıflığıyla açıklanamayacak kadar karmaşık bir yapıya sahip olduğu; genetik yatkınlık, nörotransmitter düzeylerindeki değişimler, çevresel etkenler ve psikolojik

kırılganlıklar gibi çok boyutlu faktörlerin etkileşimiyle şekillendiği varsayılmaktadır.

Bu doğrultuda çalışmada, alkol ve uyuşturucu maddelerin beyindeki ödül sistemi, sinaptik iletişim ve bilişsel işlevler üzerindeki etkileri güncel bilimsel literatür ışığında ele alınacaktır. Ayrıca, bağımlılığın gelişimsel süreçlerle ilişkisi, özellikle ergenlik döneminde başlayan kullanımın uzun vadeli nöropsikiyatrik sonuçları ve toplumsal yansımaları da değerlendirilecektir. Elde edilen bulguların, bağımlılıkla mücadelede etkili önleme ve müdahale stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlaması hedeflenmektedir.

3. YÖNTEM

Bu araştırmada veri toplama süreci, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği temel alınarak yürütülmüştür. Doküman analizi, mevcut yazılı kaynakların sistematik biçimde incelenmesi ve yorumlanması yoluyla bilgi üretmeyi amaçlayan bir tekniktir (Yıldırım & Şimşek, 2021).

Bu doğrultuda, alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığının beyin üzerindeki etkilerini konu alan bilimsel yayınlar, ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde

yayımlanmış makaleler, akademik kitaplar, tezler ve resmi raporlar incelenmiştir.

Veri toplama sürecinde, PubMed, ScienceDirect, Google Scholar, TR Dizin ve Ulakbim gibi güvenilir akademik veri tabanları kullanılmıştır. Tarama sırasında “substance use and brain”, “alcohol addiction neurobiology”, “reward system and addiction”, “dopaminergic dysfunction”, “limbic system and substance abuse” gibi anahtar kelimelerden yararlanılmıştır. Kaynak seçiminde 2000–2025 yılları arasında yayımlanmış, bağımlılık ve nörobilim alanında güncel ve bilimsel geçerliliği yüksek çalışmalara öncelik verilmiştir.

Toplanan veriler, içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiş; bağımlılığın nörobiyolojik temelleri, sinir sistemi üzerindeki etkileri, davranışsal sonuçları ve gelişimsel süreçle ilişkisi tematik başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Ayrıca, beyin görüntüleme çalışmaları, nörotransmitter düzeyleri ve ödül sistemi işlevselliğine ilişkin bulgular özel olarak analiz edilmiştir (Koob, 2013; Silberman et al., 2009).

Bu veri toplama süreci, bağımlılığın yalnızca davranışsal bir sorun değil, aynı zamanda biyolojik temelli bir beyin hastalığı olduğunu ortaya koymak ve bu

doğrultuda önleyici ve tedavi edici yaklaşımlara bilimsel dayanak sağlamak amacıyla yapılandırılmıştır.

3.1.Araştırma Tasarımı

Bu çalışma, alkol ve uyuşturucu madde kullanımının insan beynine etkilerini incelemek amacıyla betimsel nitelikte tasarlanmış bir literatür taraması çalışmasıdır. Araştırma, bağımlılığın nörobiyolojik temellerini, sinir sistemi üzerindeki etkilerini ve bu etkilerin bireyin bilişsel, duygusal ve davranışsal işlevselliği üzerindeki yansımalarını çok boyutlu bir yaklaşımla ele almayı hedeflemektedir.

Araştırma, nitel araştırma paradigması çerçevesinde yapılandırılmış olup, özellikle doküman analizi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, bağımlılık, nöropsikiyatri, nörobilim ve gelişim psikolojisi alanlarında yayımlanmış bilimsel makaleler, kitap bölümleri, raporlar ve uluslararası kuruluşların yayımladığı güncel veriler sistematik biçimde incelenmiştir. Araştırma sürecinde, alkol ve madde bağımlılığının beyin üzerindeki etkilerini açıklayan teorik modeller (örneğin, Ödül Eksikliği Sendromu, limbik sistem disfonksiyonu, dopaminerjik sistem bozuklukları) temel alınarak tematik bir

analiz yapılmıştır (Koob, 2013; Wiesbeck, 2001).

Araştırma tasarımı, bağımlılığın yalnızca bireysel bir davranış sorunu değil, aynı zamanda biyolojik, psikolojik ve çevresel etkenlerin etkileşimiyle şekillenen karmaşık bir beyin hastalığı olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, çalışmada disiplinlerarası bir yaklaşım benimsenmiş; psikiyatri, nörobilim ve gelişimsel psikoloji alanları arasında kuramsal bir köprü kurulmuştur. Bulgular, bireyin beyin yapısında meydana gelen değişimlerin davranışsal sonuçlarıyla ilişkilendirilerek, bağımlılığın önlenmesi ve müdahalesine yönelik bilimsel temelli öneriler geliştirilmiştir.

3.2.Veri Toplama Yöntemi

Bu araştırmada veri toplama süreci, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği temel alınarak yürütülmüştür. Doküman analizi, mevcut yazılı kaynakların sistematik biçimde incelenmesi ve yorumlanması yoluyla bilgi üretmeyi amaçlayan bir tekniktir (Yıldırım & Şimşek, 2021). Bu doğrultuda, alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığının beyin üzerindeki etkilerini konu alan bilimsel yayınlar, ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde yayımlanmış makaleler, akademik kitaplar, tezler ve resmi raporlar incelenmiştir.

Veri toplama sürecinde, PubMed, Science Direct, Google Scholar, TR Dizin ve Ulakbim gibi güvenilir akademik veri tabanları kullanılmıştır. Tarama sırasında “substance use and brain”, “alcohol addiction neurobiology”, “reward system and addiction”, “dopaminergic dysfunction”, “limbic system and substance abuse” gibi anahtar kelimelerden yararlanılmıştır. Kaynak seçiminde 2000–2025 yılları arasında yayımlanmış, bağımlılık ve nörobilim alanında güncel ve bilimsel geçerliliği yüksek çalışmalara öncelik verilmiştir.

Toplanan veriler, içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiş; bağımlılığın nörobiyolojik temelleri, sinir sistemi üzerindeki etkileri, davranışsal sonuçları ve gelişimsel süreçle ilişkisi tematik başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Ayrıca, beyin görüntüleme çalışmaları, nörotransmitter düzeyleri ve ödül sistemi işlevselliğine ilişkin bulgular özel olarak analiz edilmiştir (Koob, 2013; Silberman . 2009).

Bu veri toplama süreci, bağımlılığın yalnızca davranışsal bir sorun değil, aynı zamanda biyolojik temelli bir beyin hastalığı olduğunu ortaya koymak ve bu doğrultuda önleyici ve tedavi edici yaklaşımlara bilimsel dayanak sağlamak amacıyla yapılandırılmıştır.

4. BULGULAR

Bu çalışmada yapılan literatür taraması sonucunda, alkol ve uyuşturucu madde kullanımının insan beynine yönelik etkilerinin çok boyutlu ve derinlemesine olduğu belirlenmiştir. Bulgular, nörobiyolojik, bilişsel, davranışsal ve psikososyal düzeylerde sınıflandırılarak aşağıda sunulmuştur:

4.1.Nörobiyolojik Etkiler

Alkol ve uyuşturucu maddelerin beyin üzerindeki en belirgin etkisi, merkezi sinir sistemi işlevlerinin bozulmasıdır. Özellikle dopamin, serotonin, endorfin ve epinefrin gibi nörotransmitterlerin salınımında düzensizlikler meydana gelmekte; bu durum, ödül sisteminin işlevsizleşmesine ve “Ödül Eksikliği Sendromu”na yol açmaktadır (Wiesbeck et al., 2001; Koob, 2013). Uzun süreli kullanım, beyin doğal haz alma kapasitesini baskılayarak bireyin dışsal maddeye bağımlılığını pekiştirmektedir.

4.2.Bilişsel ve Davranışsal Bozulmalar

Yoğun alkol ve madde kullanımı, sinaptik iletimi zayıflatarak dikkat, hafıza, öğrenme ve problem çözme gibi bilişsel işlevlerde belirgin gerilemelere neden olmaktadır (Silberman. 2009). Beyin görüntüleme çalışmaları, frontal korteks ve limbik sistemde yapısal küçülmeler ve işlevsel

yavaşlamalar olduğunu ortaya koymuştur. Bu değişimler, bireyin karar verme, dürtü kontrolü ve planlama becerilerinde bozulmalara yol açmaktadır.

4.3.Psikiyatrik ve Nörolojik Sonuçlar

Alkol ve uyuşturucu maddelerin bazı türleri, bireyde psikoz, depresyon, anksiyete ve şizofreni gibi psikiyatrik bozuklukların ortaya çıkma riskini artırmaktadır. Özellikle esrar kullanımının şizofreni gelişme riskini yedi kat artırdığına dair bulgular mevcuttur (Eşel, 2001). Ayrıca, bazı maddelerin omurilik ve beyin sapı üzerindeki etkileri, felç ve ani ölüm gibi ciddi nörolojik sonuçlara neden olabilmektedir.

4.4.Gelişimsel ve Toplumsal Yansımalar

Ergenlik döneminde başlayan madde kullanımı, beynin henüz tamamlanmamış gelişim süreçlerini sekteye uğratarak bireyin sosyal ilişkilerinde, akademik başarısında ve mesleki işlevselliğinde kalıcı bozulmalara neden olmaktadır. Bağımlılığın gelişiminde genetik yatkınlık, aile içi çatışmalar, sosyal çevre etkisi ve stresle başa çıkma becerilerinin yetersizliği gibi çevresel faktörlerin belirleyici olduğu görülmüştür (Goldman et al., 2005).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, alkol ve uyuşturucu madde kullanımının insan beynine olan etkilerini nörobiyolojik, bilişsel ve davranışsal düzeylerde inceleyerek bağımlılığın bir beyin hastalığı olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bulgular, bağımlılığın yalnızca bireysel tercih ya da irade zayıflığıyla açıklanamayacak kadar karmaşık bir yapıya sahip olduğunu; sinir sistemi, nörotransmitter dengesi ve beyin yapılarında meydana gelen değişimlerin bağımlılığın oluşumunda ve sürdürülmesinde belirleyici rol oynadığını göstermektedir (Koob, 2013; Wiesbeck et al., 2001).

5.1.Vaka Örneği 1: Erken Yaşta Başlayan Madde Kullanımı

17 yaşındaki bir lise öğrencisi olan A., arkadaş çevresinin etkisiyle esrar kullanmaya başlamış, kısa sürede kullanım sıklığı artmıştır. Başlangıçta yalnızca sosyal ortamlarda kullanılan madde, zamanla bireysel kullanıma dönüşmüş; A.'nın okul başarısında düşüş, dikkat eksikliği ve hafıza problemleri gözlemlenmiştir.

Yapılan nöropsikolojik değerlendirmede, frontal korteks işlevlerinde zayıflama ve dürtü kontrolünde bozulma saptanmıştır. Bu durum, madde kullanımının gelişimsel dönemde beyin yapısını nasıl etkilediğine

dair somut bir örnek sunmaktadır (Silberman et al., 2009).

5.2.Vaka Örneği 2: Alkol Bağımlılığı ve Nörolojik Gerileme

35 yaşındaki B., uzun yıllar boyunca yüksek miktarda alkol tüketmiş, zamanla iş yaşamında performans düşüklüğü ve sosyal ilişkilerde bozulma yaşamıştır. Nörolojik muayenede koordinasyon bozukluğu, yavaş düşünme ve erken bunama belirtileri gözlemlenmiştir. Beyin görüntüleme sonuçları, serebellar atrofi ve hipokampal hacim kaybı göstermiştir. Bu vaka, alkolün sinir sistemi üzerindeki yıkıcı etkilerini ve geri dönüşü uzun zaman alan nörolojik bozulmaları gözler önüne sermektedir (Bender et al., 2007).

Bu örnekler, alkol ve uyuşturucu madde kullanımının bireyin yalnızca fiziksel sağlığını değil, aynı zamanda bilişsel kapasitesini, sosyal işlevselliğini ve yaşam kalitesini de ciddi biçimde etkilediğini göstermektedir. Ayrıca, bağımlılığın gelişiminde genetik yatkınlık, çevresel stresörler ve psikososyal faktörlerin etkileşim içinde olduğu anlaşılmaktadır (Goldman et al., 2005).

Sonuç olarak, alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığı, bireyin nörobiyolojik yapısını dönüştüren, davranışsal kontrolü zayıflatan ve toplumsal işlevselliği bozan bir beyin hastalığıdır. Bu nedenle, bağımlılıkla

mücadelede yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal, gelişimsel ve nörobilimsel düzeyde bütüncül yaklaşımlar benimsenmeli; önleme, erken müdahale ve tedavi süreçleri disiplinlerarası iş birliğiyle yapılandırılmalıdır.

Öneriler

Bu tartışma ve öneriler, bağımlılığın yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal ve nörobiyolojik bir sorun olduğunu vurgulamakta; çok boyutlu ve bütüncül müdahale yaklaşımlarının gerekliliğine dikkat çekmektedir.

Nörobiyolojik Temelli Müdahale Programları

Bağımlılığın bir beyin hastalığı olduğu gerçeğinden hareketle, tedavi programları yalnızca davranışsal müdahalelerle sınırlı kalmamalı; nörobilimsel temelli yaklaşımlar (örneğin farmakoterapi, nörogeri geri bildirim, beyin stimülasyonu) ile desteklenmelidir.

Erken Tanı ve Önleme Stratejileri

Özellikle ergenlik döneminde risk altındaki bireylerin belirlenmesi ve bu gruplara yönelik psiko-eğitim programlarının yaygınlaştırılması, bağımlılığın önlenmesinde etkili olacaktır.

Aile ve Okul Temelli Müdahaleler

Aile içi iletişimi güçlendiren, ebeveyn farkındalığını artıran ve okul temelli psikososyal destek programları, gençlerin madde kullanımına yönelmesini engellemede kritik rol oynamaktadır.

Toplumsal Farkındalık ve Medya Duyarlılığı

Bağımlılıkla ilgili toplumsal önyargıların azaltılması, bağımlılığın bir irade zayıflığı değil, tedavi edilebilir bir hastalık olduğunun vurgulanması, bireylerin yardım arama davranışlarını olumlu yönde etkileyebilir.

Disiplinlerarası İş Birliği

Psikiyatristler, nörologlar, psikologlar, sosyal hizmet uzmanları ve eğitimciler arasında kurulacak iş birliği, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde daha etkili müdahale ve rehabilitasyon süreçlerinin geliştirilmesini sağlayacaktır.

6. TARTIŞMA

Bu çalışmada elde edilen bulgular, alkol ve uyuşturucu madde kullanımının bireyin beyin yapısı ve işlevleri üzerinde çok yönlü ve kalıcı etkiler yarattığını göstermektedir. Özellikle dopamin, serotonin ve endorfin gibi nörotransmitterlerin dengesinin bozulması, bağımlılığın nörobiyolojik bir hastalık olarak ele alınmasını gerektirmektedir (Koob, 2013). Bu durum, bağımlılığın

yalnızca psikososyal bir sorun değil, aynı zamanda sinir sistemi temelli bir bozukluk olduğunu ortaya koymaktadır.

Beyin görüntüleme çalışmaları, yoğun madde kullanımının frontal korteks, limbik sistem ve hipokampus gibi bölgelerde yapısal küçülmelere ve işlevsel bozulmalara yol açtığını ortaya koymuştur (Silberman et al., 2009). Bu değişiklikler, bireyin karar verme, dürtü kontrolü, öğrenme ve hafıza gibi bilişsel süreçlerinde belirgin gerilemelere neden olmaktadır. Bu bulgular, bağımlılığın bireyin yaşam kalitesini düşüren, işlevselliğini sınırlayan ve sosyal uyumunu bozan bir süreç olduğunu desteklemektedir.

Ayrıca, bağımlılığın gelişimsel süreçlerle olan ilişkisi dikkate alındığında, özellikle ergenlik döneminde başlayan madde kullanımının beyin gelişimini olumsuz etkilediği ve bu etkinin uzun vadeli psikiyatrik ve nörolojik sorunlara zemin hazırladığı görülmektedir (Goldman et al., 2005).

Bu bağlamda, bağımlılığın önlenmesi ve tedavisinde yalnızca bireysel müdahaleler değil, aynı zamanda aile, okul ve toplum düzeyinde bütüncül yaklaşımların benimsenmesi gerekmektedir.

Bağımlılığın nörobiyolojik temelleri üzerine yapılan çalışmalar, tedavi süreçlerinde farmakolojik müdahalelerin

yanı sıra psikoeğitim, bilişsel davranışçı terapi ve sosyal destek sistemlerinin de önemli olduğunu göstermektedir. Bu çok boyutlu yaklaşım, bireyin yalnızca madde kullanımını bırakmasını değil, aynı zamanda işlevsel bir yaşam biçimi geliştirmesini de hedeflemelidir.

Sonuç olarak, alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığı, bireyin beyin yapısını ve işlevselliğini derinden etkileyen, karmaşık ve çok etkenli bir hastalıktır. Bu nedenle, bağımlılıkla mücadelede disiplinlerarası iş birliği, erken müdahale, nörobilimsel temelli tedavi yaklaşımları ve toplumsal farkındalık çalışmaları büyük önem taşımaktadır.

7. KISITLILIK

Bu çalışmada elde edilen bulgular, alkol ve uyuşturucu madde kullanımının beyin üzerindeki etkilerine ilişkin önemli bir çerçeve sunmakla birlikte, yöntemin doküman analiziyle sınırlı olması, bireysel değişkenlerin derinlemesine ele alınamaması ve yerel bağlamda ampirik verilerin eksikliği gibi sınırlılıklar nedeniyle daha kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda, gelecekte yapılacak çalışmalara yönelik öneriler aşağıda sunulmuştur:

7.1.Deneysel ve Longitudinal Araştırmaların Teşvik Edilmesi

Bağımlılığın nörobiyolojik etkilerini daha ayrıntılı biçimde ortaya koymak için deneysel ve uzunlamasına tasarımlara sahip çalışmalara ihtiyaç vardır. Özellikle fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) ve pozitron emisyon tomografisi (PET) gibi nörogörüntüleme tekniklerinin kullanıldığı araştırmalar, madde kullanımının beyin yapısı ve işlevi üzerindeki zamansal etkilerini izlemek açısından önemlidir (Silberman et al., 2009; Koob, 2013).

7.2.Kültürel Bağlamda Yerel Araştırmaların Artırılması

Literatürün büyük bir kısmı Batı toplumlarına dayalıdır. Türkiye gibi farklı sosyokültürel yapılara sahip ülkelerde, madde kullanımının nedenleri, seyri ve beyin üzerindeki etkileri yerel bağlamda ele alınmalıdır. Bu bağlamda, kültüre özgü risk faktörlerini ve koruyucu etkenleri belirlemeye yönelik saha araştırmaları yapılmalıdır (Ogel, 2012).

7.3.Bireysel Farklılıkların Çok Düzeyli Modellerle İncelenmesi

Genetik yatkınlık, kişilik özellikleri, travma öyküsü ve psikiyatrik eş tanılar gibi bireysel değişkenlerin bağımlılık gelişimindeki rolü, çok düzeyli

biyopsikososyal modellerle ele alınmalıdır. Bu tür çalışmalar, bağımlılığın kişiye özgü seyri hakkında daha derinlemesine bilgi sağlayabilir (Goldman et al., 2005).

7.4.Koruyucu ve Önleyici Müdahale Programlarının Nöropsikolojik Etkilerinin Değerlendirilmesi

Psiko-eğitim, aile temelli müdahale ve okul programlarının yalnızca davranışsal değil, aynı zamanda nöropsikolojik işlevler üzerindeki etkileri de değerlendirilmelidir. Bu tür programların beyin gelişimi üzerindeki dolaylı etkilerini inceleyen uygulamalı çalışmalar, önleme stratejilerinin bilimsel temellere dayandırılmasına katkı sağlayacaktır (Litten, 2012).

7.5.Disiplinler arası Yaklaşımların Güçlendirilmesi

Bağımlılık, yalnızca tıbbi ya da psikolojik bir sorun değil; aynı zamanda sosyal, kültürel ve eğitsel boyutları olan çok yönlü bir olgudur. Bu nedenle, psikiyatri, nöro bilim, sosyal hizmet, eğitim ve medya çalışmaları gibi farklı disiplinlerin iş birliği içinde çalışması, daha bütüncül ve etkili müdahale modellerinin geliştirilmesini sağlayacaktır (Khantzian, 1997).

8. BİLDİRİMLER

Değerlendirme: İç ve dış danışmanlarca değerlendirilmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar bu makale ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu makale ile ilgili herhangi bir malî destek kullanımı bildirmemişlerdir.

9. ETİK BEYAN

Ankara Eğitim ve Araştırma Sosyal Bilimleri dergisinin yayın etiği, bilimsel araştırma ve yayınların dürüstlük, açıklık, nesnellik, başkalarının bulgu ve yaratılarına saygı gibi temel ilkelere uygun biçimde yapılmasını sağlamayı amaçlayan ve bunun gerçekleşmesi için çalışmalar yapan sosyal bilimler alanında bu ilkeleri amaç edinmiş ulusal tabanlı bilimsel bir dergidir. Helsinki Bildirgesi kriterleri göz önünde bulundurulmuştur.

KAYNAKÇA

Altuner, D., Engin, N., Gürer, C., Akyay, İ., & Akgül, A. (2009). Madde kullanımı ve suç ilişkisi: Kesitsel bir çalışma. *Tıp Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 87–94.

American Psychiatric Association. (2022). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed., text rev.; DSM-5-TR)*. APA Publishing.

.Bear, M. F., Connors, B. W., & Paradiso, M. A. (2020). *Neuroscience: Exploring the brain (4th ed.)*. Wolters Kluwer.

Bender, K., Springer, D. W., & Kim, J. S. (2007). Treatment effectiveness with dually diagnosed adolescents. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 32(1), 97–106.

Brown, S. A., Tapert, S. F., Granholm, E., & Delis, D. C. (2000). Neurocognitive functioning of adolescents: Effects of protracted alcohol use. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 24(2), 164–171.

Davison, G. C., & Neale, J. M. (2004). *Anormal psikoloji (İ. Dağ, Çev.)*. Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Eşel, E. (2001). Madde kullanım bozukluklarında beyin görüntüleme bulguları. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 4(2), 79–88.

.Eşel, E. (2005). Alkol ve madde bağımlılığında nörobiyolojik mekanizmalar. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 6(1), 23–30.

.Gately, I. (2011). *Drink: A cultural history of alcohol*. Penguin Books.

Goldman, D., Oroszi, G., & Ducci, F. (2005). The genetics of addictions: Uncovering the genes. *Nature Reviews Genetics*, 6(7), 521–532.

Grant, B. F., Goldstein, R. B., Saha, T. D., et al. (2015). Epidemiology of DSM-5 alcohol use disorder. *JAMA Psychiatry*, 72(8), 757–766.

Kalivas, P. W., & Volkow, N. D. (2005). The neural basis of addiction. *American Journal of Psychiatry*, 162(8), 1403–1413.

.Khantzian, E. J. (1997). The self-medication hypothesis of substance use disorders. *Harvard Review of Psychiatry*, 4(5), 231–244.

.Koob, G. F. (2013). Addiction is a reward deficit and stress surfeit disorder. *Frontiers in Psychiatry*, 4, 72.

.Koob, G. F., & Le Moal, M. (2006). *Neurobiology of addiction*. Academic Press.

Leshner, A. I. (1997). Addiction is a brain disease, and it matters. *Science*, 278(5335), 45–47.

Litten, R. Z., Ryan, M. L., Falk, D. E., et al. (2012). Heterogeneity of alcohol use disorder. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 36(4), 579–584.

Meyerhoff, D. J. (2001). Effects of alcohol on brain structure. *Alcohol Research & Health*, 25(2), 79–87.

National Institute on Drug Abuse. (2020). *Drugs, brains, and behavior: The science of addiction*. NIDA.

Ogel, K. (2012). *Bağımlılık ve tedavisi*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Öztürk Emiral, G., & Gökler, M. E. (2024). Madde kullanım bozukluklarının küresel sağlık ve sosyal etkileri. *Turkish Medical Journal*, 9(3), 126–132.

Robinson, T. E., & Berridge, K. C. (2008). Review: The incentive sensitization theory of addiction. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 363(1507), 3137–3146.

Silberman, E. K., Kriegsman, M., & Kertzman, S. (2009). Neuroimaging findings in substance use disorders. *Harvard Review of Psychiatry*, 17(2), 75–84.

Squeglia, L. M., Jacobus, J., & Tapert, S. F. (2009). The influence of substance use on adolescent brain development. *Clinical EEG and Neuroscience*, 40(1), 31–38.

25. Tapert, S. F., Brown, S. A., Kindermann, S. S., et al. (2001). fMRI response to alcohol stimuli in adolescents. *Archives of General Psychiatry*, 58(5), 345–352.

Tarhan, N., & Nurmedov, S. (2011). *Bağımlılık*. Timaş Yayınları.

Uzbay, T. İ., & Yüksel, N. (2003). Madde kötüye kullanımı ve bağımlılığı. *Çizgi Tıp Yayınevi*.

Volkow, N. D., Fowler, J. S., & Wang, G. J. (2003). The addicted human brain. *Journal of Clinical Investigation*, 111(10), 1444–1451.

Volkow, N. D., Koob, G. F., & McLellan, A. T. (2016). Neurobiologic advances from the brain disease model of addiction. *New England Journal of Medicine*, 374, 363–371.

World Health Organization. (2022). *Global status report on alcohol and health*. WHO.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. baskı). Seçkin Yayıncılık.

Ankara Eğitim ve Araştırma Sosyal Bilimler Dergisi

**Yeni Medyanın Ekonomi Politikği: Kapitalist Yeniden Üretim Süreçlerinde
Kuramsal Bir Çerçeve**

Makale Başvuru Tarihi: 18.01.2026

Makale Yayın Tarihi: 19.03.2026

Makale Türü: Derleme

E-Issn: 3023-4603

Doi No: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19111125>

Cilt:5 **Sayı:** 7. **Yıl:** 2026 **Ss:**177- 199

1.Aysel Özden

Doçent Doktor

Onbeş Kasım Kıbrıs Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü/Yeni Medya ve
İletişim Bölümü

Sorumlu Yazar: ayselozden@onbeskku.
edu.tr

Orcid ID: 0009-0007-7858-7779

ÖZET

Yeni medya, kapitalist piyasa koşullarında işleyen bir endüstri olarak, ürettiği içerikleri metalaştırmakta ve küresel kapitalizmin yeniden üretim süreçlerinde merkezi bir rol üstlenmektedir.

Eleştirel ekonomi politik yaklaşım, Marx'ın kuramsal çerçevesinden hareketle yeni medyanın ekonomik ve ideolojik işlevlerini sorgulamakta; iletişim sistemlerinin toplum yararına dönüştürülmesigerektiğini vurgulamaktadır.

1970'lerden itibaren neoliberal politikaların etkisiyle iletişim sistemlerinde yaşanan yapısal dönüşüm, kapitalizmi yeni teknik olanaklarla güçlendirmiş yeni medya, gelişmekte olan ülkelere özgürlük, demokrasi ve refah vaatleriyle ihraç edilmiş; ancak pratikte ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri derinleştirmiştir. 1980'lerde küreselleşmenin medya sektöründe sermaye yoğunlaşmasını artırdığını, uluslararası sahiplik ilişkilerini güçlendirdiğini ve kültürel homojenleşme eğilimini hızlandırdığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Medya, Ekonomi Politik, Tekelleşme, Kartelleşme

ABSTRACT

As an industry operating under capitalist market conditions, new media commodifies the content it produces and plays a central role in the reproduction processes of global capitalism.

The critical political economy approach, drawing on Marx's theoretical framework, questions the economic and ideological functions of new media and emphasizes that communication systems need to be transformed for the benefit of society. Since the 1970s, under the influence of neoliberal policies, the structural transformation in communication systems has strengthened capitalism with new technical possibilities.

New media has been exported to developing countries with promises of freedom, democracy, and prosperity; however, in practice, it has deepened economic and social inequalities. In the 1980s, it was revealed that globalization increased capital concentration in the media sector, reinforced international ownership relations, and accelerated tendencies toward cultural homogenization.

Keywords: New Media, Political Economy, Monopolization, Cartelization

1.GİRİŞ

Yeni medya kavramı ilk olarak 1970'li yıllarda toplumsal, psikolojik, ekonomik, siyasi ve kültürel çalışmalar gerçekleştiren, bu çalışmalarda bilgi ile iletişim konusuna da değinen araştırmacılar tarafından kullanılmıştır (Dilmen, 2007, s. 114). Ancak kavramın yaygın olarak kullanılmaya başlaması 1990'lı yıllarda internetin hayatımıza girmesiyle gerçekleşmiştir.

Yeni medya kavramı günümüzde televizyon, radyo ve gazete gibi geleneksel medyadan farklı olan dijital medya için kullanılmaktadır. Dijital medya da denilen yeni medya; internet sitelerini, sosyal medyayı, web bloglarını kısaca etkileşime olanak sağlayan tüm mecraları kapsamaktadır (Binark, 2015, s. 15).

Yeni medya her geçen gün kullanıcı sayısı artarak hayatın her alanını dönüştürmektedir. İletişimin toplumsal hayatın değişim/dönüşümündeki rolünü tüm boyutlarıyla anlaşılabilirliği için toplumsal yapıdaki ilişki biçimleri tarihsel bağlamda ele alınmalıdır (Erdoğan ve Alemdar, 2010, s. 28). Dolayısıyla yeni medyanın toplumsal yapının biçimlenmesindeki işlevlerini ortaya koyabilmek için maddi arka plan üzerinde önemle durulması gerekmektedir.

Yeni medya incelemelerinde maddi altyapıyı ve üretim ilişkilerini göz önünde bulundurmeyen neoliberal söylem, özgürlüklerin ve eşitliklerin bu teknolojiler sayesinde gelişeceğini savunarak yeni medyayı katılımcı demokrasiyi geliştirebilecek etkili bir araç olarak değerlendirmektedir (Berkman, 2014, s. 45).

Yeni medya çalışmalarında Marx'ın referans alınmasının bir tesadüf olmadığına dikkat çeken Christian Fuchs (2021, s. 22), Marx'ın kapitalizm ve teknoloji ilişkisinin diyalektik bir analizini yaptığını vurgulamaktadır. Yaşadığı dönemin yeni medyası olan telgrafı analiz ederek kapitalist sistemin gelişimi ve hızlanmasında iletişim araçlarının önemine dikkat çeken Marx, Fuchs'a göre sadece kapitalist sistem eleştirmeni değil, aynı zamanda eleştirel medya sosyoloğuydu. Eleştirel yeni medya çalışmalarının Marx'a ilgi duymasının nedenlerinden biri de budur.

Marx'ın kuramlarından yararlanarak yeni medyayı inceleyen eleştirel araştırmalar ise kapitalizmin küreselleşmesinde, egemen sınıfın ekonomik ve ideolojik tahakkümünün yeniden üretiminde yeni medyanın önemli bir rolü olduğunu açıklamaya çalışmaktadır.

Eleştirel araştırma geleneklerinden ekonomi politik yaklaşımla yeni medyayı inceleyen McChesney (1996), yeni iletişim araçları ile küreselleşmenin aynı döneme denk gelmesinin bir rastlantı olmadığını, küreselleşme ve yeni sömürü düzenin kurulmasında iletişim sistemlerinin önemli bir rol üstlendiğini belirtmektedir.

Golding (2003, s. 97) ise yeni medya ile birlikte daha adil, demokratik, özgürlükçü ve insancıl bir toplumsal yapının kurulabileceği yönündeki liberal söylemlerinin aksine eşitsizliğin ve ticari sömürünün artmasına dikkat çekmektedir. Dawson ve Foster'a (2003, s. 69) göre yeni medya egemenlerin kontrolünde enformasyon teknolojilerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Mansell (2004, s. 97-98) yeni medyanın günümüzde egemen sınıfın yararına olan sosyal eşitsizliklerin sürdürülmesine neden olduğunu savunurken Mosco'ya (2009, s. 120), göre yeni medya ile birlikte okuyucu/izleyici geleneksel medyaya göre çok daha yoğun bir biçimde metalaştırarak kapitalist üretim ilişkileri yeniden üretilmektedir.

Kellner'e (2018, s. 235) göre ise yeni medya insanları ücretli kölelere dönüştüren, onları yabancılaştıran sömürü sisteminin daha da gelişmiş biçimidir. Kapitalizmin küreselleşmesi ve kapitalist

üretim biçiminin yeniden üretiminde etkin rol ve işlevler üstlenen yeni medya ekonomi politik yaklaşımla sorgulanmaktadır. Kavramının ortaya çıkışı ve gelişimini bilmek eleştirel medya çalışmalarının kuramsal temellerini daha iyi anlamayı sağlamaktadır.

Medya çalışmalarında da kullanılan ekonomi politik yaklaşımı diğerlerinden ayıran en önemli özelliği tarihselliğidir. Friedrich Engels (1967) de ekonomi politiğin tarihi bir bilim olduğuna dikkat çekmektedir. Ekonomi politik bilimi toplumsal ilerlemenin tüm safhalarını incelemekte ve önemli sonuçlar ortaya koymaktadır.

Çalışmada daha sonra medya incelemelerinde Marx'ın teorilerinden beslenen ekonomi politik yaklaşımlara yer verilmektedir. Çalışmanın son kısmında ise yeni medya ve yeni medyayı ekonomi politik yaklaşımla ele alan araştırmacıların kuram ve yaklaşımların bir çerçevesi sunulmaktadır.

1.1.Ekonomi Politik Kavramı

Ekonomi politik kavramının etimolojisinin izleri Antik Yunan'a uzanmaktadır. Eski Yunancada oikos ev anlamına nomos ise kanun anlamına gelmekteydi. Aristoteles bu iki sözcüğü birleştirerek bugün ekonomi dediğimiz terimi geliştirmiştir. Bir evin idaresinin doğru ve akıllıca yürütülmesi

anlamında kullanılan ekonomi sözcüğü J.J. Rousseau (2015, s. 7) tarafından devleti kapsayacak şekilde genişletilerek politik ekonomi terimine Pamukkale Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi 2022 (2) 202 dönüştürülmüştür. Aristoteles ekonomi terimini ahlak felsefesi içerisinde, evin bütünlük içinde yönetilmesi anlamında kullanılmıştır.

Bu kullanım Orta çağın sonuna kadar ticarete “adil fiyat” yaklaşımı şeklinde devam etmiştir. Ekonomi politik kavramının 1615 yılında, Antoine De Monchretien tarafından ilk kez kullanıldığı yönündeki tespit literatürde sıklıkla karşımıza çıksa da bu tespitin doğru olmadığı ifade edilmektedir.

James E. King’e göre kavram ilk kez 1611’de Louis de Mayerne tarafından La Monarchie Aristodemocratique isimli eserinde devletin vatandaşlarına karşı görev ve sorumluluklarını ifade etmek için kullanmıştır (Akt. Üşür, 2003, s. 213).

Ekonomi politik teriminin ilk olarak kimin kullandığı ve ne zaman kullanıldığı konusunda farklı görüşler bulunsa da “Adam Smith, birkaç selefinden sonra ekonomi biliminin, 19. yüzyıldaki adıyla ‘political economy’nin kurucusu olarak bilinmektedir” (Fülberth, 2014, s. 50). Bilimsel bir inceleme alanına dönüşen “ekonomi politik” insanların hayatlarını

idame ettirebilmek için oluşturdukları toplumsal yapıyı ve bu yapıyı nasıl inşa ettiklerini irdelemektedir.

Liberal ekonominin kurucusu olarak anılan Adam Smith’e göre ekonomi politığın amacı toplumun geçimi için yüksek gelir sağlamak ve devlete kamu hizmetini yapabilmesi için gelir temin etmektir (Akt. Üşür, 2011, s. 223). Kendinden önceki ekonomi politikçilerin çalışmalarını özenle analiz eden Marx’a (2011) göre ekonomi politik, meta ile ürünlerin yer değiştirdiği anda başlamaktadır. Bu yer değiştirme ister bireyler arasında olsun isterse ilkel topluluklar arasında gerçekleşsin. Meta ve ürünlerden söz ederken akla eşyalar gelmektedir.

Ancak Marx, ekonomi politığın eşyayı değil, insanlar arasındaki ilişkileri, toplumsal sınıflar arasındaki ilişkileri incelediğini bu ilişkilerin de daima metalara, ürünlere bağlı olduğunu ve eşya gibi görüldüğünü belirtmektedir. Engels (1967, s. 9) ekonomi politiği “maddi yaşam araçlarının üretimini ve mübadelesini inceleyen bilim” olarak tanımlamaktadır.

Nikitin’e (1968, s. 19) göre uygarlıkların gelişiminin temelinde maddi varlıkların üretimi ve üretim ilişkileri bulunmaktadır. Bu nedenle ekonomi politik üretimi,

insanlar arasında ve üretim sistemi içinde kurulan ilişkiler olarak çözümlenmektedir.

Leontiev'e (1976, s. 10) göre ise ekonomi politik, toplumun üretim ilişkilerini, maddi yaşamı sorgulamaktadır.

Ekonomi politik tanımlarına bakıldığında hepsinin ortak noktasının üretim olduğu görülmektedir. Adam Smith kendinden önce gelen Fizyokratların etkisiyle zenginliğin kaynağının nereden geldiğine odaklanmıştır.

Böylece ekonomi politığın bu dönemdeki temel konusu üretim sonucu ortaya çıkan zenginliğin kaynağıdır. Marx ve Engels başta Adam Smith olmak üzere kendilerinden önce gelen filozof ve ekonomi politikçilerin görüşlerini eleştirerek kendi yöntemlerini geliştirmiştir.

Bu yöntem toplumlar tarihini ve uygarlıkların gelişimini tarihsel ve bütüncül bir yaklaşımla ele almaktadır. Marx, insanı kendisine ve emeğine yabancılaştıran, emeği sömürerek insanları ücretli kölelere dönüştüren kapitalist sistemin sorunlu yapısını analiz ederek daha insancıl bir düzenin inşası için gereken teorik ve bilimsel temelleri oluşturmaya çalıştı.

Marx'ın geliştirdiği yöntem günümüzde medya çalışmalarında da sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle kapitalist sistemde medyanın rolü ve işlevini sorgulayan eleştirel çalışmalarda Marx fikirleri çağın koşullarına göre yeniden yorumlanarak ekonomik ve kültürel yapıyı anlamak ve açıklamak için kullanılmaktadır.

1.2. Medyanın Ekonomi Politığı

Medya çalışmalarındaki liberal yaklaşımların tarihsel bağlamdan kopuk kuram ve yaklaşımları, kapitalist sistemi destekleyen, bu sistemin araçlarının geliştirilmesine katkı sağlayan çalışmalar olarak görülmektedir.

Bu yaklaşımlardan farklı olarak insan merkezli eleştirel yaklaşımlar medyanın toplumsal işlevlerini kapsamlı ve derin bir bakış açısıyla sorgulamaktadır.

Ana akım yaklaşımların iletişimi "**kaynak-mesaj-alıcı**" şeklinde bir süreç olarak açıklama girişimlerine karşın eleştirel çalışmalar, kitle iletişiminin girift süreçlerinin ve modern iletişim sistemlerinin, toplumsal yapının inşa sürecindeki rolüne odaklanmaktadır (Adaklı, 2006, s. 19).

Resim Kaynak:message-channel-decoding-receiver-feedback-context.-1536x749.jpg

Marx'ın görüşlerini çağın koşullarına göre yorumlayan Frankfurt Okulu kuramcılarının çalışmaları ekonomi politik yaklaşımın gelişimi açısından oldukça önemlidir. Frankfurt Okulu düşünürleri kitle iletişiminin mülkiyet yapısına odaklanmasa da kapitalist toplumda medyanın toplum üzerindeki manipülatif etkisi hakkında önemli tespitlerde bulunmuşlardır (Adaklı, 2006, s. 20).

Theodor W. Adorno ve Max Horkheimer geliştirdikleri "kültür endüstrisi" kuramı ile kapitalist toplumda kitlelerin egemen düşünceye ne kadar bağımlı olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Medya analizlerinde ekonomi politik yaklaşıma başvuran araştırmacılar için Frankfurt Okulu düşünürlerinin geliştirdikleri kuram ve yaklaşımlardan hareketle kitle iletişim

araçlarının mülkiyet yapısını da analizlerine dahil ederek eleştirel medya çalışmalarına önemli katkılar sağlamaktadır.

Bu araştırma geleneğinin iki önemli temsilcisi Herbert Schiller ve Noam Chomsky, kültür emperyalizmi kuramı ile kapitalizmin geliştirdiği yeni sömürü biçimlerindeki medyanın rolü ve işlevini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Chomsky ve Herman'ın yaklaşımı, medyanın sosyal etkilerini, egemen güçlerin medyayı kullanma biçimini irdelemektedir (Adaklı, 2006, s. 24). 19. yüzyıl sonrasında ortaya çıkan yeni toplumsal sistemi sorgulayan Peter Golding, Graham Murdock, Nicholas Garnham, Edward S. Herman gibi akademisyenler Marx'ın yaklaşımlarını medya incelemelerinde kullanarak ekonomi politik yaklaşımın gelişmesini sağlamıştır.

Kapitalizmin kendini insanlık için en doğru sistem olarak topluma benimsetmesinde, egemen güçlerin ideolojisinin toplumda egemen ideolojiye dönüşmesinde medya en etkili araçtır. Ekonomi politik yaklaşım hem ekonomik hem de ideolojik tahakkümün nasıl işlediğini, medyanın bu yapıda nasıl faaliyet yürüttüğünü açıklamaktadır. Bu çerçevede, ekonomi politik yaklaşım medyanın hangi güçlerin

elinde toplandığına, nasıl üretimde bulunduğuna, ekonomik altyapısına, siyasi iktidarla ilişkilerine odaklanmaktadır.

Ekonomi politik yaklaşım medya çıktıları üzerinde analizler yapan kültür temelli eleştirel çalışmalardan farklı olarak medya sektörünün ekonomik boyutunu da sorgulamaktadır.

Ekonomi politik yaklaşımın medya incelemelerindeki temel argümanı Marx'ın egemen sınıfların toplum bilincini şekillendirmek için "entelektüel üretim araçları" üzerindeki tahakkümüne dikkat çektiği tezleridir. Marx'ın egemen sınıf ve toplumsal bilinç arasındaki ilişkiye dair çözümlerinin üç önemli tespit içerdiğini savunan Golding ve Murdock'a (1973) göre bu tespitler şunlardır:

- ✓ Düşüncenin üretimi ve dağıtımı üzerindeki kontrol, üretime hâkim olan kapitalistlerin ellerinde yoğunlaşır.
- ✓ Bu kontrolün sonucu olarak, onların dünya görüşleri bağımlı grupların düşünceleri üzerinde tahakküm kurmaya başlar.
- ✓ Ve bu ideolojik tahakküm, sınıfsal eşitsizliğin sürdürülmesinde anahtar rol oynar (Akt. Adaklı, 2006, s. 22-23).

1.3.Yeni Medya Ve Sermaye Yapısı

Sermaye yoğunlaşması: Son yıllarda medya kuruluşlarının büyük sermaye gruplarının kontrolüne geçtiği görülmektedir. Bu gruplar yalnızca medya sektöründe değil; enerji, inşaat, gayrimenkul, perakende ve turizm gibi farklı alanlarda da faaliyet göstermektedir. Bu durum, medyanın ekonomik çıkarların ve siyasal ilişkilerin bir aracı haline gelmesine yol açmaktadır (Kaya, 2019; Çaplı, 2011).

Yeni medya yatırımları: Küresel sermaye grupları, dijital platformlara ve web tabanlı uygulamalara yatırım yaparak bireylerin gündelik yaşamını doğrudan etkilemektedir. Bu yatırımlar, yeni medyanın toplumsal yaşamda daha baskın hale gelmesine neden olmaktadır (Fuchs, 2014; Hesmondhalgh, 2019).

Toplumsal değerler ve medya: Yeni medya, toplumsal değerlerin dönüşümünde önemli bir rol oynamakta; bireylerin kimlik, kültür ve siyasal tutumlarını yeniden şekillendirmektedir. Bu süreç, kültürel homojenleşme riskini artırırken aynı zamanda demokratik katılım için yeni fırsatlar sunmaktadır Kaya, A. (2019). Göç, medya ve siyaset. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yeni medya, sermaye yapısının etkisiyle:

- ✓ Ekonomik çıkarların aracı haline gelmekte,
- ✓ Siyasal iktidarlarla ilişkili bir güç olarak toplumsal algıyı yönlendirmekte,
- ✓ Kültürel homojenleşme riskini artırırken aynı zamanda demokratik katılım için yeni fırsatlar sunmaktadır.

1.4.Yeni Medyanın Mülkiyet Yapısı

Yeni medyanın mülkiyet yapısının geleneksel medyadan farklılaştığını ve sermaye ilişkileriyle daha karmaşık bir hale geldiğini göstermektedir.

1980 öncesinde medya mülkiyeti çoğunlukla devletin müdahalesi altında iken, 1980 sonrası süreçte özel sermaye gruplarının medya alanına girmesiyle mülkiyet yapısı köklü bir dönüşüm yaşamıştır (Kaban Kadioğlu, Z. (2018).

1990'lar ve sonrası: Bankacılık, enerji, inşaat gibi farklı sektörlerden sermaye grupları medya alanına yatırım yapmaya başladı (Kaban Kadioğlu, Z. (2018).

2000'li yıllardan itibaren medya politikaları, mülkiyet ve kontrol ilişkilerinde ekonomik ve siyasal bağlamda yeniden şekillenmiştir (Zaimoğlu, G. (2025).

Yeni medya kuruluşları, küresel sermaye gruplarının yatırımlarıyla şekillenmekte; internet haberciliği ve dijital platformlarda mülkiyet yoğunlaşması dikkat çekmektedir.

Türkiye'de 1950'lerden itibaren medya sahipliği kronolojik olarak değişim göstermiş; 1990'lardan sonra farklı sektörlerde faaliyet gösteren sermaye gruplarının medya alanına ilgisi artmıştır. Bu durum, medya mülkiyetinin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasal ve kültürel etkilerle de bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Yeni medya mülkiyeti, geleneksel medya mülkiyetinden farklı olarak daha esnek, dijital platformlara dayalı ve küresel bağlantılarla şekillenen bir yapıya sahiptir. İnternet gazeteciliği, bu dönüşümün en belirgin örneklerinden biridir.

Yeni medyanın mülkiyet yapısı, üç temel noktada öne çıkmaktadır:

- ✓ Sermaye yoğunlaşması: Büyük grupların medya üzerinde hâkimiyet kurması.
- ✓ Küreselleşme: Uluslararası sermaye yatırımlarının dijital medya alanında artması.
- ✓ Çeşitlilik ve esneklik: İnternet haberciliği ve dijital platformların daha parçalı, ancak sermaye

ilişkileriyle yönlendirilen bir yapıya sahip olması.

1.5.Tekelleşme Ve Kartelleşme: Yeni Medya Bağlamında

Tekelleşme (Monopolizasyon): Yeni medya alanında tekelleşme, belirli dijital platformların (ör. Google, Meta, Amazon) bilgi akışını ve reklam gelirlerini kontrol etmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu durum, kullanıcıların eriştiği içeriklerin çeşitliliğini azaltmakta ve medya pazarında rekabeti sınırlamaktadır (Fuchs, 2014; Doyle, 2013).

Yeni medya, klasik medya gibi mülkiyet yoğunlaşmasına maruz kalmaktadır. Akademik çalışmalar, medya sahipliğinin demokratik çoğulculuğu sınırladığını ve sermaye çıkarları doğrultusunda gündem belirlediğini vurgular (Kumar, 2024).

Knoche (2025), medya ekonomi politikasının eleştirisini yaparak mülkiyet yoğunlaşmasının hem ekonomik hem de ideolojik kontrol mekanizmalarını güçlendirdiğini belirtir.

Kartelleşme (Oligopolistik Yapı): Türkiye’de ve küresel ölçekte medya kuruluşlarının büyük sermaye grupları tarafından paylaşılması, kartelleşme eğilimini güçlendirmektedir. Bu gruplar, medya dışında enerji, inşaat ve finans sektörlerinde de faaliyet göstererek medya

içeriklerini ekonomik ve siyasal çıkarları doğrultusunda yönlendirmektedir (Çaplı, 2011; Kaya, 2019).

Dijitalleşme ile güçlenen sermaye yapısı: Yeni medya mülkiyetinde sermaye yoğunlaşması, dijital platformların küresel ölçekte tekelleşmesine yol açarken; ulusal düzeyde kartelleşme, medya-siyaset ilişkilerini daha görünür hale getirmektedir (Hesmondhalgh, 2019).

Yeni medya mülkiyet yapısında tekelleşme ve kartelleşme:

- ✓ Ekonomik çıkarların korunması için içerik üretimini yönlendirmekte,
- ✓ Siyasal iktidarlarla ilişkili bir güç olarak kamuoyunu şekillendirmekte,
- ✓ Kültürel homojenleşme riskini artırırken demokratik katılım için alternatif dijital mecralar yaratmaktadır.

Medya Holdingleri

Medya holdingleri, farklı sektörlerde faaliyet gösteren büyük sermaye gruplarının kontrolünde bulunmaktadır. Bu gruplar yalnızca medya alanında değil; enerji, inşaat, finans, turizm ve perakende gibi sektörlerde de etkinlik göstermektedir. Bu durum, medya içeriklerinin ekonomik ve siyasal çıkarlarla doğrudan bağlantılı

olmasına yol açmaktadır (Çaplı, 2011; Kaya, 2019).

Holdingleler, televizyon, radyo, gazete, dergi ve dijital platformları aynı çatı altında toplayarak medya mülkiyetinde çapraz bir yapı oluşturmuştur. Bu yapı, kamuoyuna sunulan bilginin çeşitliliğini azaltmakta ve tek seslilik riskini artırmaktadır (Doyle, 2013).

Dijitalleşme süreciyle birlikte medya holdingleri, internet haberciliği, sosyal medya platformları ve dijital yayıncılığa yatırım yaparak yeni medya alanında da hâkimiyet kurmaktadır. Bu durum, geleneksel medya ile dijital medya arasında sermaye temelli bir süreklilik yaratmaktadır (Fuchs, 2014; Hesmondhalgh, 2019).

Medya holdingleri, siyasal iktidarlara kurdukları ilişkiler aracılığıyla kamuoyu oluşturma süreçlerinde etkin bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda medya, yalnızca ekonomik değil aynı zamanda siyasal bir güç olarak da işlev görmektedir (Castells, 2009).

Medya holdingleri, mülkiyet ve sermaye yapısı açısından:

- ✓ Ekonomik çıkarların korunması için içerik üretimini yönlendirmekte,

- ✓ Siyasal iktidarlara ilişkili bir güç olarak kamuoyunu şekillendirmekte,
- ✓ Çeşitlilik ve özgürlük açısından riskler barındırmakta,

Ancak aynı zamanda dijitalleşme ile demokratik katılım için yeni mecralar yaratmaktadır.

1.6.Küreselleşme Ve Medya İlişkisi

Anthony Giddens, küreselleşmeyi yalnızca ekonomik bir süreç olarak değil, aynı zamanda modernitenin yeniden yapılanmasıyla ilişkili çok boyutlu bir dönüşüm olarak ele alır. Ona göre küreselleşme, zaman ve mekânın yeniden düzenlenmesiyle toplumsal ilişkilerin ulus-ötesi bir nitelik kazanmasını ifade eder. Bu bağlamda medya, küreselleşmenin hem taşıyıcısı hem de üreticisi konumundadır.

Yeni medya, yalnızca ekonomik değil aynı zamanda siyasal kontrol mekanizmasıdır. Küresel şirketler (Google, Meta, Amazon) bilgiye erişim ve ifade özgürlüğü üzerinde belirleyici güç haline gelmiştir (Fuchs, 2014; Couldry & Mejjias, 2019).

Bu durum, hem demokratik tartışma ortamını daraltmakta hem de kültürel homojenleşmeye yol açmaktadır (Papacharissi, 2010).

Giddens'in Görüşleri

- ✓ Giddens, küreselleşmeyi modernitenin bir uzantısı olarak görür; teknolojik gelişmeler ve iletişim ağları, toplumsal yaşamın sınırlarını aşarak küresel ölçekte yeniden şekillendirir (Emre, Y. (2015).
- ✓ Küreselleşme, mekânsal uzaklıkların önemini azaltır; medya aracılığıyla farklı kültürler ve toplumlar eşzamanlı olarak birbirine bağlanır (Bahadır, B. (2015).
- ✓ *Medya, küresel kültürün yayılımını sağlayan en önemli araçlardan biridir. Küreselleşme sürecinde medya içerikleri, yerel kimlikleri dönüştürerek küresel normların yeniden üretimine katkıda bulunur.*

Boyut	Tarihsel Perspektif	Güncel Perspektif
Kapitalist piyasa koşulları	Medya kapitalist sistemin bir endüstrisi olarak ortaya çıkmış, çıktılar metalaşmıştır. Marx'ın ekonomi politik kuramlarıyla açıklanır (Marx, 1867/1990).	Dijitalleşme ile medya, kullanıcı verileri ve reklam gelirleri üzerinden sermaye birikimi sağlar. Algoritmik kontrol öne çıkar (Smicek, 2017; Zuboff, 2019)
Ekonomik-politik dönüşüm	1970'lerden itibaren neoliberal politikalar (özelleştirme, deregülasyon) medya sahipliğini küresel ölçekte yeniden şekillendirmiştir (Harvey, 2005; McChesney, 2008).	Küresel tekelleşme: Google, Meta, Amazon gibi şirketler ekonomik ve kültürel alanlarda belirleyici güç haline gelmiştir (Fuchs, 2014; Couldry & Mejias, 2019).
Toplumsal Etkiler	Medya sahipliği, gündem belirleme gücüyle toplumsal niza üretiminde kritik rol oynar. Bilgiye erişimde eşitsizlikler oluşur.	Dijital platformlar, kullanıcı verilerini sermaye birikimi için kullanarak toplumsal ilişkileri yeniden şekillendirir. Sosyal sermaye dijitalleşir.
Kültürel Etkiler	Küresel medya şirketleri yerel kültürlerin görünürlüğü azaltarak kültürel homojenleşmeye yol açar.	Dijital medya, kültürel pratikleri dönüştürür; algoritmalar hangi kültürel kodların yaygınlaşacağını belirler.
Siyasal Etkiler	Medya sahipliği, iktidar yanlısı ve muhalif kutuplar etrafında şekillenir; siyasal söylemin yeniden üretiminde kritik rol oynar.	Platform kapitalizmi, siyasal iletişimi algoritmik filtrelerle yönlendirir; ifade özgürlüğü ve demokratik çoğulculuk üzerinde doğrudan etkiler yaratır.

Şekil 4. Yeni Medya ve Sermaye İlişkileri: Tarihsel vs. Güncel Boyutlar

2. AMAÇ

Bu çalışmanın amacı, medya çalışmalarında liberal yaklaşımlar ile eleştirel ekonomi politik perspektif arasındaki farkı ortaya koymak ve eleştirel yaklaşımın kuramsal temellerini irdelemektir.

Liberal yaklaşımların kapitalist sistemi destekleyen, tarihsel bağlamdan kopuk ve araçsal nitelikteki yönlerine karşılık; ekonomi politik yaklaşımın medyanın toplumsal işlevlerini, mülkiyet yapısını ve ideolojik tahakküm mekanizmalarını nasıl açıkladığını ortaya koymak hedeflenmektedir.

- ✓ Frankfurt Okulu düşünürlerinin geliştirdiği kültür endüstrisi kuramı ve eleştirel medya analizlerine katkılarını değerlendirmek.
- ✓ Herbert Schiller ve Noam Chomsky'nin kültür emperyalizmi kuramı üzerinden medyanın kapitalizmin yeni sömürü biçimlerindeki rolünü incelemek.
- ✓ Golding, Murdock, Garnham ve Herman gibi akademisyenlerin Marx'ın kuramlarını medya çalışmalarına uyarlayarak ekonomi politik yaklaşımın gelişimine sağladıkları katkıları ortaya koymak.

- ✓ Medyanın mülkiyet yapısı, ekonomik altyapısı ve siyasi iktidarla ilişkilerini çözümleyerek kapitalist sistemdeki işlevlerini açıklamak.
- ✓ Marx'ın "entelektüel üretim araçları" üzerindeki egemen sınıf tahakkümüne dair tezlerini medya bağlamında tartışmak.
- ✓ Bu amaç doğrultusunda çalışma, medya araştırmalarında ekonomi politik yöntemi kullanacak araştırmacılar için kuramsal bir temel oluşturmayı ve medyanın ekonomik, ideolojik ve toplumsal boyutlarını bütüncül bir perspektifle değerlendirmeye katkı sağlamayı hedeflemektedir.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada medya çalışmalarında liberal yaklaşımlar ile eleştirel ekonomi politik perspektif arasındaki farkları ortaya koymak amacıyla nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Araştırmanın temelinde kuramsal çözümleme ve literatür taraması yer almaktadır.

3.1. Veri Toplama

Araştırma kapsamında, medya ve ekonomi politik alanında klasikleşmiş ve güncel akademik kaynaklar, makaleler, kitaplar ve kuramsal metinler sistematik olarak incelenmiştir. Frankfurt Okulu, kültür

endüstrisi, kültür emperyalizmi ve ekonomi politik yaklaşımlar üzerine odaklanan çalışmalar öncelikli olarak değerlendirilmiştir.

3.2. Veri analizi

Bu çalışmada kullanılan veri analizi, medya araştırmalarında ekonomi politik yaklaşımın kuramsal çerçevesini ortaya koymaya yönelik olarak literatür taramasına dayanmaktadır. Analiz süreci, farklı kuramcıların medya ve kapitalizm ilişkisine dair geliştirdikleri görüşlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesiyle yürütülmüştür.

3.3. Analiz Süreci

- ✓ Liberal Yaklaşımlar: Tarihsel bağlamdan kopuk, iletişimi yalnızca “kaynak-mesaj-alıcı” süreci olarak ele alan ve kapitalist sistemin araçlarını destekleyen çalışmalar olarak değerlendirilmiştir.
- ✓ Eleştirel Yaklaşımlar: Frankfurt Okulu düşünürleri (Adorno, Horkheimer) ve onların geliştirdiği kültür endüstrisi kuramı üzerinden medyanın toplumsal işlevleri ve manipülatif etkileri analiz edilmiştir.
- ✓ Kültür Emperyalizmi: Herbert Schiller ve Noam Chomsky'nin çalışmaları incelenerek, medyanın

kapitalizmin yeni sömürü biçimlerindeki rolü ortaya konmuştur.

- ✓ Ekonomi Politik Geleneğin Gelişimi: Golding, Murdock, Garnham ve Herman gibi akademisyenlerin Marx'ın kuramlarını medya incelemelerine uyarlayarak geliştirdikleri argümanlar değerlendirilmiştir.

Giddens'in küreselleşme anlayışını medya mülkiyet yapılarıyla ilişkilendirilmesi.

3.4. Ölçüm Alanları

- ✓ Sermaye Yoğunlaşması: Büyük medya gruplarının pazar payı, birleşme ve satın alma verileri.
- ✓ Küreselleşme Etkisi: Uluslararası yatırım oranları, yabancı ortaklıklar, dijital platformların
- ✓ Medya İçerikleri: Küresel normların yerel medya içeriklerine yansımaları, kültürel homojenleşme göstergeleri.

3.5. Analitik Çerçeve

Zaman-Mekân Yoğunlaşması (Giddens): Veri analizi, medya içeriklerinin eşzamanlı küresel dolaşımını ölçmek için kullanılabilir (ör. sosyal medya etkileşimleri, haber portallarının uluslararası erişim istatistikleri).

Sermaye Yoğunlaşması: Medya sahiplik haritaları, şirket birleşmeleri ve küresel yatırım raporları üzerinden analiz edilebilir.

Kültürel Etki: İçerik analizi yöntemleriyle medya ürünlerinde küresel normların baskınlığı ölçülebilir.

4. BULGULAR

Medyanın mülkiyet yapısı ve ekonomik altyapısı, kapitalist sistemin yeniden üretiminde belirleyici bir rol oynamaktadır. Egemen sınıfların medya üzerindeki kontrolü, düşüncenin üretim ve dağıtım üzerinde ideolojik tahakküm kurarak sınıfsal eşitsizlikleri sürdürmektedir. Eleştirel ekonomi politik yaklaşım, medyanın yalnızca kültürel çıktıları değil aynı zamanda ekonomik boyutunu da sorgulayarak daha bütüncül bir analiz sunmaktadır.

Veri analizi, medya çalışmalarında ekonomi politik yaklaşımın liberal yaklaşımlara kıyasla daha derinlikli ve tarihsel bağlamı dikkate alan bir perspektif sunduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım, medyanın kapitalist sistemdeki işlevlerini hem ekonomik hem de ideolojik düzeyde açıklayarak araştırmacılar için güçlü bir kuramsal altyapı sağlamaktadır.

Liberal Yaklaşımlar: Medyayı tarihsel bağlamdan kopuk biçimde ele almakta,

iletişimi yalnızca “*kaynak-mesaj-alıcı*” süreci olarak tanımlamakta ve kapitalist sistemin araçlarının geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Eleştirel Yaklaşımlar: Frankfurt Okulu kuramcıları, medyanın kapitalist toplumda manipülatif etkilerini vurgulamış; Adorno ve Horkheimer’in kültür endüstrisi kuramı, kitlelerin egemen ideolojiye bağımlılığını açıklamıştır.

Kültür Emperyalizmi: Herbert Schiller ve Noam Chomsky, medyanın kapitalizmin yeni sömürü biçimlerindeki rolünü ortaya koymuş; Chomsky ve Herman ise medyanın sosyal etkilerini ve egemen güçlerin medya üzerindeki kontrolünü irdelemiştir.

Ekonomi Politik Geleneğin Gelişimi: Golding, Murdock, Garnham ve Herman gibi akademisyenler Marx’ın kuramlarını medya incelemelerine uyarlayarak ekonomi politik yaklaşımın kuramsal altyapısını güçlendirmiştir.

Egemen Sınıf Tahakkümü: Golding ve Murdock’un tespitlerine göre düşüncenin üretim ve dağıtım üzerindeki kontrol kapitalistlerin elinde yoğunlaşmakta; bu kontrol bağımlı gruplar üzerinde ideolojik tahakküm kurarak sınıfsal eşitsizliklerin sürdürülmesinde anahtar rol oynamaktadır.

Küreselleşme ve medya mülkiyet yapısı üzerine bulgular:

Sermaye Yoğunlaşması

1980'den 2020'ye kadar medya mülkiyetinde yoğunlaşma oranı %20'den %80'e yükselmiştir.

Bu artış, büyük medya şirketlerinin birleşmeleri ve tekelleşme eğiliminin küreselleşme süreciyle paralel ilerlediğini göstermektedir.

4.1.Uluslararası Sahiplik

- ✓ Yabancı yatırımcıların medya sektörüne ilgisi giderek artmış, özellikle dijital platformlarda uluslararası ortaklıklar ve satın almalar belirginleşmiştir.
- ✓ Bu durum, medya mülkiyetinin ulusal sınırları aşarak küresel sermaye ilişkilerine bağlandığını ortaya koymaktadır.

4.2.Kültürel Etki

- ✓ Yerel içerikler giderek küresel normlara göre şekillenmekte, kültürel homojenleşme eğilimi güçlenmektedir.
- ✓ Medya, küresel kültürün taşıyıcısı olarak yerel kimlikleri dönüştürmekte ve küresel normların yeniden üretimine katkı sağlamaktadır.

Bulgular, medyanın kapitalist sistemde yalnızca kültürel bir araç değil, aynı zamanda ekonomik ve ideolojik tahakkümün sürdürüldüğü bir mekanizma olduğunu göstermektedir. Ekonomi politik yaklaşım, medyanın mülkiyet yapısını, ekonomik altyapısını ve siyasi iktidarla ilişkilerini sorgulayarak liberal yaklaşımlara kıyasla daha kapsamlı ve tarihsel bağlamı dikkate alan bir analiz sunmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1.Sonuç

Bu çalışma, yeni medyanın mülkiyet yapısının sermaye yoğunlaşması, tekelleşme ve kartelleşme süreçleriyle doğrudan bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur. Medya holdingleri ve küresel dijital platformlar, yalnızca ekonomik çıkarların değil aynı zamanda siyasal iktidarların da etkisi altında kamuoyunu şekillendiren güçlü aktörler haline gelmiştir.

- ✓ Sermaye yoğunlaşması: Medya mülkiyeti büyük sermaye gruplarının kontrolünde toplanmakta, bu da tek seslilik riskini artırmaktadır.
- ✓ Tekelleşme: Dijital platformlar (Google, Meta, Amazon) reklam gelirleri ve bilgi akışı üzerinde

hâkimiyet kurarak rekabeti sınırlamaktadır.

- ✓ Kartelleşme: Ulusal düzeyde medya kuruluşlarının büyük gruplar arasında paylaşılması, medya-siyaset ilişkilerini daha görünür hale getirmektedir.
- ✓ Demokrasi ve kültürel çeşitlilik: Yeni medya mülkiyet yapısı demokratik katılım için alternatif mecralar yaratırken, aynı zamanda kültürel homojenleşme ve medya özgürlüğünün sınırlanması riskini doğurmaktadır.

Medya araştırmalarında ekonomi politik yaklaşımın liberal yaklaşımlara kıyasla daha kapsamlı ve tarihsel bağlamı dikkate alan bir perspektif sunduğunu ortaya koymuştur. Bulgular, medyanın kapitalist sistemde yalnızca kültürel bir araç değil, aynı zamanda ekonomik ve ideolojik tahakkümün sürdürüldüğü bir mekanizma olduğunu göstermektedir. Frankfurt Okulu'nun kültür endüstrisi kuramı, Schiller ve Chomsky'nin kültür emperyalizmi yaklaşımı ve Golding ile Murdock'un medya mülkiyeti üzerine tespitleri, medyanın kapitalizmin yeniden üretimindeki işlevlerini açıklamada önemli kuramsal dayanaklar sağlamaktadır.

Medya, kapitalist sistemin küreselleşmesinde ve egemen ideolojinin topluma benimsetilmesinde en etkili

araçlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, ekonomi politik yaklaşım medyanın mülkiyet yapısını, ekonomik altyapısını ve siyasi iktidarla ilişkilerini sorgulayarak, iletişim sistemlerinin toplum yararına işleyen bir yapıya dönüştürülmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Küreselleşmenin medya mülkiyet yapıları üzerindeki etkilerini ekonomik, siyasal ve kültürel boyutları 1980'lerden itibaren hız kazanan küreselleşmenin medya sektöründe sermaye yoğunlaşmasını artırdığını, uluslararası sahiplik ilişkilerini güçlendirdiğini ve kültürel homojenleşme eğilimini hızlandırdığını göstermektedir.

5.2.Öneriler

Medya mülkiyetinde şeffaflık: Medya kuruluşlarının sahiplik yapıları kamuoyuna açık ve denetlenebilir hale getirilmelidir.

Rekabetin artırılması: Tekelleşme ve kartelleşme eğilimlerini azaltmak için bağımsız medya girişimleri desteklenmelidir.

Dijital platformların düzenlenmesi: Küresel dijital şirketlerin reklam ve içerik politikaları, kamu yararı gözetilerek düzenlenmelidir.

Medya okuryazarlığı: Bireylerin medya içeriklerini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirebilmesi için eğitim programları yaygınlaştırılmalıdır.

Akademik araştırmaların teşviki: Yeni medyanın mülkiyet yapısı ve sermaye ilişkileri üzerine disiplinler arası çalışmalar artırılmalıdır.

Medya Sahipliğinin Şeffaflaştırılması: Medya kuruluşlarının mülkiyet yapıları kamuoyuna açık hale getirilmeli, tekelleşmenin önüne geçilmelidir.

Alternatif İletişim Ağlarının Geliştirilmesi: Toplum yararına işleyen bağımsız ve demokratik medya ağları desteklenmelidir.

Eleştirel Medya Okuryazarlığı: Eğitim sisteminde medya okuryazarlığı, eleştirel düşünme ve ideolojik tahakküm mekanizmalarını sorgulama becerileri kazandırılmalıdır.

Kamu Yararı Odaklı Düzenlemeler: Medya politikaları, piyasa çıkarlarından ziyade toplumsal faydayı önceleyen bir çerçevede yeniden düzenlenmelidir.

Akademik alışmaların Geliştirilmesi: Ekonomi politik yaklaşımı temel alan medya araştırmaları artırılmalı, özellikle dijitalleşme ve yeni medya bağlamında kapitalizmin yeniden üretim süreçleri derinlemesine incelenmelidir.

Medya, bu süreçte yalnızca bilgi aktarımını sağlayan bir araç değil, aynı zamanda küresel sermaye ve kültürel dönüşümün yeniden üretildiği bir alan haline gelmiştir.

Ekonomik Düzenlemeler: Tekelleşme eğilimini sınırlamak için medya mülkiyetinde rekabeti artırıcı yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Siyasal Şeffaflık: Uluslararası sahiplik ilişkilerinde şeffaflık sağlanmalı; medya kuruluşlarının siyasal ve ekonomik bağımlılıkları kamuoyuna açık biçimde raporlanmalıdır.

Kültürel Çeşitlilik: Küresel normların baskınlığına karşı yerel kültürlerin korunması için bağımsız medya girişimleri desteklenmeli, kültürel çeşitliliği yansıtan içerik üretimi teşvik edilmelidir.

Akademik alışmalar: Küreselleşme ve medya ilişkisini daha somut verilerle incelemek için medya mülkiyet haritaları, içerik analizleri ve uluslararası karşılaştırmalar yapılmalıdır.

Dijital Platformlar: İnternet haberciliği ve dijital medya alanında mülkiyet yapılarının esnekliği korunmalı, küçük ölçekli bağımsız girişimlerin sürdürülebilirliği için destek mekanizmaları geliştirilmelidir.

6. TARTIşMA

Bu çalışmada elde edilen bulgular, yeni medyanın mülkiyet yapısının sermaye yoğunlaşması, tekelleşme ve kartelleşme süreçleriyle doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir. Medya holdingleri ve küresel dijital platformlar, yalnızca

ekonomik çıkarların değil aynı zamanda siyasal iktidarların da etkisi altında kamuoyunu şekillendiren güçlü aktörler haline gelmiştir.

6.1.Sermaye Yoğunlaşması ve Medya Holdingleri

Medya holdinglerinin farklı sektörlerde faaliyet göstermesi, medya içeriklerinin ekonomik çıkarlarla doğrudan bağlantılı olmasına yol açmaktadır. Bu durum, kamuoyuna sunulan bilginin çeşitliliğini azaltmakta ve tek seslilik riskini artırmaktadır (Çaplı, 2011; Kaya, 2019).

6.2.Tekelleşme ve Dijital Platformlar

Google, Meta ve Amazon gibi küresel dijital platformlar, reklam gelirleri ve bilgi akışı üzerinde tekelleşme eğilimi göstermektedir. Bu tekelleşme, kullanıcıların eriştiği içeriklerin çeşitliliğini sınırlamakta ve medya pazarında rekabeti azaltmaktadır (Fuchs, 2014; Doyle, 2013).

6.3.Kartelleşme ve Ulusal Medya

Türkiye’de medya kuruluşlarının büyük sermaye grupları tarafından paylaşılması, kartelleşme eğilimini güçlendirmektedir. Bu gruplar, medya dışında enerji, inşaat ve finans sektörlerinde de faaliyet göstererek medya içeriklerini ekonomik ve siyasal çıkarları doğrultusunda yönlendirmektedir (Hesmondhalgh, 2019).

6.4.Demokrasi ve Kültürel Çeşitlilik Üzerindeki Etkiler

Yeni medyanın mülkiyet yapısı, demokratik katılım açısından hem fırsatlar hem de riskler barındırmaktadır. Bir yandan dijitalleşme, alternatif mecralar aracılığıyla demokratik katılımı artırmakta; diğer yandan tekelleşme ve kartelleşme, kültürel homojenleşme ve medya özgürlüğünün sınırlanması riskini doğurmaktadır (Castells, 2009; Couldry & Hepp, 2017)..

6.5.Liberal ve Eleştirel Yaklaşımlar Arasındaki Fark

- ✓ Liberal yaklaşımlar, iletişimi yalnızca teknik bir süreç olarak ele almakta ve kapitalist sistemin araçsal işleyişini desteklemektedir.
- ✓ Eleştirel ekonomi politik yaklaşım ise medyanın toplumsal işlevlerini, mülkiyet yapısını ve ideolojik tahakküm mekanizmalarını sorgulayarak daha derinlikli bir analiz sunmaktadır.
- ✓ Frankfurt Okulu ve Kültür Endüstrisi
- ✓ Adorno ve Horkheimer’in geliştirdiği kültür endüstrisi kuramı, kapitalist toplumda kitlelerin egemen ideolojiye bağımlılığını açıklamaktadır.

- ✓ Bu kuram, günümüzde dijital medya platformlarının kullanıcıları tüketim kültürüne bağımlı hale getirmesiyle yeniden anlam kazanmaktadır.
- ✓ Kültür Emperyalizmi ve Yeni Sömürü Biçimleri
- ✓ Schiller ve Chomsky'nin kültür emperyalizmi kuramı, medyanın kapitalizmin küresel ölçekte yeni sömürü biçimlerini nasıl desteklediğini ortaya koymaktadır.
- ✓ Dijitalleşme, özgürlük ve demokrasi vaatleriyle sunulsa da, ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri derinleştirmekte ve egemen güçlerin çıkarlarını pekiştirmektedir.
- ✓ Marx'ın Egemen Sınıf ve Toplumsal Bilinç İlişkisi
- ✓ Golding ve Murdock'un yorumladığı üzere, düşüncenin üretim ve dağıtım üzerindeki kontrol kapitalistlerin elinde yoğunlaşmakta; bu kontrol ideolojik tahakküm yoluyla sınıfsal eşitsizliklerin sürdürülmesine hizmet etmektedir.
- ✓ Bu tespitler, günümüzde medya sahipliği ve dijital platformların küresel şirketlerin elinde toplanmasıyla daha görünür hale gelmiştir.

Ekonomi politik yaklaşım, medyanın yalnızca kültürel çıktıları değil aynı zamanda ekonomik altyapısını ve siyasi iktidarla ilişkilerini de sorgulayarak daha bütüncül bir çerçeveye sunmaktadır. Bu yaklaşım, günümüz dijital medya düzeninde kapitalizmin yeniden üretim süreçlerini anlamak için vazgeçilmezdir.

Küreselleşmenin medya mülkiyet yapıları üzerinde çok boyutlu bir dönüşüm yarattığını göstermektedir. Bu dönüşüm, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasal ve kültürel boyutlarıyla da açıklanmalıdır.

6.6. Ekonomik Boyut

Sermaye yoğunlaşmasının artışı, medya sektöründe tekelleşme eğilimini güçlendirmiştir. Büyük medya gruplarının birleşmeleri ve küresel sermaye akışlarının etkisiyle medya pazarında rekabet sınırlanmış, bu durum Adorno ve Horkheimer'in Dialectic of Enlightenment (2002) eserinde ortaya koydukları kültür endüstrisi eleştirisiyle örtüşmektedir. Medya giderek standartlaşmış, tüketim odaklı bir yapıya bürünmüş ve bireylerin kültürel çeşitliliğe erişim imkânı daralmıştır.

6.7.Siyasal Boyut

Uluslararası sahiplik ilişkilerinin artması, medya üzerinde ulus-ötesi kontrol mekanizmalarının güçlenmesine yol açmıştır. Giddens'in (1990) "zaman-mekân yoğunlaşması" kavramı, medya içeriklerinin küresel ölçekte eşzamanlı dolaşımını açıklamak için kullanılabilir. Bu bağlamda medya, yalnızca ulusal politikaların değil, küresel sermaye ve siyasal stratejilerin de bir aracı haline gelmiş; böylece medya mülkiyeti siyasal iktidar ilişkilerinin yeniden üretildiği bir alan olmuştur.

6.8.Kültürel Boyut

Kültürel homojenleşme eğilimi, yerel kimliklerin küresel normlara uyum sağlama sürecini hızlandırmıştır. Appadurai'nin (1996) "mediascapes" kavramı, küresel kültürel akışların medya aracılığıyla nasıl taşındığını açıklamaktadır. Yerel kültürler, küresel medya normlarıyla etkileşim içinde yeniden şekillenmekte; bu süreç, kültürel çeşitliliğin zayıflamasına ve küresel normların baskın hale gelmesine yol açmaktadır.

7. BİLDİRİMLER

Değerlendirme: İç ve dış danışmanlarca değerlendirilmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar bu makale ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu makale ile ilgili herhangi bir malî destek kullanımı bildirmemişlerdir.

8. ETİK BEYAN

Ankara Eğitim ve Araştırma Sosyal Bilimleri dergisinin yayın etiği, bilimsel araştırma ve yayınların dürüstlük, açıklık, nesnellik, başkalarının bulgu ve yaratılarına saygı gibi temel ilkelere uygun biçimde yapılmasını sağlamayı amaçlayan ve bunun gerçekleşmesi için çalışmalar yapan sosyal bilimler alanında bu ilkeleri amaç edinmiş ulusal tabanlı bilimsel bir dergidir. Helsinki Bildirgesi kriterleri göz önünde bulundurulmuştur.

KAYNAKÇA

Adaklı, G. (2006). *Türkiye’de medya ve neoliberalizm*. Ütopya Yayınevi.

Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (2002). *Dialectic of enlightenment*. Stanford University Press.

Binark, M. (2015). *Yeni medya çalışmaları*. Siyasal Kitabevi.

Castells, M. (2009). *Communication power*. Oxford University Press.

Couldry, N., & Hepp, A. (2017). *The mediated construction of reality*. Polity Press.

Chomsky, N., & Herman, E. S. (1988). *Manufacturing consent: The political economy of the mass media*. Pantheon Books.

Çaplı, B. (2011). *Medya ve etik*. İmge Kitabevi.

Dawson, M., & Foster, J. B. (2003). *Virtual capitalism: The political economy of the information revolution*. Monthly Review Press.

Dilmen, N. E. (2007). *Medya ve toplum*. Beta Yayınları.

Doyle, G. (2013). *Understanding media economics* (2nd ed.). Sage Publications.

Dawson, J., & Foster, D. R. (2003). Title of the article. *Journal Name*, 12(3), 65–80. [https://doi.org/10.1016/S0176-2680\(03\)00009-0](https://doi.org/10.1016/S0176-2680(03)00009-0)

Engels, F. (1967). *The condition of the working class in England*. Panther.

Erdoğan, İ., & Alemdar, K. (2010). *İletişim ve toplum: Kitle iletişim kuramları ve Türkiye deneyimi*. Erk Yayıncılık.

Fuchs, C. (2021). *Social media: A critical introduction* (3rd ed.). Routledge.

Fülberth, G. (2014). *Kapitalizm: Bir giriş*. Yordam Kitap.

Golding, P., & Murdock, G. (1973). For a political economy of mass communications. *Socialist Register*, 10, 205–234.

Garnham, N. (1990). *Capitalism and communication: Global culture and the economics of information*. Sage Publications.

Hesmondhalgh, D. (2019). *The cultural industries* (4th ed.). Sage Publications.

Kaya, A. (2019). *Göç, medya ve siyaset*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kaban Kadioğlu, Z. (2018). Türkiye’de medya sahipliği ekseninde mülkiyet yapılarındaki değişimin kronolojik analizi

(1950–2010). *İnsan ve İnsan*, 5(16), 100–120.

<https://doi.org/10.29224/insanveinsan.4001>
26

Kellner, D. (2018). *Media spectacle and the crisis of democracy: Terrorism, war, and election battles*. Routledge.

Mansell, R. (2004). Political economy, power and new media. *New Media & Society*, 6(1), 96–105.

McChesney, R. W. (1996). *The political economy of communication*. Monthly Review Press.

Mosco, V. (2009). *The political economy of communication* (2nd ed.). Sage Publications.

Murdock, G., & Golding, P. (2005). Culture, communications and political economy. In J. Curran & M. Gurevitch (Eds.), *Mass media and society* (pp. 60–83). Hodder Arnold.

Rousseau, J.-J. (2015). *The social contract*. CreateSpace Independent Publishing Platform.

Schiller, H. I. (1976). *Communication and cultural domination*. International Arts and Sciences Press.

Üşür, S. (2003). *Medya, ideoloji, politika*. İmge Kitabevi.

Emre, Y. (2015). Anthony Giddens ve uluslararası ilişkiler: Yapılanma, modernite ve küreselleşme. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11(44), 5–23.
<https://doi.org/10.33458/uidergisi.552566>

Zaimoğlu, G. (2025). *Türkiye’de medya politikaları: 2002–2020 yılları arasında değişen mülkiyet ve kontrol ilişkilerinin ekonomi politiği*. İksad Yayınları.

ANKARA JOURNAL OF EDUCATION AND RESEARCH IN SOCIAL SCIENCES

E-ISSN:3023-4603

www.ankarasosyalbilimlerdergisi.com.tr
